Система за разузнаване

Военна академия
„Георги Стойков Раковски“

Непрекъснато променящата се обстановка по отношение на средата за сигурност в глобален и регионален мащаб, предполага придобиването и анализирането на все по-голямо количество информация, отнасяща се до потенциални заплахи, произтичащи от различни фактори и породени в някои случаи от трудно установими на пръв поглед причини и взаимни връзки. За намаляване на тяхното влияние върху функционирането на едно общество, все по-важна роля в съвременните условия има процесът по изграждане на адекватна система за национална сигурност, основен елемент на която се явява дейността по превантивно добиване на информация.

В това учебно пособие е направен опит да се дадат основни насоки за същността на военното разузнаване в национален, а в някаква степен и коалиционен формат, в мирно и военно време, което пряко кореспондира със сигурността и отбраната на страната. Авторите на пособието нямат претенции за изчерпателност, а по-скоро чрез него се опитват да предизвикат интереса на обучаемите към тази толкова сложна и в същото време отговорна дейност, каквато е разузнаването. Целта е да се помогне не само на студентите, но и на останалите обучаеми във Военна академия да изградят в себе си представа за основните дейности в една национална система за разузнаване или в отделните сектори на обществото, занимаващи се с добиване и разпространяване на информация от различен произход и с разнообразни характеристики.

Настоящето пособие е предназначено за студентите от бакалавърските и магистърските програми на Военна академия „Г. С. Раковски“. То би подпомогнало тяхната подготовка не само по дисциплината „Система за разузнаване“, но и по дисциплините, включващи изучаването на въпроси, отнасящи се до същността и значението на разузнаването.

Разработено е от авторски колектив в състав: полковник доц. д-р Светослав Велев (осма глава), капитан I ранг доц. д-р Тодор Димитров (седма глава), подполковник д-р Андон Андонов (десета и единадесета глава), подполковник д-р Христо Георгиев (увод, заключение, първа, четвърта, пета и девета глава), подполковник д-р Данаил Петев (шеста глава), подполковник д-р Йордан Петков (втора и трета глава), под научната редакция на подполковник доц. д-р Йордан Петков и подполковник д-р Христо Георгиев.

Система за разузнаване
Българска, първо издание, 2023 г.

ISBN: 978-619-7711-26-4

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод **5**

Първи раздел
ОСНОВИ НА РАЗУЗНАВАНЕТО

Първа глава
Военното разузнаване и неговата връзка
с националната разузнавателна система **11**

Втора глава
История на военното разузнаване на Република България.
Структури и видове разузнаване в Българската армия **34**

Трета глава
Функции и задачи на Държавна агенция „Национална сигурност“ **57**

Четвърта глава
Функции, предназначение и дейност на Държавна агенция „Разузнаване“ **78**

Втори раздел
СПЕЦИФИЧНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Пета глава
Същност на агентурното разузнаване в интерес на националната сигурност **89**

Шеста глава
Основи на инженерно разузнаване в Българската армия **108**

Седма глава
Основи на военноморското разузнаване **117**

Осма глава
Действия на подразделенията за ЯХБ разузнаване в операцията **129**

Девета глава
Възникване и развитие на силите за специални операции. Основи на специалното разузнаване **138**

Десета глава
История, състояние и перспективи за развитие на въздушното и космическото разузнаване **152**

Единадесета глава
Основи на въздушното и космическото разузнаване в съвременните условия **170**

Заключение **188**

Увод

Рисковете и заплахите за сигурността на всяка страна, намираща се в едно географско и геополитическо пространство с Република България, в началото на настоящия век и в близка перспектива предполагат запазване на своята многостранност. Те могат да бъдат породени от действия и политики както на държавни, така и на недържавни субекти, структури, организации и дори от отделни личности. Произходът на заплахите се влияе от широк спектър фактори: политически; икономически; социални, религиозни или етнокултурни и др., като характерът на проявление може да бъде под формата на противопоставяне, борба за надмощие и стремеж за контрол над определени региони или държави, самоопределение, сепаратизъм и отслабване на влиянието на националните държави на тяхната територия и т.н.

Интегрирането на Република България в редица международни организации и промените в международната среда на сигурност поставят пред държавата нови перспективи, но и нови предизвикателства за защита на националните интереси. Появяват се нови възможности за защита на тези интереси в общата система за сигурност с привличането на колективни политически, дипломатически, икономически и военни средства. Защитата на териториалната цялост и суверенитета на страната в тази среда се запазва като основно изискване, заложено както в националната Конституция, така и регламентирано от коалиционните нормативни документи. В същото време членството в Северноатлантическия алианс изисква поемане на допълнителни задължения и отговорности в областта на сигурността като унифициране на системите за планиране на отбраната; определяне на необходимите оперативни способности; съвместимост на процедурите за оперативното планиране; предоставяне на национални сили и оперативни възможности за участие в съюзни операции. Това, от своя страна, поражда необходимост от поддържане

и на адекватни разузнавателни способности, както в интерес на националната сигурност, така и в интерес на колективната отбрана.

Присъединяването на Република България към Организацията на Северно-атлантическия договор разширява пространствените параметри за евентуално използване на формирования от въоръжените сили. Освен военната страна на съюзната защита по член 5 от Вашингтонския договор, средата на сигурност в отделни региони на други континенти все повече влияе върху сигурността на съюза. Необходимостта от придобиване на способности от страните, членки на Алианса за водене на операции в отговор на кризи от всякакъв характер е тясно свързана с поетите от него ангажименти по предотвратяване на кризи, управление на конфликти и стабилизиране на пост-конфликтни ситуации, включително чрез по-тясно сътрудничество с международните партньори – предимно ООН и ЕС, тъй като операциите в съвременни условия обхващат политически, граждански и военни действия, инициирани и изпълнени в съответствие с международното право, включително международното хуманитарно право, за предотвратяване и/или разрешаване на конфликти и управление на кризи, както и при изпълнение на хуманитарни функции.

От друга страна, все по-динамичното развитие на операциите води до необходимост от по-голямо количество и качество на информацията, която да се използва за подпомагане изпълнението на задачите. Тук основната роля се пада на разузнаването, към чиито органи се предявяват повишени изисквания за придобиване и предоставяне на по-голямата по количество и с високо качество информация. Притежаването на сведения за замисъла и възможностите на противника е основна разузнавателна информация, която не съдържа прости предположения, нито пък е плод на случайни субективни преценки на отделни сведения. Наличната информация подлежи на анализ, при който субективната преценка на експертите играе главна роля. Продуктът на аналитичния процес – разузнавателната информация, трябва да се предоставя своевременно и в лесно усвоим формат на тези, които са я изискали за конкретна дейност (Tagarev 2011). В тази връзка, развитието на разузнаването е продиктувано и от необходимостта от изграждане на модерни въоръжени сили, набелязване на подходи за развитие на съвременни национални военни

способности, за реагиране при бързо развиващи се кризи в условия на силно ограничени и недостатъчни финансови ресурси, в динамична военностратегическа среда, с трудно предвидими рискове и заплахи, при ускорен ритъм на използване на формированията в операции, включително и в отдалечени региони и точки на света.

Актуалността, по отношение на значението на разузнаването за средата на сигурност винаги се е обуславяла от непрекъснато променящата се военно-политическа обстановка не само в регионален, но и в световен мащаб. Разузнавателната дейност най-общо може да се определи като дейност по осигуряване, разработване, изследване и анализиране същността, проявленията и тенденциите на политиката; представя информации, обобщения, оценки; предлага варианти на поведение при конкретни ситуации (Hristov 2012 a). Наличието на етническа и религиозна нетърпимост, например, може да инициира сблъсъци и конфликти в райони с етнически смесено население, като особено остра форма могат да придобият противоречията в райони, където религиозните и културни различия са съчетани с икономически проблеми. Наред с това, комбинацията от различни по своята същност фактори – непризнаване правото на съществуване на другия, незачитане на чуждите интереси и култура, незачитане на международни правни спогодби и др., могат да се окажат сериозно предизвикателство за установяване на стабилна среда за сигурност, което от своя страна инициира допълнителни изисквания към разузнаването.

Достоверната информация не може да се получи с еднократни мерки или действия. Познанието е резултат на системно събиране на факти, данни и сведения от множество източници, които трябва да се анализират и систематизират. За тази цел се използват редица научни и научно-приложни модели с прилагане на съвременни методи за анализ и оценка.

Информацията има характера на безкрайността. И отсяването на истината от заблудата е също така важно, както и събирането на информация. Тези проблеми водят до все по-голямо нарастване на способностите за добиване на информация, за което са създадени и националните разузнавания в съвременните държави. Самото наличие на фактори, пораждащи нестабилност и рискове, изисква и осведоменост за тяхната проява и развитие. Това се осъществява

ефективно, когато се поддържа необходимият ресурс за ранно откриване и предупреждение, в основата на който стои системата за разузнаване както в национален, така и в колективен мащаб.

Настоящото учебно пособие включва въпроси по същността на системата за разузнаване, формирането на нейните ресурси и способности – самостоятелно и във взаимодействие с колективни или съюзни системи.

ЛИТЕРАТУРА

ТАГАРЕВ, П., 2011. *Роля на разузнаването, силите за специални операции и електронна война в поддръжка на информационни операции*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

ХРИСТОВ, В., 2012 а. *Противодействие на чуждо разузнаване*. Ч. I. Варна: Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“. ISBN 978-954-715-573-2.

REFERENCES

TAGAREV, P., 2011. *Rolya na razuznavaneto, silite za spetzialni operatsii i elektronna voyna v poddrazhkata na informatsionni operatsii*. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski” [in Bulgarian].

HRISTOV, V., 2012 a. *Protivodeystvie na chuzhdo razuznavane*. Ch. I. Varna: Varnenski svoboden universitet “Chernorizets Hrabar”. ISBN 978-954-715-573-2. [in Bulgarian]

Първи раздел

ОСНОВИ НА РАЗУЗНАВАНЕТО

Първа глава

ВОЕННОТО РАЗУЗНАВАНЕ И НЕГОВАТА ВРЪЗКА С НАЦИОНАЛНАТА РАЗУЗНАВАТЕЛНА СИСТЕМА

1.1. Възникване, изграждане и развитие на национално разузнаване в Република България

1.1.1. Основни предпоставки за изграждане на система за национално разузнаване

Функционирането на дейност като разузнаването изисква централизиран подход и управление и децентрализирано изпълнение на задачите. Целенасоченото и осмислено разпределение на задачите има за цел съсредоточаване на разузнавателен ресурс в определена посока, избягване конфликт на интереси и да се пести разузнавателен ресурс, като в същото време се постига координиране на дейностите между отделни структури, което всъщност е в основата на идеята за съществуване на национална система за разузнаване.

Разузнавателната общност представлява съвкупност от всички разузнавателни и контраразузнавателни служби на дадена държава, обединени от общата им цел – защита на националната сигурност и интереси. Формално погледнато, всяка държава има такава общност. В някои обаче тя е институционализирана и дори обединена под общо ръководство (Asenov 2005).

Разузнавателната общност в рамките на Република България, включва специализирани структури и ведомства като Държавна агенция „Национална сигурност“, Държавна агенция „Разузнаване“, Служба „Военно разузнаване“, има като основна задача добиване на информация за потенциални външни заплахи за националната сигурност. Естествено, когато това е необходимо, в разузнавателната система могат да бъдат включвани и структури/представители на министерства и други ведомства. Наличието на единна система за разузнаване, предполага и предявяване на определени *изисквания* към нея, които могат да бъдат формулирани по следния начин:

– да отговаря на националните интереси и възможности;

– да обхваща потенциалните текущи и бъдещи заплахи;

– да не допуска конфликт на интереси;

– да гарантира разпределение на наличния разузнавателен ресурс;

– да осигурява своевременно споделяне на информация.

Процесът, свързан с изграждане на национална система за разузнаване, може да бъде иницииран в зависимост от това дали касае *първоначално формиране* или *реорганизиране* на вече съществуваща система.

Първоначалното формиране е свързано с възстановяването на държавност, с появата на нова държава, както и с констатиране на необходимост от създаване на нова или допълнителна структура, чиято основна отговорност е добиването на информация за потенциални вътрешни и/или външни заплахи. Когато започва първоначалното изграждане на подобна структура, в редица случаи се използва модел, съществуващ в подобен тип държава, с която се поддържат по-тесни контакти или със страни, които налагат утвърдени принципи по силата на встъпване в съюз или коалиция с тях.

Изграждането на разузнавателна архитектура отнема продължително време и е възможно да бъде обвързано не с определена концепция или стратегия, а по-скоро единствено с националните интереси и произтичащите от тях задачи. Появата на нови виждания и стратегически перспективи имат незабавно отражение върху структурата и отговорностите на разузнаването. След създаването на Третата българска държава са необходими повече от три десетилетия, за да се изградят структури за разузнаване, а в случая като национално е институционализирано военното разузнаване. В повечето случаи след създаване на нова държава нейното разузнаване се развива в посока развиване на способности, преди всичко в количествен аспект, за да се компенсира недостигът по отношение на възникналите заплахи за нейния суверенитет или за защита на нейните интереси в международен аспект. Друга причина за промяна в структурите на разузнаването в дадена държава може да се окаже промяната в политическата ориентация. В някои случаи това е встъпване в съюзи и коалиции с цел спечелване на войни или военна защита на националния суверенитет, което в по-голяма степен се отразява на разрастването на военния елемент на разузнаването в оперативните и тактическите звена на армията и в структури, включени в системата за вътрешна сигурност. Важна причина за разрастване на разузнаването е търсене и утвърждаване на национална идентичност. Това е продължение на съхраняване на независимостта и суверенитета и не може да се осъществява без икономически способности, защита и отстояване на пазари, енергийни ресурси и висока конкуренция, за което е необходима и съответната информация.

Реорганизирането или промяна на структурата на разузнаването е свързано с необходимостта от основно преструктуриране на вече съществуващи разузнавателни служби и агенции. През последните две десетилетия в повечето страни, бивши членки на противопостоящи съюзи, се осъществява преглед на военните способности и реорганизация, която продължава в посока на намаляване на редица количествени показатели. Това актуализира въпроса за модел на реорганизация (трансформация) на националното разузнаване от по-голямо – към по-малко количество ресурси. Вижда се, че националното разузнаване, в какъвто и мащаб да е създадено, покрива широк спектър от функции в държавата. За да бъде ефективно, то следва да притежава способности за всички сфери на обществото и преди всичко в системата за сигурност и отбрана. Едва ли е възможно създаването на конкретни способности с максимални изисквания за всяка сфера. Затова целта е да се създаде система, която е най-близка до желаното. Реорганизирането не следва да се извършва хаотично или като реакция на възникнала вече ситуация. То трябва да следва съществуващ модел или адекватен проект за организационно изграждане и развитие на разузнавателната, както и на всяка друга обществена система. Промяната е естествено свойство на всяка система, обусловено от вътрешни или външни за нея причини. В този случай е от особена важност начинът, по който отделните елементи от системата за национална сигурност и в частност на разузнавателните служби и агенции ще се адаптират към промените, за да осигуряват нужните способности.

И в двете основни предпоставки за промяна са възможни различни подходи, но императивно изискване е те да водят до нарастване на способности, съответстващи на настоящи и предполагаеми бъдещи предизвикателства.

1.1.2. Основни подходи за промяна на системата за национално разузнаване

Когато говорим за промяна, това обикновено е свързано с изменения в положението и/или състоянието на една система, предизвика от различни по своята същности причини. Както промяната на отделен съставен елемент може да предизвика изменение на цялата система, така и промяната в определени външни фактори могат да предизвикат промени в целите и посоката на развитие на системата като цяло, което да наложи изменения в съставните елементи на тази система. Това в пълна степен важи и за взаимната обвързаност между националната сигурност и разузнавателните служби и агенции, които са част от инструментариума за нейното гарантиране.

Формирането на национални интереси и приоритети, които са следвани десетилетия води до създаване на такива нагласи в системата за сигурност и в частност на системата за разузнаване, които следват тази национална политика, без да се влияят съществено от промяната на вътрешния политически климат или на конюнктура от икономически,

социален или друг характер. От друга страна, липсата на ясно очертани национални интереси или тяхната периодична промяна водят до необходимост от непрекъснато адаптиране на разузнавателните служби и агенции, което се отразява на тяхната ефективност, а от там – на националната система за сигурност като цяло.

Далечното планиране на способности, очертано от национални интереси изисква да се започне с очертаване на националните интереси и приоритети в дългосрочен и близък план. На тази база се разработват националните концепции за сигурност и националната отбранителна стратегия. Те определят пътищата за реализиране на националните интереси и основните мисии на системите за сигурност и отбрана, в т.ч. и на въоръжените сили. В тези документи се очертават целите, приоритетите и сферите на действие на националното разузнаване, като се определя и основната мисия, за която да се развиват основните способности за информационно осигуряване.

Въз основа на сферите за действие на разузнаването се определят и групите от задачи. Подобен подход спомага да се разработи функционалната схема на национално разузнаване, като в нея се определя основната функция на всеки вид разузнаване. Функционалната схема става основа за разработване на архитектура, чиято роля е да разпредели отговорностите по нивата на управление и мащабите на разузнаването.

В зависимост от групите задачи се разпределят способностите по нива – стратегическо, оперативно и тактическо. Освен това архитектура се разработва по сектори – граждански, военен, по сигурността и защитата.

Функционалната и архитектурната схема трябва да дефинират стойностите на постоянната и на временна система за национално разузнаване във всеки сектор. Това е необходимо, за да се определят необходимите формирования, структури за управления и разузнавателните организации. За всяко формирование и организация се изискват способности, включващи конкретни параметри – количествени, географски, информационни, за изобразяване, акустични, електронни, радиометрични, фотометрични и други. Поставянето на параметрите спомага да се определят конкретни изисквания – технически за съответната екипировка, количествени – за сили и средства, към способностите на персонала, към системата за образование и обучение, към средствата за командване и управление.

За основа на промяна в способностите се взема породеният от времето нов национален интерес в краткосрочен план. Ревизията на системата в такъв случай се движи в посока само на нарастване на способности като количество, качество или на отпадане на определени способности за сметка на други, като се има предвид формулираните нови цели. Тези цели се определят от взетите нови решения или от ревизиране на националните концепции и стратегии.

Ревизирането на тези документи е свързано с конкретни амбиции на страната, което се отразява на целите и конкретизирането (избор на приоритети) на сферите за действие. Всяка промяна в сферите за действие води до преразглеждане на йерархичната схема и особено на развитието на способностите на изпълнителите – разузнавателни организации, формирования, органи и средства. Прегледът на способностите за определен период или мащабна дейност може да изисква рязка промяна на способностите в определен сектор. Когато националната конструкция на системата е в завършен вид, е трудно да се изпълни временна реорганизация с необходимите способности. Затова самата йерархична архитектура следва да дава възможност за предоставяне на способности от един сектор на друг. Това изисква сериозно взаимодействие между различните системи за сигурност и отбрана на страната, което да намира отражение в националната система за разузнаване.

Друг подход за създаване или промяна в организацията на национално разузнаване е свързан с *преструктуриране*. Преструктурирането на този сектор на сигурността може да бъде свързано както с увеличаване на броя на служби и/или служители, така и с намаляване на ресурсите – по принуда или в отговор на промяна в световната или регионалната среда на сигурност. Тук става дума за оптимизиране на архитектурата и способностите на отделните служби, агенции и формирования, като е важно да се запази стремежът за покриване на функционалните способности. Реорганизацията на такава област като разузнаването изисква сериозен подход от политическото ниво, но и от широк кръг експерти. Прегледът на разузнавателните системи в различни страни показва разнообразие от общности, формирования, в системата за ръководство и управление, по отношение на гражданския и експертен контрол, в моралния кодекс на служителите и др.

Същевременно в различните разузнавателни общности изобилстват съществени прилики и те са свързани със способностите и използването на ресурсите. Това, което е най-характерно за всяка разузнавателна общност, е общоприетото схващане, че няма разузнаване, което да изпълни всички потребности на системата за национална и колективна сигурност и отбрана. Ето защо, това кое е необходимо и кое е приоритетно или второстепенно, следва да се отрази в националния модел на разузнаването. Освен това, той следва да се съобразява и с колективните усилия в интерес на страната, коалицията или съюза.

При необходимост от реорганизация следва да се изгради ясна визия, да се набележат приоритетите, да се създаде единно разбиране на проблема сред лицата и в държавните структури, от които зависи осъществяването на промените, за да има последователност и логика, независимо дали става въпроос за разсрастване или намаляване. Въпреки, че на пръв поглед потенциалното разрастване изглежда по-лесният и по-благоприятният вариант в сравнение с евентуалното намаляване (при което се поставя въпросът къде да се акцентира върху количеството и къде да се намалят способностите, и при това е свързано с

освобождаване на готови, създавани и развивани много години ценни материални и човешки ресурси, и е трудно да се определи отведнъж кое е за премахване и кое да се остави), неумението да се определи кои способности да бъдат развити би довело същия краен резултат като при едно реорганизиане в обратна посока.

Разузнаването е свързано с промяната на приоритетите и съответно на политиката за сигурност и отбрана, което от само себе си налага да се започне от изследване на средата на сигурност, което да определи близките национални интереси. На тази основа се изготвя национална концепция за сигурност и стратегия за отбрана. Националната политика е свързана с потребности в различни направления, което изисква да се определят амбициите в сектора за сигурност и от там – амбициите за осигуряване с информация и други дейности, присъщи на разузнаването. Това изисква преглед на функционалната структура, ако не е решено априори да се съхранят минимални способности по всяко направление.

Изпълнението на амбиции е пряко свързано с финансови и материални ресурси. Затова следва да се определи политиката на финансиране на сектора за сигурност и отбрана и на разузнаването в частност. Тази стъпка може да наложи преглед на архитектурата на разузнаването – дали да остане в съществуващия си вид или да бъдат направени съответните промени, които са заложени във функционалната схема.

Следващата стъпка изисква да се направи съответната реорганизация на разузнавателните структури и формирования. В този случай може да се стигне до съкращаване на едни за запазване целостта на други или пък да се получи обединяване на способности за сметка на количеството разузнавателни формирования. Разбира се, в отделни сектори може да се прибегне и до компромисни решения. Това не бива да се извършва без ясни критерии, не бива да е самоцел, а следва да бъде плод на експертна преценка на необходимите способности, на подробен анализ за всеки един специализиран сектор в разузнаването, за да не се допусне загуба на способности както по отношение на личния състав, така и по отношение на материални ресурси.

Нито един модел на национално разузнаване не може да функционира нормално без ефективна система за ръководство, командване и контрол. В това направление е необходима гъвкава система, особено, когато се пристъпва към реорганизация или трансформация. За осъществяване на тази дейност следва да се създават съответни структури за ръководство в различните държавни и ведомствени организации. На оперативно и тактическо ниво в рамките на въоръжените сили това е по-лесно осъществимо, защото са налице конкретни командни вериги, щабна структура, количествени лимити и технически системи за управление, когато е изяснена самата структура на военната организация. За този сектор са необходими и структури за пряко управление на разузнавателни формирования и органи. Но не е така на държавно и стратегическо ниво в системата на въоръжените сили. В

различните държави този проблем е решен по различен начин. Обобщено може да говорим за три основни модела за управление.

Първият е близо до командния – когато националното разузнаване се ръководи от единен субект, какъвто е държавният глава (президент, председател на страната и др.). При този модел се създават органи за управление на политическо и военно ниво, които ръководят конкретни организации на стратегическо ниво събрани в единна структура. Помощни органи се създават към законодателната и изпълнителната власт. Такъв модел е строго централизиран и концентрира всички способности при държавния глава (върховния главнокомандващ).

Вторият модел разпределя разузнавателните организации по различните етажи на властта: държавен глава (президент); министър-председател; министерства и ведомства.

Централизираното ръководство се изразява в създаване на координиращ орган към парламента и обединен съветващ орган към държавния глава и изпълнителната власт. Това е по-децентрализиран модел, като всяко ръководно лице почти автономно определя необходимите способности, което при определени условия води до преразход на ресурси в един сектор за сметка на друг, или до създаване на излишни способности в стратегическите за сметка на оперативните и тактическите нива.

Третият модел може да се определи като *смесен*. Основните функции за ръководство се предоставят на държавния глава (президента), като към него се създава съответстващ координиращ орган за ръководство, който има и съветнически функции. На този орган оперативно са подчинени началниците (ръководителите) на всички стратегически разузнавателни организации, над които той прилага контролни, координиращи и методически функции. При този модел, макар че разузнавателните организации са подчинени на различни министерства и ведомства, опосредствано се ръководят от единен център, пряко подчинен на един управленчески екип най-близо до президента.

Независимо от възприетия модел за ръководство, основният резултат следва да е постигане на възможност за единно определяне на задачите, взаимодействие, своевременно получаване или обмен на информация, защита на източниците и осъществяване на контрол – граждански и експертен, върху дейността на стратегическите разузнавателни служби.

1.1.3. Основни фактори за промяна на визията за развитие на националното разузнаване

Когато разглеждаме настоящето и бъдещето на всяко национално разузнаване, се съобразяваме с основното му предназначение, определено още от зараждането на подобни

структури и дейността, която те извършват, а именно придобиване на знание за неща, процеси, планове и т.н., което почива на точни и достоверни признаци или информация.

Информираността е плод на добиване или получаване на знания за всички аспекти на обществения живот, което не е по възможностите на каквато и да е отделна организация. Затова се поражда необходимост от различни по характер, възможности и положение организации и органи за добиване на информация. В съвременната епоха на войни и конфликти, които се развиват в различни форми и мащаби – като политика и география, не може да се разчита само на утвърдени знания. Необходимо е да се получават нови знания, което в условията на бързо развиващи се процеси и постоянно променяща се обстановка при ограничаване на опитите за несанкциониран достъп до информация, допълва ролята на разузнаването, което следва да развива способности за изготвяне на прогнози. Освен това, всяка информация сама за себе си е безполезна, ако до нея нямат достъп потребителите, за които е предназначена. Това правило очертава и друга основна роля – споделяне и предоставяне на информация. Обобщено казано, очертават се три основни направления в дейността на всяко разузнаване: добиване на данни, сведения и информация; обработване и съставяне на разузнавателна информация във вид на подходящ продукт за ползване; разпределяне и предоставяне на информация на/между потребителите. За да се изпълнят тези основни функции, е необходимо да се създадат съответните условия, което се постига чрез планиране, координиране и залагане на необходимите правни норми.

За да бъде полезна една информация, тя следва да се събира по конкретно създаден план, който да се подчинява на една идея с крайно решение и желан краен резултат. По тази причина, за да е ефективна една система за събиране на данни, тя следва да работи в името на точно определена главна цел, да се подчинява на утвърдени идеи и в синергия на всички подсистеми и структури. Опитът от историята води до възприемане на определени базови виждания относно създаването и развитието на съвременно разузнаване. Тези виждания са заложени в съответните модели за ръководство и управление. В тях като основен елемент е включен прегледът на групите задачи, породени от обективни обстоятелства/фактори, които са в основата за ревизиране и промени в националната система за разузнаване. Анализът на съвременната среда за сигурност показва наличието на следните такива обективни фактори, оказващи влияние на разузнаването във всичките му аспекти, а именно:

1) Постоянни и динамични промени в информацията за военнополитическата и геопространствената среда, в която се намира една държава, коалиция и/или съюз;

2) Глобализиране на съвременните интереси, особено в политиката, икономиката и природните ресурси, на която и да е държава в света;

3) Интензивен технологичен и научен растеж, борба за икономическо надмощие и съвременна технологична конкуренция;

4) Развитие на информационното общество и утвърждаване ролята на цифровите технологии и електронната среда;

5) Активно психологическо противоборство както в мирновременни условия, така и в хода на военни конфликти;

6) Развитие на военната наука и въоръжените сили, породени от съвременните изисквания на войната, от вътрешно-политически промени в различните страни и от развитието на военните технологии;

7) Многовекторна политика на държавите, международно и коалиционно сътрудничество, контрол на въоръженията, динамични промени на националните интереси в регионален и глобален аспект;

8) Поява и развитие на нови системи оръжия с различен обхват и необходимост от разузнавателна поддръжка за тях;

9) Променени геостратегически заплахи, разширяване на спектъра от конвенционални и асиметрични заплахи, и от други кризисни фактори за националната сигурност.

Освен това, съвременната война поставя на преден план изискването за единство на системата за командване, управление и разузнаване, която да се адаптира към ново бойно пространство, основаващо се на мрежово-центричния модел за управление. Това не е само изискване, а необходима потребност, за да може да се ползва всяка необходима информация от повече потребители, при по-малко ресурси за нейното добиване.

Създаването на система за разузнаване не бива да е самоцелно. То би се превърнало в такова, ако не бъдат конкретизирани функциите на тази система, след като се прегледат ползите, ресурсите и актуалната/непосредствената необходимост. Важен елемент е и способността на системата да натрупва, обработва, и предава информация. Тя е силна тогава, когато е пригодена да функционира във всички направления, да прилага както пасивни, така и активни способи за действие.

1.1.4. Основни функции на национално разузнаване

Разузнаването може да изпълнява своите задачи, ако са му заложени способности за редица функции, по-основни, от които са:

– превантивна (предупредителна) функция;

– защитна дейност и сигурност;

– поддръжка на военните операции;

– съдействие на политиката на страната по предотвратяване на конфликти и кризи;

– осигуряване на информационните операции;

– поддръжка на националното стопанство и сигурността на икономиката (Tagarev 2011).

Осигуряването на *превантивни дейности* е в основата на изискванията към системата за разузнаване. Това предопределя и характера на функционирането – перманентно, инцидентно или периодично. Перманентното използване е без алтернатива. Всяко друго прилагане е свързано с празноти в сигурността на страната. Това не означава, че трябва цялата система да е натоварена непрекъснато във всичките си компоненти, а следва да има един целенасочен план за използване на ресурсите, който да гарантира постоянството и да съдейства за поддържане на необходимия резерв.

Защитната дейност на системата за разузнаване е свързана с получаването на изпреварваща информация за службите за сигурност и най-вече на контраразузнаването. В по-глобален аспект това е основа за сигурността, базирана на блокиране на активната разузнавателна функция на противника – както по мирновременна схема, така и при евентуално нарастване на заплахите.

Поддръжката на военни операции се превръща в приоритетна функция при тяхната непосредствена подготовка и провеждането им, или при действия срещу външни и вътрешни заплахи. Основната дейност се заключава в предварителното или текущото осигуряване на командващите и щабовете, както и на средствата за поразяване с конкретна или прогнозна информация за целите, за формулирането на решения за действията на войските или за използването на средствата за въздействие върху противника. В съвременни условия в този контекст са налице нови предизвикателства по поддържането на контингенти зад граници в национален и в съюзен формат. Следва да се има предвид огромната необходимост от осигуряване на най-широк спектър от съвременни бойни операции и на такива от невоенен характер, но свързани с употреба на военна сила.

Разширяването на спектъра от политически дейности и дипломатически усилия и демарши на държавното ръководство, свързва системата за разузнаване и функцията му за *съдействие за предотвратяване на конфликти и кризи.* Отделен аспект в нея е подкрепата на външната политика като цяло**,** за което е необходима постоянна широкообхватна информация в геополитически и геостратегически мащаб. Това налага присъствие там, където са интересите или където може да бъде взето решение или предприети действия в ущърб на страната**.** Превантивната информация дава възможност на собственото политическо или военно ръководство за ранно въздействие върху неприемливи решения или за търсене на допълнителни ресурси за предотвратяване на криза или война. С други думи, свързано е с процедури по предотвратяване на кризи, било с активни или пасивни средства.

Психологическите операции в съвременните войни са неотменна част от военните действия, като обхващат всички етапи на военна кампания или на операции. *Подпомагането на информационни операции* е свързано със съвременното информационно общество. В някои армии в интерес на тези операции работят конкретни специализирани структури

служби и сили за специални операции. Военните способности в тази сфера допълват способностите на политическите и дипломатическите организации. Това се отнася до осъществяване на преки действия по активиране на подходящи сили и средства за психологическо въздействия в разположението на противника или сред неговото население, провеждане на операции, свързани с предизвикване на паника и нарушаване на нормалния живот на обществото в определен район чрез намеса в дейността и разпространявания контент на средствата за масово осведомяване.

Поддръжка на националното стопанство и сигурността на икономиката е особена функция, свързана с националния икономически суверенитет и националния просперитет. В това отношение важни са не само разузнавателните служби. Те нито биха постигнали пълен успех, нито биха осъществили цялостна поддръжка на икономиката. В много от страните това е държавна политика.

Тази функция е свързана предимно с необходимостта от подпомагане на собствената икономика със съвременна техническа информация. Не следва да се пренебрегва и техническият аспект, свързан с наблюдение и анализ на перспективите в развитието на средствата за военно нападение, тенденциите в развитието на военната наука и технологиите. От особено значение е изучаването на факторите, които оказват положително или деструктивно влияние на производството и разпространението на изделия на собствената военна промишленост, особено на нови системи оръжия. Не маловажно направление е добиването на информация относно престъпността в икономиката и финансовата сфера, които са свързани с корупция, несанкционирани договори и пране на пари. Те нанасят вреда не само в краткосрочен план, но и в по-далечна перспектива, като снижават имиджа на страната и влияят на нейната социална политика.

Като обобщение на разгледаните до тук функции следва да се каже, че всяка една от тях получава определен приоритет във времето според конкретната военно-политическа обстановка, степента на нарастване на кризата, моментното политическо и икономическо състояние на страната, на населението и разузнаването, гео-стратегическото положение, външнополитическите връзки, военния потенциал, подготовката на армията и др. Тези приоритети се определят от националното държавно ръководство, от взаимни решения/договорености в съюзен формат и от непосредствените ръководители на отделните разузнавателни организации.

Разгледаните до тук проблеми относно създаване и развитие на национална система за разузнаване не могат да се решат, без да се заложат съвременни изисквания и да се създават условия за тяхното изпълнение. Базисните са включени във всички нормативни документи по разузнаването, а някои се формулират от съответните ръководни лица в процеса на планирането или подготовката на определена дейност. Основните изисквания

към разузнаването произлизат от дългогодишния опит от воденето на войни, от развитието на обществото, но и от продължаващите научни и теоретико-приложни изследвания за повишаване на неговата ефективност и осигуряване на благоприятна перспектива. В тази връзка могат да бъдат формулирани следните изисквания към дадена разузнавателна система, а именно:

– целенасоченост;

– непрекъснатост;

– активност;

– съсредоточеност и комплексност;

– оперативна съвместимост;

– скритост;

– достоверност и точност.

Целенасочеността въплъщава принципа на подчиненост на системата на общия процес, който тя осигурява. Изисква се строго подчиняване действията на разузнаването на целите на войната или на военно-политическото ръководство на страната. Разузнаването следва преди всичко да се съсредоточава за изпълнение на основните, приоритетните задачи, на избраното направление, зона или район.

Целенасочените действия позволяват съчетаване на централизираното и на децентрализираното управление, което поддържа инициативата. Това е съществено за разузнаването, което позволява най-пълно да се използват индивидуалните способности, особено, когато се води на бойното поле. Този принцип същевременно дава право на еднолично творческо решение от изпълнителите, на собствен несанкциониран избор на методи и способи за водене на разузнаване.

Непрекъснатостта в разузнаването означава да се използват постоянно поддържаните ресурси по най-добрия начин. Така се осигурява предотвратяване на изненади и се дава възможност да бъде изненадан противникът. Необходимо е постоянно използване на ресурси чрез смяна на задачите, промяна на местоположението, взаимна замяна на органи и средства, осигуряване на възможност за възстановяване на способности, поддържане на мотивацията, проверка на плановете и натрупване на оперативни способности, които са съобразени с промените в политическата и военната среда.

Постоянното и непрекъснато разузнаване осигурява натрупване на база данни и създаване на каталогизирана информация, която да бъде в услуга на обработката на получаваните сведения и на далечните планове за сигурност и отбрана на страната.

Активността е свързана със способностите на органите за управление да ръководят разузнаването, да променят задачите и приоритетите, да прилагат разнообразни способи за планиране и ръководство. Постига се чрез творческа инициатива, умела организация,

стимулиране на инициативата на подчинените, както и с непрекъсната смяна на централизирано и децентрализирано управление. Необходими са решителни действия във всички звена, особено на органите, които добиват информация в сложни условия, като се съобразяват със заплахите и реалните условия на обстановката.

Съсредоточеност и комплексност са изисквания, които са свързани тясно с принципа за масирано използване на ресурси при водене на разузнаване. Тези изисквания се постигат посредством съсредоточаване на различни по състав и възможности сили и средства за изпълнение на единна задача, с цел добиване на превъзходство над противника или максимално осигуряване с информация на войските, силите и средствата за поразяване на основните направления/в основните райони. Изисква се пълно използване на функционалните способности на различните видове разузнаване при изпълнение на определена мисия или комплексна задача.

Оперативна съвместимост на системата за разузнаване на собствените сили с други системи е важно изискване, което се поставя при изпълнение на задачи в съвместни операции, когато се използват различни по състав и характер сили и средства. Тя е тясно свързана с изпълнението на единни задачи в съвместни междусъюзнически операции от сили с различна националност. Колкото е по-тясно интегрирана една система с друга, толкова се намалява времето за планиране – особено, когато се налага промяна на решенията в кратки срокове – в динамична обстановка. Това е от съществено значение и при препредаването на източниците или смяна на приоритетите на разузнаването от различна националност, дори и да бъде в ограничен мащаб.

Скритостта е тясно свързана с принципа за защита на информацията и източниците на разузнавателна информация. Тя означава в повечето случаи ограничаване на достъпа до разузнавателната информация, селектиране на потребителите според техните изисквания за информация, редуциране на достъпа до планирането на разузнаването и до системата за управление на разузнавателните органи. Същевременно се налага прилагането на различни способи за отвличане на вниманието на противника, въвеждането му в заблуждение и подлагане на неговите добиващи органи на дезинформация.

Достоверността и точността са свързани с изискването за икономично използване на силите и средствата в определен момент и с максимална ефективност. Съвременните удари с огневите средства придобиват все повече белега на способ за въздействие върху противника, а не като унищожаване. Това повишава потребностите от висока точност при определянето на обектите, достоверност за наличните и предполагаеми им параметри. Това изискване се постига, когато има пълен всестранен анализ на обстановката и постъпилите данни съответстват на същата, адекватни са с последващите действия на противника в определен период или при изпълнение на конкретна задача.

1.2. Основи на военното разузнаване – същност, съдържание и функции

Разузнаването е в основата на информираността за състоянието, дейностите, възможностите и намеренията на фактическия или потенциален противник, както и на всички участници в дадена кризисна ситуация. Това е дейност, от която се очаква осигуряване на нужната осведоменост на командирите и началниците от различни степени за вземане на адекватни и своевременни решения. Основна отличителна характеристика на разузнаването е, че то е скрито като присъствие, цели, методи на работа, сили и средства. Това е така, защото разузнавателните дейности протичат в т.нар. конкурентно пространство, което представлява пространството, в което се пресичат интересите на различните суверенитети, като то е по-скоро абстрактна, отколкото физикогеографска територия. (Ninov 2021) От своя страна, разширяването на обсега на съвременните операции и изпълнението на такива дейности като стабилизиране на обстановката и опазване на мира в хода на провежданата или като отделна операция, поставя пред разузнаването сериозни предизвикателства по отношение на пълното опознаване на вероятната зона на действията. Това се обуславя от факта, че освен „традиционния“ противник – противостоящите въоръжени сили, като потенциална заплаха следва да се възприемат и такива субекти като бунтовнически формирования, паравоенни структури, частни военни/охранителни фирми, криминални групи и др. Освен това, със задълбочаване на различията на интереси между отделни държави, се разрастват и заплахи като бежански потоци, трафик на хора, нерегламентиран трансфер на стоки и други дейности, които в една или друга степен оказват влияние върху средата на сигурност.

В тази връзка, под **военно разузнаване** следва да се разбира *съвкупността от мероприятия на отделни структури, командири и щабове от всички степени, както и действия на формированията, осъществявани с цел добиване на сведения за военно-политическата обстановка в определени държави и/или райони на потенциалния или действащия противник (неговите въоръжени сили и военно-икономически потенциал, състав, положение, състояние, характер на действията и намерения на групировките на войските и силите и др.), както и информация за театъра на операцията (включително физикогеографки особености, икономика, население, инфраструктура, метеорологични условия и др.)* (Tagarev, Tornev, Karastoyanov & Gerov 2006).

Военното разузнаване е съставна част от системата за ранно предупреждение на Република България.

Както е видно от посочената дефиниция, разузнаването трябва да обхваща по-широки възможности за прилагане на ресурси за добиване на информация, както и

аналитични способности за прогноза или тълкуване на бъдещо развитие на дадена ситуация. Ето защо, предложеното по-горе определение не може да даде съвсем пълна представа за пълния аспект на разузнаването.

Опитът от минали и текущи войни показва, че разузнаването не се занимава само с добиване или интерпретиране на информация. В неговата сфера на дейност са включени и провеждането на конкретни директни действия срещу планирани обекти, както и оказване на разузнавателна поддръжка на военни или други операции с използване на национален или коалиционен ресурс.

Основната мисия на военното разузнаване е да защитава националната сигурност и интересите на Република България и да подпомага държавното ръководство, командирите и щабовете, като осигурява актуална и достоверна разузнавателна информация и анализи, отнасящи се до вероятни външни заплахи за сигурността на страната, свързана с действията на въоръжените сили на потенциалния противник (Tagarev, Tornev, Karastoyanov & Gerov 2006).

Разузнаването е управляем процес, който използва основните си усилия за посочване на потенциални заплахи. То трябва да идентифицира появяващите се тенденции на нестабилност и да осигурява провеждането на превантивни политически, дипломатически и военни мерки. Ефективното разузнаване трябва да способства непрекъснато за координиране на политическите, дипломатическите и военни усилия, за възпиране развитието на кризи и конфликти и за възстановяване на мира и стабилността там, където са насочени интересите на държавата.

Целта на военното разузнаване е осигуряване на добиването, обработването и разпространяването на разузнавателна информация, която да подпомага вземането на решения; определянето на целите на средствата за поразяване; поддръжка на бойните действия; въздействие върху важни за противника обекти (по фронта и в дълбочина) за намаляване на неговия потенциал.

Военното разузнаване е система от взаимосвързани практически процедури, които включват **функциите:**

1) Добиване на превантивна информация за планирани дейности, конкретни обекти или събития, представляващи потенциална заплаха за националната, съюзната и на определени формирования сигурност;

2) Осъществяване на дейности, свързани с обработка на добитите данни, сведения, сигнали, изображения и т.н. и изготвяне на подходящи информационни продукти, които да се използват от всеки потребител, според неговите функции;

3) Изграждане и поддържане на взаимоотношения с коалиционни и/или съюзни структури и формирования, чиято основна дейност е свързана с добиването на информация,

подпомагаща защитата на националните, съюзни и/или коалиционни интереси (Ministerstvo na otbranata 2015)[1].

Всяка от тези функции следва да се изпълнява законосъобразно, с прилагане на национални правни норми или международни правни ангажименти. Ето защо, всяка структура или организация, занимаваща се с разузнаване, следва да има описани права и отговорности, които са преди всичко свързани с отговорностите на националните правителства или военни командвания по защита на суверенитета и териториалната цялост на страната, както и с поетите съюзни задължения за взаимна помощ.

В интерес на сигурността и отбраната на страната военното разузнаване има за основна задача да добива и предоставя в подходящ вид разузнавателна информация на политическото и военното ръководство за вземане на подходящи решения. За да бъде ефективно, то следва да има способности за ранно откриване и предупреждаване за възникващи кризи, посредством своевременно разкриване на признаци за това, както и да предвижда хода на събитията. Освен това, военното разузнаване в стратегически аспект следва да даде на ръководните политически фактори в собствената страна ясна представа за развитието на военната наука в чуждестранните армии, за подходите и намеренията за изграждане на системите за сигурност в офанзивен и дефанзивен аспект, за политики, концепции, доктрини на реалните/потенциалните опоненти в онези сфери или райони, където се появяват или формират заплахи за националната сигурност.

Разностранните задачи и непрекъснатото развитие на технологиите, разпространението на информацията, развитието на системите за въздействие и схващанията за тяхното прилагане трудно могат да бъдат обхванати само от една област от разузнаването. Това налага изграждането и поддържането на единна система от разузнавателни структури и органи, като се има предвид непрекъснатото разширяване на бойното пространство и широкият спектър от конфликти и заплахи. Когато се твърди, че стратегическото разузнаване стои на върха на пирамидата от взаимосвързани разузнавателни способности, трябва да се разбира, че за неговото функциониране следва да се развиват и поддържат способности и на оперативно, и на тактическо ниво. Това позволява да бъдат обхванати всички процеси в системата за сигурност, които генерират заплахи и са носители на необходимата информация за вземане на решения от съответните центрове.

Само по себе си военното разузнаване не е в състояние да изпълни цялостно всички необходими или поставени задачи, за да осигури нужната всестранна осведоменост. Това поставя условия пред всяка страна да използва всеки национален ресурс за добиване на информация. В различните страни това се решава с прилагане на различни подходи –

[1] Последните поправки в Закона за военното разузнаване са от 2021 г. – *Държавен вестник* (25) 26 март 2021 г.

правно-нормативен или чисто административен, но при всички случаи се отчитат възможностите и се използват, освен специализираните, и не специализирани сили и средства, които са в състава на министерства, ведомства, научни институти, организации, фирми и др.

Основната функция на военното разузнаване в исторически аспект е предимно добиване на информация за заплахите за сигурността на страната или на нейните въоръжени сили, като се изпреварват заплахите – при тяхното възникване или в хода на проявата им. Основната цел винаги е да не се допусне изненада в тяхната поява и въздействие. Тук следва да се отбележи и друга съществена необходимост от разузнаването, а това е изграждането на базово познание, основано не само на знания за противостоящите заплахи и техните източници, но и умения да се оценява обстановка, т.е. съществено място в разузнавателната дейност заема анализирането на наличната вече информация и превръщането ѝ в разузнавателна. Това показва една съществена черта на информацията, а именно, че тя е неразделна част от оценката и, че е свързана пряко с мисленето на политически или военни лидери за определена ситуация.

През XXI век светът запазва своята динамика. Факторите, които влияят на развитието на дадена политико-военна ситуация, се променят не само в национален, регионален, но и в глобален контекст. Много рискове и заплахи се пораждат в резултат на промяна в икономическия климат, например, при появата и желанието за доминиране на субекти, които използват своите ресурси за интереси, различни от интересите на други (останалите) играчи. Ето защо е необходимо тясно взаимодействие между военното разузнаване и други структури и агенции на национално ниво. Всеобщо е мнението, че разузнаването е дейност за добиване на знания, най-вече за генериращите заплахи потенциални противници. Тези заплахи не са постоянни и не са лесно предвидими, тъй-като се проявяват в определен период от развитието на страната. Затова разузнаването следва да спомага и за прогнозата за проява на заплахи както в региона, където географски е разположена държавата, така и в глобален аспект, където тя има постоянни или временни национални интереси. От друга страна всяка държава следва свои постоянни дълготрайни интереси, които осигуряват нейното бъдеще. Те в повечето случаи са свързани с дългосрочни планове, ресурси или пазари. Това поражда необходимостта страната постоянно да наблюдава онези райони или икономически сектори в света, които засягат нейните национални интереси.

В тази връзка, актуалността на разузнаването не намалява, а напротив – все повече се засилва. Това се обуславя и от утвърждаването на такива предизвикателства пред отделните страни, като различни асиметрични заплахи, разпространението на оръжия за масово унищожение (ОМУ), организирана престъпност (наркотици, трафик на оръжие и хора), които оказват дестабилизиращо влияние в обществото и могат да се окажат заплаха за

националната сигурност. При определени условия в дадена държава могат да възникнат и заплахи като бунтове, вътрешна организирана съпротива на сепаратистка, икономическа, етническа или на социална основа, природни или промишлени бедствия, катастрофи или аварии. Това поставя пред разузнаването допълнителни задачи, без значение на нивото на управление, тъй като вътрешните конфликти за дълго време биха могли да блокират нормалния живот, да предизвикат сътресение в икономиката, социалната сфера, външната политика, да доведат до много безсмислени жертви и като краен резултат – да сринат социалния мир и икономическата стабилност. Това ясно се вижда от конфликтите, развили се или продължаващи да съществуват в различни точки на света през последните десетилетия.

Изясняването на причините, дестабилизиращи дадена държава, особено, когато има външна намеса, е важна задача на разузнаването. Това спомага да се реагира навреме срещу такива заплахи, които не са обвързани с действията на въоръжени сили на потенциалния противник, каквито са например социалната нестабилност, появата на въоръжени съпротивителни движения, установяване ролята на криминални групи по отношение на нестабилността в даден регион и др. В тази връзка, важен фактор в разглеждането на необходими способности на военното разузнаване е участието в операции за стабилизиране и в подкрепа на международния мир и сигурност, като част от съюзна организация или коалиционен ангажимент. Това определя нова роля на военното разузнаване, която е свързана с подкрепата на сигурността и защитата на военните контингенти или представители на страната в международни операции извън територията на страната. В множество случаи е необходимо тясно взаимодействие със съюзни сили и това се проявява преди всичко в обмен на разузнавателна информация за поддръжка на решения както в текущите операции, така и за дългосрочно (перспективно) планиране. Ролята на военното разузнаване в съюзни операции няма конкретни измерения, но е важно да се уточни, че няма разузнаване в света, което да покрива всички потребности от информация, така, че всяко участие в този процес е важен за настоящата и бъдеща сигурност на страната. Ценността на информацията може да се определи само в процеса на изпълнение на конкретна съюзна операция или на определена политическа дейност или решение.

Широкият спектър от фактори, които влияят на геополитическата ситуация в различни точки на света, поставя разнообразни предизвикателства пред военното разузнаване. На тези предизвикателства може да се отговори адекватно само тогава, когато се прилагат съответстващи методи както за добиване на необходимите данни и информация, така и за разпространяване на подготвената разузнавателна информация до държавното и военното ръководство на страната, командванията и щабовете на войските. Тя трябва да отразява състоянието и перспективите за развитие на военнополитическата среда в региона и онези части от света, които рефлектират върху обстановката в собствената страна и да

съдържа прогнози за развитието на кризисните фактори, които биха довели до възникване и ескалиране на определен военен конфликт или за нарушаване на националната сигурност.

За да е в пълно съответствие със своите отговорности, разузнаването следва да притежава съответните способности, които да включват съответна нормативна база; съвременна архитектура на системата за разузнаване; способни организационни войскови или други разузнавателни формирования, служби/агенции; подготвен личен състав; съвременна бойна и разузнавателна специална техника и екипировка; съвременна система за единно функциониране на всички източници и организации и за обмен на информация; подходящо финансиране и развитие на оперативни способности с други страни-съюзници или партньори в интерес оперативната съвместимост.

Формирането на способности не е самоцел. Този процес следва да е свързан с нивото на амбиции на страната, с очертаващите се прогнозни заплахи, мисиите на въоръжените сили, глобалните национални интереси, съюзните задължения, възможностите за осигуряване на способности и необходимостта от поддържане на постоянен потенциал за изпълнение на текущите задачи (Tagarev 2011).

За изпълнение на неговите отговорности на разузнаването се определят общи, дългосрочни) задачи в три основни направления: *добиване на широк спектър от данни и сведения; обработване и съставяне на разузнавателна информация*; *разпределение и предоставяне на тази информация на/между потребителите* (Ministerstvo na otbranata 2009)[2].

Под формиране на способности не бива да се разбира само осигуряване на съответната материално-техническа база. Напротив, на преден план излиза човешкият фактор, тъй като планирането как да се използва наличният разузнавателен ресурс, но и осигуряването на крайния продукт от разузнавателната дейност, а именно разузнавателната информация, стават на основата и благодарение на знанията и уменията на подготвен за това кадрови състав. Това не означава, че се игнорира технологичният аспект на способностите, който осигурява едновременно и комплексно използване на разузнавателната информация от различните потребители, и прилагането на най-новите технологии за управление на информацията в национален и съюзен аспект. Качественият персонал, попълващ в достатъчната степен структурите и прилагащ иновативни технологии има основна роля за бързото адаптиране на разузнаването към промените в стратегическата ситуация в близък или далечен регион, или в определена текуща военна ситуация.

За да изпълняват своите задължения в динамичната среда за сигурност, съвременните структури за командване и управление трябва подробно да познават гео-стратегическата и регионалната военнополитическа среда, в която ще бъдат използвани въоръжени сили.

[2] Последните изменения на Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България са от 2022 г – *Държавен вестник* (62) от 5 август 2022 г.

Необходимата експертиза може да се постигне в голяма степен чрез изграждане на единна системата за разузнаване, но тя би била неефективна без използване на всички налични информационни ресурси. В основата на идеята за създаване на такава система стои именно познанието за заобикалящата среда, в която се намира и се развива съответната държава, нейната система за сигурност и обществото като цяло, от което произтича и изискването за получаване и обобщаване на актуална информация за потенциалните заплахи. Осигуряването на достоверна и достатъчна информация не е просто необходимост от повече знания. Военният успех ще зависи в голяма степен от изпреварващи знания. Това е изискване, свързано с обобщаване на налични данни, със синтезиране на знания, със създаване на подходящи продукти за осигуряване на решения на всички нива на държавата или военната структура. Едно от основните задължения на разузнаването е предупреждението за потенциални *външни* опасности, което да бъде точно и ясно аргументирано. Аргументите се съдържат именно в широките познания за средата. Затова стремежът за получаване на повече информация следва да се съпровожда и с използване на повече източници, включително и от невоенни структури.

Съществена характеристика на информацията в съвременни условия е нейната разностранност. Съвременната среда на сигурност размива границите на националните и многонационални интереси. Не може ясно да се определи до къде се простират интересите на една държава. Не подлежи на точно измерване потенциално необходимият обем от задачи, понеже не е възможно да се предвидят потенциалните опасности и потенциалните ползи. От историята знаем, че съюзи и коалиции се създават, а след това престават да съществуват или се трансформират и променят с годините, приятелските страни стават врагове и обратно – враговете сключват съюзи или установяват приятелски отношения. Тези реалности налагат специфични изисквания към военното разузнаване – да се съобразява и да следва националните интереси, без да се обвързва с определени географски параметри (Davutoglu 2015; Lazarov 2012). В основата на това стоят задачи по добиване на сведения за географските характеристики на определени региони, климатичните условия, политиката, културата, историята, езика, религията и т.н. За определени ситуации от съществено значение са фактите за осъществяване на социален анализ в полза на вземането на политически и военни решения.

За съвременното разузнаване е характерен широк спектър от функции, прилагани постоянно или в зависимост от други планове в многостранни области. Придобиването на широки функционални способности дава възможност за поддръжка не само на чисто военния фактор. В много случаи наглед невоенни фактори спомагат да се вземе по-правилно решение. Такива може да бъдат: *социални промени,* предизвикани от медицински или епидемиологични фактори; *начин за снабдяване с храни или горива; промени на терена* в

определен географски район или театър на военна операция, което разширява спектъра от сфери за водене на разузнаване (Ministerstvo na otbranata 2018).

Добиването и тълкуването на информация превръща всяка структура за управление на разузнаването, освен в добиващ орган, в структура за поддръжка на решенията или за управление на разузнавателни процеси в определената област**.** За събирането на информация не са ангажирани само разузнавателни служби. Те нито биха постигнали пълен успех, нито биха осъществили сами цялостната дейност. В много страни това е държавна политика. По тази причина, за да функционира една национална система за разузнаване, следва да се определят конкретни служби, които имат отговорност да събират вече придобита информация от другите национални и съюзни служби и организации.

Операциите на територии извън страната са насочени не само срещу външен фактор, но и срещу произхождащи от същата националност, но функциониращи извън държавната граница сили/организации, които формират заплахи. В много държави такива операции са насочени и срещу политически опоненти, но това не е в приоритетите на разузнаването. Операциите, които се поддържат в разузнавателно отношение, са насочени предимно срещу заплахите за сигурността на приемащата страната, които се планират или ръководят от вътрешни субекти, но имат тясна връзка и подпомагане от външни изпълнители или поддръжници. Опитът показа, че са необходими огромни ресурси за добиване на информация. Проблемът е в това, че противникът може да не е на бойното поле. Той е в обществото или в близост до държавните граници. Няма ясен фронт и тил, което елиминира някои от принципите за водене на разузнаване. Необходими са по-висока маневреност и по-голяма гъвкавост, както на ръководните фактори, така и на системата за добив на информация. Появява се жизнена необходимост от нарастване на сътрудничеството между различни страни, които може да не са съюзници, но имат ясно изразени интереси по сигурността на собствените си общества, съвпадащи или сходни с тези на силите, осъществяващи операцията.

Като обобщение по отношение на сферите на действие на военното разузнаване и широкия спектър от задачи може да се каже, че всяка получава определен приоритет във времето според конкретната военнополитическа обстановка, степента на нарастване на кризата, моментното политическо и икономическо състояние, геостратегическото положение на държавата, населението, външните политически връзки, военния потенциал, подготовката на страната и въоръжените сили за различни по своята същност операции, които влияят на цялостната ѝ сигурност и др. Тези приоритети се определят от националното държавно и военно ръководство, от взаимни договорености в съюзен формат и от непосредственото ръководство на конкретните разузнавателни организации. За да има

единство, следва да се отчитат основните заплахи и единният перспективен анализ в развитието на стратегическата среда и на държавата в тази перспектива.

ЛИТЕРАТУРА

АСЕНОВ, Б., 2005. *Теория на разузнаването*. София: Албатрос. ISBN 954-751-069-Х

ДАВУТОГЛУ, А., 2015. *Стратегическа дълбочина*. *Мястото на Турция в международните отношения.* София: Изток-Запад. ISBN 978-619-152-674-1.

ЛАЗАРОВ, В., 2012. *Новите реалности и разузнаването с хора*. София: Изток-Запад. ISBN 978-619-152-051-0.

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2009. Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България. В: *Държавен вестник* (35) 12 май 2009 г., [онлайн] Достъпно на: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135631954

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2015. Закон за военното разузнаване. В: *Държавен вестник* (88) 13 ноември 2015 г., [онлайн] Достъпно на: https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136679099

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2018. *Ръководство за планиране на операции*. Част I. Стратегическо ниво. София.

НИНОВ, М., 2021. *Разузнаване и странознание*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“. ISBN 978-619-7478-65-5.

ТАГАРЕВ, П., 2011. *Роля на разузнаването, силите за специални операции и електронна война в поддръжка на информационни операции*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

ТАГАРЕВ, П.; ТОРНЕВ, Г.; КАРАСТОЯНОВ, Г.; ГЕРОВ, Р., 2006. *Основи на оперативното, тактическото разузнаване и електронната война*, Том I „Основи на изграждането на системата за разузнаване в съвременни условия*“*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

REFERENCES

ASENOV, B., 2005. *Teoriya na razuznavaneto*. Sofia: Albatros. ISBN 954-751-069-X [in Bulgarian]

DAVUTOGLU, A., 2015. *Strategicheska dalbochina. Myastoto na Turtsiya v mezhdunarodnite otnosheniya.* Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 978-619-152-674-1. [in Bulgarian]

LAZAROV, V., 2012. *Novite realnosti i razuznavaneto s hora*. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 978-619-152-051-0. [in Bulgarian]

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2009. Zakon za otbranata и vaorazhenite sili na Republika Balgaria. // *Darzhaven vestnik* (35) 12 mai 2009. [online] Aveilable from: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135631954

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2015. Zakon za voennoto razuznavane. // *Darzhaven vestnik* (88) 13 noemvri 2015. [online] Aveilable from: https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136679099

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2018. *Rakovodstvo za planirane na operatsii*. Chast I. Strategichesko nivo. Sofia.

NINOV, M., 2021. *Razuznavane i stranoznanie*. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. ISBN 978-619-7478-65-5. [in Bulgarian].

TAGAREV, P., 2011. *Rolya na razuznavaneto, silite za spetsialni operatsii i elektronna voyna v poddrazhkata na informatsionni operatsii*. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. [in Bulgarian].

TAGAREV, P.; TORNEV, G.; KARASTOYANOV, G.; GEROV, R., 2006. *Osnovi na operativnoto, takticheskoto razuznavane i elektronnata voyna,* Tom I “Osnovi na izgrazhdaneto na sistemata za razuznavane v savremenni usloviya”. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. [in Bulgarian].

Втора глава

ИСТОРИЯ НА ВОЕННОТО РАЗУЗНАВАНЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ. СТРУКТУРИ И ВИДОВЕ РАЗУЗНАВАНЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

2.1. Възникване и развитие на военното разузнаване в Българската армия

2.1.1. Създаване и развитие на военното разузнаване до края на Втората световна война

Във военен аспект разузнаването е в основата на информираността за състоянието, дейностите, възможностите и намеренията на фактическия или потенциален противник или други въоръжени сили, с които е ангажирана Българската армия, познаването на терена (включително водите) и метеорологичните условия в определени географски рамки.

Разузнаването в Българската армия е съвкупност от мероприятия на командирите и щабовете от всички степени и действия на войските (силите), осъществявани с цел добиване на сведения за военно-политическата обстановка в определени страни и коалиционни (съюзни) държави на вероятния или действащия противник, неговите въоръжени сили и военно-икономически потенциал, състав, положение, състояние, характер на действията и намерения на групировките на войските и силите, както и за театъра на военни действия и е съставна част от системата за ранно предупреждение на Република България. В този смисъл разузнаването е от първостепенно значение при определяне на степента на заплаха за сигурността на страната и при планиране на военни действия за нейното предотвратяване или ограничаване.

Основата на българското военно разузнаване е поставена през 1891 г., когато, с Указ № 176 на княз Фердинанд, в Министерството на войната се изгражда специализиран орган, наречен Учебно бюро, който трябва да събира сведения за чуждите армии, вероятни противници на Княжеството. Малко по-късно, през 1903 г., се създава Информационно бюро към Оперативното отделение на Щаба на армията, а с Указ № 190 от 31 декември

1907 г. (12 януари 1908 г. по нов стил) в рамките на Оперативното отделение е изградена Разузнавателна секция, която е *първият специализиран орган за ръководство на военното разузнаване* и на военното контраразузнаване в България (фиг. 1) (Stanchev, Nikolov & Baev 2017).

Фиг. 1. Указ № 190 на княз Фердинанд от 31 декември 1907 г.
(12 януари 1908 г. нов стил)

В началото на Балканската война военноразузнавателната служба прераства в разузнавателно отделение към щаба на действащата армия, но през август 1913 г. се връща към мирновременната си структура на Разузнавателна секция (Stanchev, Nikolov & Baev 2017). Разузнавателна информация се добива главно от военните аташета, консулските представителства и граничните дружини. Широко се използва агентурното разузнаване, организирано още в мирно време. Не се пренебрегват и откритите източници. Редица

документи показват, че военното ръководство е получавало своевременно актуална и пълна информация за хода на мобилизацията и съсредоточаването на противниковите войски.

По време на Първата световна война паралелно с Разузнавателната секция известна дейност за придобиване на разузнавателни сведения (предимно от противникови военнопленници) осъществяват още две структури – сформираното през септември 1916 г. Специално разузнавателно бюро при Министерството на войната и Информационно-цензурната служба в щаба на действащата армия (Stanchev, Nikolov & Baev 2017).

Въпреки предприетите стъпки за създаване на специализирани разузнавателни структури, може да се каже, че разузнаването във формированията на Българската армия до средата на XX век е сравнително слабо развито. В полковете има по един офицер разузнавач, в щабовете на дивизиите – по двама офицери, които по принцип са специалисти в друга област, тъй като по това време няма специализирано обучение в това направление. Освен това, в периода непосредствено преди Втората световна война и до включването на България в нея, тези офицери се занимават с редица несвойствени дейности.

Разузнавателните команди, взводове и други формирования през периода 1912 – 1918 г., се формират предимно от доброволци и то на случаен принцип, а дори при офицерите липсва целенасочена разузнавателна подготовка. Това може да се види и от написаното от командващия на II-ра армия генерал Иванов:

„Същият ден (26.01.1913 г.) бе разпоредено до секторите да се образуватъ охотнически команди отъ 50 решителни и изпитани войника, 10 решителни и интелегентни подофицери и 5 офицери, които да произвеждатъ близки разведки до предните неприятелски позиции за определяне силата имъ, подстъпите къмъ тяхъ и състоянието на изкуствените препятствия. Командите да действуватъ нощно време или презъ деня въ мъгла. За обектъ на действие на тези команди да служатъ ония пунктове отъ предните позиции, които иматъ особено значение за атаката, а така също и подстъпите къмъ тяхъ. Освенъ това, командите трябва да тревожатъ противника и изтощаватъ неговата бдителность всеки день, като накаратъ противника да привикне къмъ нашето настъпление, съ което ще се обезпечи ненадейностьта на действителното настъпление. При случай, командите да залавятъ въ пленъ часови и патрули, отъ които да могатъ да се получаватъ достоверни сведения. Охотническите команди да избягватъ употреблението на оръжие, като при нужда действуватъ съ бомби, съ каквито трябва да се снабдятъ.“ (Ivanov 1924).

На 31.07.1941 г. към тогавашния брониран полк в София, по-късно бронирана бригада, е формирано първото разузнавателно подразделение в Сухопътните войски – разузнавателна рота, която от 15.09.1942 г. е развърната в разузнавателна дружина. През 1944 г. разузнавателната дружина включва в състава си командване, щаб, отделения и

служби, бронеавтомобилна рота, тежка рота и мотоциклетна рота с численост около 550 – 560 души.

Обучението на дружината се извършва основно по бойния устав на пехотата, но, разбира се, и с отработване и на редица специфични за разузнаването способи на действие. За сравнително високата за времето си подготовка и за високия професионализъм на разузнавачите говори фактът, че 132 офицери, подофицери и войници от разузнавателната дружина са наградени за участието си в бойните действия във Втората световна война 1944 – 1945 г. Още по-изненадващ е фактът, че за целия боен път на разузнавателната дружина загубите са само 13 души – убити и починали след различни наранявания.

През 1940 г. Разузнавателната секция към Щаба на войската е реорганизирана в самостоятелен Разузнавателен отдел към Щаба на войската. По примера на Абвера – военното разузнаване на Германия, Разузнавателният отдел има като задължения, освен на външно, водене и на вътрешно разузнаване за борба срещу опозиционните партии в армията, за извършване на контраразузнавателни дейности. В състава му са включени звена за телефонно подслушване, за контрол на кореспонденцията, за радиоразузнаване и други. В края на лятото на 1944 г. военноразузнавателната дейност се осъществява от сложна структура, реализираща широко множество от функции. Във вертикално отношение Разузнавателният отдел е йерархизиран на отделения, секции и групи и изглежда по следния начин: РО 1 „Външно разузнаване“; РО 2 „Вътрешно разузнаване“; РО 3 „Контраразузнаване“; РО 4 „Шифър и връзка“; РО 5 „Военни аташета“; РО 6 „Телефонни подслушвания“; РО 7 „Контрол на кореспонденцията“; РО 8 „Печат и пропаганда“; РО 9 „Радиоразузнаване“; РО 10 „Военни международни връзки“ (Stanchev, Nikolov & Baev 2017).

2.1.2. Развитие на военното разузнаване след края на Втората световна война до 1990 г.

Същинското изграждане и развитие на военното разузнаване започва едва след края на Втората световна война, когато по същество се осъществява и цялостна реорганизация на Българската армия. Съществено влияние върху тази дейност оказва прилагането опита на Съветската армия от военния период.

В началото на реорганизирането на Сухопътните войски тогавашното военно ръководство отдава необходимото значение на необходимостта от развитие на войсковото разузнаване като основен и първостепенен вид осигуряване.

Постепенно във войсковото разузнаване на Българската армия настъпват структурни промени, съществено се изменят насоките на неговата дейност и характерът на задачите, които му се поставят. По същество разузнаването навлиза в нов етап на развитие. В

съответствие с новите реалности то постепенно се освобождава от наследените от военните години функции и задачи. Предприемат се мерки за усъвършенстването му в организационно-щатно и функционално отношение. Силно развитие получава войсковото разузнаване в пехотните полкове и дивизии, дава се тласък и на радиотехническото и електронното разузнаване, постепенно се подобрява и подготовката на личния състав.

Основните средства за добиване на информация в разузнавателните взводове на пехотните полкове са бинокълът, артилерийската стереотръба, далекомерът и бусолата, а основните способи за разузнаване са наблюдение, засада, поиск, налет, дозор и разпит на пленници и местни жители.

Създаването на НАТО (1949 г.) и на Варшавския договор (1956 г.) поставя разузнаването пред нови, по-високи предизвикателства. То укрепва организационно, по-активно използва традиционните и възприема нови способи и методи на разузнаване. Повишават се изискванията към подбора и комплектуването с кадри и започва изграждане на система за подготовка и професионалното им развитие. Все по-широко навлизат технически средства, което позволява да се увеличат обемът, качеството и значимостта на добиваната информация.

Постепенно се затвърждава схващането, че разузнавателните съединения, части и подразделения са основата на системата за разузнаване на Българската армия, които са предназначени за добиване и доставяне на сведения и данни за природно-географската среда, инфраструктурата в зоната на бойните действия, състоянието, състава и характера на действията на вероятния или действащия противник и други.

През 1947 г. от състава на военното разузнаване са изведени структурите, изпълняващи контраразузнавателни функции, които стават основа на новосъздаващото се военно конраразузнаване. РО - ЩВ се реорганизира в Разузнавателен отдел на Генералния щаб (РО - ГЩ), чиято задача е само водене на външно разузнаване (Stanchev, Nikolov & Baev 2017). Дейността му се съсредоточава върху добиване на информация за нуждите на отбраната. Организационно включва две отделения – агентурно и информационно. Информационното отделение ръководи апарата на военните аташета и радиоразузнаването, анализира постъпващите сведения и изготвя информационни документи.

Засиленото внимание на държавното ръководство към отбраната създава благоприятни условия за разрешаване на редица проблеми на военното разузнаване – организационно укрепване, нормативна база, регламентиране на взаимоотношенията с другите ведомства и институции в страната и материално-техническо и финансово осигуряване. Повишават се изискванията към подбора на кадри и се полагат значителни усилия по изграждането на система за подготовка и професионално развитие. Все по-

широко в дейността му навлизат технически средства, което позволява да се увеличат обемът, качеството и значимостта на добиваната информация.

През март 1950 г. Разузнавателният отдел на ГЩ е преструктуриран в Разузнавателно управление на Генералния щаб (РУ-ГЩ). Неговите главни задачи са да осигурява държавното ръководство и Министерството на народната отбрана с информация, необходима за осъществяването на отбраната на страната, защита на териториалната цялост, за изграждането и подготовката на въоръжените сили, както и да ръководи и развива разузнаването в Сухопътните войски, ВВС и ВМС. Последното всъщност е и основна задача на РУ-ГЩ през втората половина на XX век.

Развитието и изграждането на военното разузнаване се осъществява в няколко насоки – подготовка на кадри за него, развръщане на структури, обучение на подразделенията, осигуряване с подходящи въоръжение, бойна и спомагателна техника.

Важно значение за подготовката на кадри има откриването през есента на 1950 г. към РУ – ГЩ на училището за военни преводачи „Баба Тонка“, а от 1951 г. – преминаването на парашутно-разузнавателен батальон в подчинение на Управлението. Ускорява се развитието на оперативно-тактическото разузнаване. В същото време в армията се формира отделна разузнавателна ескадрила за оперативно разузнаване.

По отношение на структурата на управлението в този период, то се състои от: началник; политотдел; отдел „Информация”; отдел „Войсково разузнаване”; отдел „Стратегическо агентурно разузнаване”; отдел „Оперативно агентурно разузнаване”; отдел „Оперативна техника”; отделение „Кадри”; отделение „Шифър”; отделение „Дешифър”; отделение „Военни аташета”; отделение „Секретно деловодство и архив”; финансово отделение; домакинско отделение; служба „Автотранспорт”. Непосредствено подчинени на Разузнавателното управление на Генералния щаб са: радиоразузнавателен батальон в гр. Ихтиман; парашутно-разузнавателен батальон в гр. Плевен; народно военно училище за военни преводачи в гр. София; свързочен възел в гр. София (Aleksiev 2015).

През месец април на 1951 г. се извършва и промяна в ръководството на управлението, като генерал-майор Здравко Георгиев е сменен от полковник Велко Гатев като временно изпълняващ длъжността началник на управлението, който по това време ръководи Стратегическото агентурно разузнаване, а в края на месец януари 1952 г. за началник на Разузнавателното управление на Генерални щаб е назначен полковник Илия Кръстев (Aleksiev 2015).

През декември 1953 г. във ВА „Г. С. Раковски“ е създадена катедра „Оперативно-тактическо разузнаване и чужди армии“, която поема обучението на офицерите разузнавачи

от БНА, като основната част от тях са от състава на Сухопътните войски. Завършилите обучението си офицери са назначавани в разузнавателните отделения на дивизиите и корпусите, по-късно – армиите, а някои и в щабовете и структурите на стратегическо ниво.

В процеса на обучение, освен темите по организиране и водене на разузнаване в бойни действия и операции, са включени и въпроси по изучаване на ВС на съседните страни, схващания за водене на бойните действия от тях, познаване на въоръжението и бойната им техника и др.

В организационно отношение по това време в пехотния полк има разузнавателен взвод в състав от 15 – 18 души, а в дивизията е развърната разузнавателна рота в състав командване и три разузнавателни взвода с обща численост около 50 – 60 души.

Въоръжението е предимно леко стрелково – пистолети, пушки, автомати, леки картечници, ръчни гранати, носими УКВ радиостанции, а като транспортна техника се използват основно мотоциклети за действията на разузнавателните дозори и само в отделни подразделения има бронирани автомобили. За превози на хора, различни товари и материални средства се използват товарни автомобили.

В края на 1958 г. на РУ – ГЩ е разрешено да организира резидентури зад граница и агентурно-оперативни пунктове за водене на външно разузнаване от територията на страната.[3] Отрядът за радиотехническо разузнаване, създаден през 1957 г., постепенно се превръща в отряд за радио- и радиотехническо разузнаване. Реорганизира се и се превъоръжава разузнавателната авиация – формиран е разузнавателен авиационен полк в състав две ескадрили за тактическо и една – за оперативно разузнаване.

В пехотните полкове и дивизии все по-често, по време на различни занятия и особено по време на КЩУ, се отделя сериозно внимание на разузнаването – определяне на вероятните групировки и замисъла за действие на условния противник, организиране на разузнаването до началото и в хода на съответните бойни действия, ръководство и управление на действията на органите за разузнаване и други.

По това време войсковото разузнаване в полковете се води от разузнавателен взвод на дълбочина до 10 – 12 км, в дивизията – от разузнавателна рота на дълбочина до 20 – 25 км.

Извършваните организационни промени са насочени към подобряване дейността на разузнаването и повишаване на възможностите му в съответствие със задачите, поставяни на войските. Постепенно, с течение на годините структурите за войсково разузнаване вече разполагат с широк спектър от възможности за самостоятелно добиване на разузнавателна информация както от бойното поле, така и в оперативна дълбочина.

[3] *Служба „Военно разузнаване“* [онлайн] Достъпно на: https://dis.mod.bg/2022

Развитието на международната обстановка през 60-те години налага сериозни промени в организацията и дейността на военното разузнаване. На мястото на отдел „Стратегическо разузнаване“ се създават три агентурни отдела. На РУ – ГЩ се възлага ръководството на разузнавателната дейност на отрядите на Гранични войски. Развръщат се разузнавателни структури и към първоешелонните съединения, а към щаба на Военноморския флот – отряди за специално и радио- и радиотехническо разузнаване. Извършените организационни промени са насочени към подобряване на дейността на военното разузнаване и повишаване на възможностите му в съответствие със задачите по отбраната на страната.

През есента на 1967 г. става факт едно важно събитие в разузнавателните структури – в строя на разузнавателните и парашутно-разузнавателните подразделения постъпват първите лейтенанти, випускници от новосъздадения профил „Разузнаване“ на НВУ „В. Левски“.

Настъпилите изменения в света, региона и в БНА, както и предявените нови по-високи изисквания към разузнаването през 70-те години, налагат сериозни промени в структурите и дейността на разузнаването. Поставените задачи изискват изграждане на нови, с по-големи възможности, сили и средства за разузнаване, които да могат да изпълняват поставените задачи и на по-голяма дълбочина. Нарастват възможностите на радиоразузнаването, обемът и качеството на информацията. Развитие получава и информационно-аналитичният сектор – числеността му състав се увеличава значително и към него се създава Информационен център, в който постъпват и се обработват текущи сведения и се изготвят ежедневни информационни документи.

В щабовете на всяка от трите армии са развърнати разузнавателни отдели в състав първоначално от 5 – 6 души, а впоследствие – до 10 – 12 офицери.

Пряко подчинени на щаба на армията са пункт за управление на разузнаването, парашутно-разузнавателни роти (по-късно батальони) и батальон за радио и радиотехническо разузнаване.

В мотострелковите дивизии и танковите бригади за организиране на разузнаването отговарят разузнавателни отделения в състав от по 2 – 3 офицери, а в мотострелковите полкове – помощникът на началника на щаба по разузнаването (ПНЩР).

От началото на 70-те години в мотострелковите дивизии са формирани разузнавателни батальони, всеки от които с командване, щаб, две разузнавателни роти, рота за дълбоко разузнаване, рота за радио и радиотехническо разузнаване, служби и тил.

Разузнавателният батальон на мотострелковата дивизия е в състояние да води войсково разузнаване на дълбочина до 50 – 70 км, УКВ радиоразузнаване – на дълбочина около 25 – 30 км и радиоразузнаване в КВ диапазон и радиотехническо разузнаване – до 60 – 70 км.

В танковите бригади са формирани разузнавателни роти в състав командване, три разузнавателни взвода, а към танковите батальони – разузнавателен взвод, като разузнаването се води на дълбочина до 20 – 25 км.

В мотострелковите полкове разузнаването се води от разузнавателен взвод в състав от 15 души на дълбочина до 10 – 12 км.

Всеки разузнавателен взвод развръща 1 – 2 наблюдателни поста (НП) със съответните средства за наблюдение и свръзка или формира един отделен разузнавателен дозор (ОРД).

Наблюдателният пост може да води наблюдение на дълбочина от 4 – 6 до 10 км, в полоса широка 2 – 4 км, а ОРД за едно денонощие може да разузнае 1 – 2 обекта на противника или район с площ до 100 км^2.

Темпът за разузнаване е около 1 – 3 км/час, като при движение по маршрут или по направление ОРД води разузнаване в полоса широка 2 – 4 км, а един обект се разузнава от не по-малко от 2 – 3 пункта.

В зависимост от конкретните условия ОРД може да води разузнаване с машини или по пеши способ.

Постепенно разузнавателните формирования са осигурявани с нова техника. Въвежда се изцяло автоматично оръжие. Постъпват леките автомобили с повишена проходимост *УАЗ 469*, бронираните разузнавателни машини *БРДМ-1* и *БРДМ-2*, комплексът за радиоразузнаване *РАМА* (общо 10 машини от които: 2 за командване и управление, 2 за РТР, 2 за КВ радиоразузнаване и 4 за УКВ радиоразузнаване), нови преносими радиостанции, първите прибори за наблюдение нощем, индивидуални маскировъчни облекла и средства и други.

По такъв начин извършващата се реорганизация на разузнаването отговаря на нарасналите огневи и маневрени възможности на съединенията и частите и свързаната с това повишена нужда за информация от страна на командирите и щабовете.

Сериозно внимание се обръща и на подготовката на ръководни кадри за нуждите на разузнаването. Предвид непрекъснато нарастващите изисквания към подготовката на офицери за нуждите на разузнаването във ВНВУ „Васил Левски“ са създадени катедри „Разузнаване и чужди армии“ и „Чужди езици“, които подготвят целенасочено курсанти за нуждите на военното разузнаване.

Всяка есен от края на 60-те години около 18 – 20 курсанти завършват разузнавателния профил на ВНВУ „В. Левски“ и постъпват на служба в различни разузнавателни структури.

В Средното сержантско училище „Г. Измирлиев“ е формиран взвод за подготовка на сержанти за поделенията за радиоразузнаване.

Във ВА „Г. С. Раковски“ е формирано самостоятелно разузнавателно класно отделение за повишаване на квалификацията на офицерите разузнавачи. В него се обучават

както офицери за нуждите на РУ-ГЩ, така и офицери за структурите за разузнаване, включително и за парашутно-разузнавателните подразделения.

Едновременно с това във ВНВУ се провеждат ежегодни курсове за командири на разузнавателни и парашутно-разузнавателни роти, а във ВА – курсове по разузнаване за помощник-началници на щабове на мотострелкови полкове (ПНЩР на *мсп*), заместник-началници на щабове на разузнавателни батальони (ЗНЩ на *рб*) и офицери от разузнавателни отдели на мотострелкови дивизии и танкови бригади (РО на *мсд/тбр*). Всичко това води до повишаване на теоретичните знания и практическите уменията на офицерите разузнавачи.

Подготовката на разузнавателните поделения в СВ се осъществява с голяма интензивност и напрежение. Изградена е необходимата учебно-материална база – специализирани полигони, кабинети, учебни места и центрове, осигурени с всички известни по това време и достъпни за България средства за онагледяване и повишаване ефективността на учебния процес.

Занятията се водят в сложни условия, максимално приближени към бойните, с голямо физическо натоварване и с висока интензивност – ротни, батальонни, дивизионни и армейски разузнавателни учения, летни и зимни полеви лагери, участие в различни тактически (ТУ) и командно-щабни учения (КЩУ). Това в най-голяма степен се отнася за подготовката на подразделенията за войсково разузнаване и парашутно-разузнавателните подразделения.

Не е без значение фактът, че по указание на началника на ГЩ и началника на РУ-ГЩ за попълване на разузнавателните подразделения във военните окръжия се осъществява прецизен подбор, като за служба в разузнавателните подразделения се определят предимно младежи с висок образователен ценз, възпитаници на спортни школи и училища, завършили езикови гимназии и различни курсове към Организацията за военно-техническа подготовка на страната.

Предвид нарасналите изисквани към военното разузнаване и увеличаването на структурите му, с решение № 553/18.09.1973 г. на Политбюро на ЦК на БКП, към Командването на Сухопътните войски (КСВ) е създадено Разузнавателно управление с първоначално условно наименование поделение 15 080 – гарнизон София.

На основание разпореждане № 0059/1977 г. на Началника на Генералния щаб на Българската народна армия от 01.01.1978 г. управлението приема условно наименование поделение 26 950 – София, а през месец юли 1996 г. се реорганизира от РУ КСВ в РУ ГлЩ-СВ.

През 2000 г., в резултат на настъпилите промени в БА, РУ на ГлЩ СВ се реорганизира в Отдел „Разузнавателен“ в Щаба на Сухопътните войски с условно наименование поделение 22 450 – L2.

Структурата на РУ–КСВ при формирането му включва: ръководство; отдел „Оперативно-тактическо разузнаване“; отдел „Радио и радиотехническо разузнаване“;

отдел „Специално разузнаване“; отдели на видовете разузнаване; отдел „Информация“ и Информационен център (от 1990 г.).

Ръководството на РУ на КСВ включва началник на управлението; заместник-началник; старши помощник-началник по въздушното разузнаване и помощник-началник по специалната радиосвръзка.

Отдел „Оперативно-тактическо разузнаване“ се състои от началник на отдел; заместник-началник на отдел и старши помощници. През 1980 г. отделът се трансформира в отдел „Войсково разузнаване“, през 1995 г. – в отдел „Планиране и бойна подготовка“, от 1998 г. е Оперативен отдел, а през 2000 г. – Оперативно-разузнавателен отдел. След реорганизацията на РУ КСВ в отдел е формиран отдел „Разузнавателен“ – L2 в щаба на СВ, който съществува и понастоящем.

Отдел „Радио и радиотехническо разузнаване“ е в състав началник на отдел и старши помощници. През 1993 г. отделът се обединява с отдел РЕБ и се трансформира в отдел „Електронно разузнаване и борба“.

Отдел „Специално разузнаване“ се ръководи от началник на отдела и старши помощници. От 1993 г. отделът влиза в състав на РУ-ГЩ. През 1998 г., в РУ ГлЩ-СВ е сформирано отделение „Специално разузнаване“, което през 2000 г. се трансформира в отдел „Специално разузнаване и управление на разузнаването и електронната борба“. Впоследствие на тази основа е създадено и Командването на силите за специални операции, реорганизирано по-късно в отдел „Специални сили“ – L9 в Щаба на Сухопътните войски. По-късно (2017 г.), поради законови промени и изменения в статута и положението на Силите за специални операции, отделът е изведен от КСВ и преместен в Щаба на отбраната.

Отдел „Информация“ е в състав началник на отдел и старши помощници.

През 1990 г. в РУ-КСВ се формира Информационен център в състав началник на център и помощник-началници, който от 1998 г. се трансформира в автоматизиран център за управление на разузнаването и електронната борба към РУ ГлЩ-СВ.

В периода от 1996 до 2000 г. в РУ-КСВ се формира и функционира и Отдел „Психологическа отбрана“.

В началото на 80-те години разузнавателните взводове на мотострелковите полкове са реорганизирани в разузнавателни роти с командване и три разузнавателни взвода. Наличните разузнавателни машини *УАЗ-469* и *БРДМ-2* постепенно са заменени с новите *БРМ „Сова“*. В зависимост от модификацията всяка машина разполага с 3 – 4 радиостанции, а две от машините имат и РЛС за наземно разузнаване на движещи се единични и групови цели *Кредо* и *Фара-У*. Навлизат и по-нови оръжия и технически средства за разузнаване и комуникации – *5,45-мм АК*, *7,62-мм СВД*, противотанков гранатомет *РПГ-7*, лазерен далекомер *Лебед*, НСПУ, носими КВ и УКВ радиостанции и др.

Демократичните промени в страната ни след 1990 г. се отразяват и на военното разузнаване. То се реформира, за да отговори на новите изисквания и дейността му се привежда в съответствие с новите политически и военни реалности в глобален и регионален аспект. Изгражда се като модерно разузнаване с адекватни на новата среда на сигурност организация и функции в разузнавателната общност на НАТО и ЕС.

Реформата не винаги протича гладко и лесно, тъй като се провежда в трудните условия на прехода, включително при сериозни финансови ограничения и съкращения във всички структури на Българската армия.

2.1.3. Развитие на войсковото разузнаване след 1990 година

През 90-те години, в резултат на настъпилите промени в страната, в БА и в частност в Сухопътни войски започват сериозни организационно-структурни промени.

По решение на ГЩ на БА формированията за радиоелектронна борба (РЕБ) са обединени с тези за радио и радиотехническо разузнаване и на тази основа възникват поделения за електронно разузнаване и борба (ЕРБ).

Сухопътните войски преминават на корпусно-бригадна организация, като в щабовете на новосформираните армейски корпуси са развърнати отдели „Разузнаване“ в състав от по 10 – 12 офицери, а пряко подчинени на командира на корпуса са пункт за управление на разузнавано, парашутно-разузнавателен батальон и батальон за електронно разузнаване и борба.

В механизираните бригади са формирани разузнавателно отделение от трима офицери; разузнавателни батальони – всеки с командване, щаб, две разузнавателни роти (с по 6 разузнавателни взвода), рота за ЕРБ, служби и тил. В бронетанковите бригади – разузнавателни отделения с по трима офицери; разузнавателни роти с командване и шест разузнавателни взвода, а към всички механизирани и танкови батальони – разузнавателни взводове в състав от по 10 души и две разузнавателни машини.

По-късно, поради проведените съкращения, разузнавателните батальони на бригадите са реорганизирани в разузнавателни роти (в състав командване и шест разузнавателни взвода), а останалият личен състав и техниката влизат в състава на новосформиран бронеразузнавателен полк, пряко подчинен на КСВ със структура: командване, щаб, служби, два бронеразузнавателни батальона, батальон за ЕРБ и тил.

Така в края на 90-те години пряко подчинени на командването на СВ са: пункт за управление на разузнаването; полк за електронно разузнаване и борба; бронеразузнавателен полк; бригада „Специални сили“; парашутно-разузнавателен полк; батальон за психологически операции.

Впоследствие в Щаба на КСВ, на мястото на РУ-КСВ, е развърнат Разузнавателен отдел, преименуван по-късно на отдел „Разузнаване“, а на мястото на КССО – отдел „Специални сили“.

Отдел „Разузнаване“ осъществява ръководство на разузнаването, добиване, обработване и разпространяване на военно-разузнавателна информация за нуждите на щаба на Сухопътните войски, командирите и щабовете на тактическите звена.

Впоследствие на основата на БрРП и полка за ЕР и Б се формира разузнавателен полк в състав командване, щаб, два разузнавателни батальона (батальон за войсково разузнаване и батальон за разузнаване с хора), батальон за електронна война и служби. Към момента полкът е реорганизиран в разузнавателен батальон.

Понастоящем в състава на щабовете на механизираните бригади за водене на войсково разузнаване има отделение „Разузнаване“, а пряко подчинени на командването на бригадата са разузнавателен батальон или разузнавателна рота, а в състава на механизираните батальони има разузнавателен взвод.

На базата на резултатите от проведените прегледи и оценки са разработени поредица от документи – визии, планове и програми за по-нататъшното развитие на военното разузнаване, съобразени с новите реалности и предстоящите трансформации, основната цел на които е промени на военното разузнаване и адаптирането му към изискванията на НАТО и ЕС, съобразно техните стандарти.

Днес структурите за разузнаване на Българската армия са въоръжени със съвременна бронетанкова и специална техника и средства за огнево поразяване, разузнаване и свръзка, както и с дистанционно-управляеми летателни системи. Притежават висока маневреност и гъвкавост за изпълнение на поставените им задачи в широк спектър от заплахи и конфликти в условията на променливи параметри на бойното пространство. В съответствие с новите заплахи и формати за противодействие срещу тях, усилията на разузнаването на Българската армия и в частност на видовете въоръжени сили и родове войски са насочени към постигане на по-голяма адаптивност, разширяване на спектъра от способи и прийоми за водене на разузнаването и автоматизиране на разузнавателния цикъл, както и за изпълнение на задачи в сложни условия.

2.2. Видове военно разузнаване. Предназначение, състав и задачи на структурите за разузнаване в Българската армия

2.2.1. Видове военно разузнаване в Българската армия

Класификацията на разузнаването се осъществява по различни признаци, които се определят от характера на информацията и сферата за действие, мащаба за организиране и способите за добиване, средствата, нивото на управление на въоръжените сили, вида на

институцията, която ръководи разузнавателната дейност, както и от правния статут на съответните служби за добиване на разузнавателна информация.

Военното разузнаване има своя специфична сфера, начин на ръководство и управление, използва особени способи за добиване на информация и нейното разпространение. Това е разузнаване в услуга на бойните действия, операции или кампании, но също така оказва непрекъсната аналитична и прогнозна поддръжка на командващи (командири) от всички равнища за провеждане на пълния спектър от невоенни операции (Tagarev 2011). То съсредоточава усилията си предимно срещу потенциален или възприет като такъв противник. Обектите за разузнаване представляват предимно въоръжени сили, техният състав, способности, начин на окомплектоване, подготовка, схващанията за използване във военни или други операции, оперативни или мобилизационни планове, развръщане и местоположение на войски и отделни обекти в зоната на бойните операции и взаимовръзката им с географските фактори и оперативното оборудване, връзката с други елементи на средата, като политически, икономически, социални, информационни, социокултурни и правни (Tagarev 2011). Освен това е важна връзката на национални със съюзни или коалиционни военни сили, прилагането на постиженията на военната наука и нови технологии.

Съществена е ролята на разузнаването за поддръжка на контраоперации от различен характер. Това изисква да се противодейства на дезинформацията и на лъжливите действия на противника, от една страна, а от друга, своевременно да се предоставят сведения относно: офанзивните сили на противника, готвещи нападения, техния състав, намерения, позиции или райони за стоварване, развръщане или базиране (Tagarev 2011).

В зависимост от мащаба на решаваните задачи военното разузнаване се подразделя на *стратегическо, оперативно и тактическо* (фиг. 2).

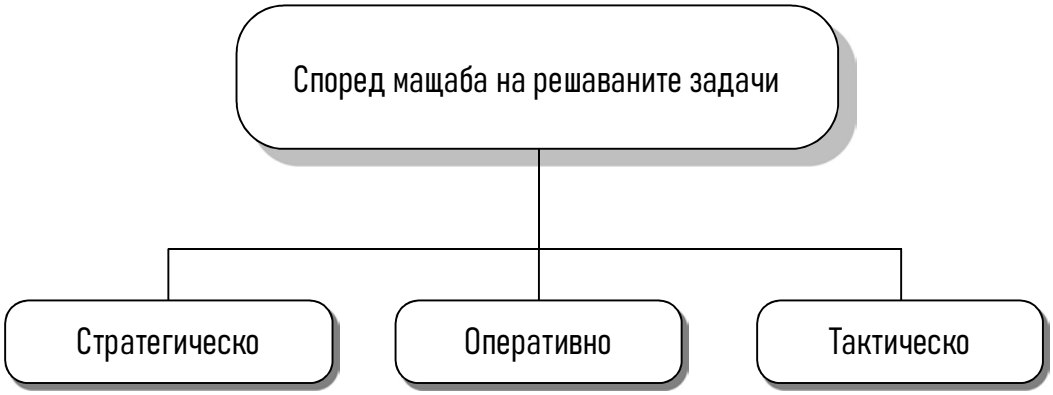

Фиг. 2. Класификация на разузнаването според мащаба на решаваните задачи

Стратегическото разузнаване се провежда в мирно и военно време. То се осъществява в интерес на осигуряването на отбраната на страната, стратегическото планиране и използването на въоръжените сили (ВС) при отразяване на агресия и във видовете стратегически операции и войната като цяло. В мирно време, в Република България, то се ръководи от министъра на отбраната, а в рамките на въоръжените сили – от Началника на отбраната. Според Конституцията и Закона за отбраната и въоръжените сили, във военно време то се планира и ръководи от Върховното главно командване (ВГК), като основен отговорник е Главнокомандващият (Началникът на отбраната). Основен изпълнител и планиращ орган е Служба „Военно разузнаване“, осъществява се в съответствие с решението (концепцията) на началника на отбраната за изпълнение на стратегическите цели на операциите и се води във взаимодействие с останалите разузнавателни служби.

Стратегическото разузнаване осигурява разузнавателна информация в интерес на отбраната и националната сигурност предимно в политически, военнополитически, военнотехнически и икономически аспекти (Zikulov 2005).

Добива стратегическа информация относно решенията за водене на война, стратегически операции и основните групировки от ВС на потенциален или прогнозен противник.

Оперативното разузнаване осигурява разузнавателна информация за подготовката и воденето на операциите. Планира се от органите за управление на разузнаването в оперативния щаб в съответствие с решението на командирите (Ministerstvo na otbranata 2017; Ministerstvo na otbranata 2022). Основни задачи на оперативното разузнаване са разкриването на намеренията и замисъла на противника, началото на неговата непосредствена подготовка за агресия и предупреждаване за внезапно нападение на страната; разкриване на бойния състав, положението, групировките, състоянието и възможностите на въоръжените сили (войски, сили) на противника, системата за управление на войските (силите) и оръжията; разкриване на обектите (целите) за поразяване и определяне на местоположението (координатите) им в зоната на операцията; определяне на степента на осведоменост на противника за собствените войски (сили); разкриване на оперативното оборудване на театъра на операциите (ТО), промените в местността и системите за заграждения; установяване на степента на проходимост на местността, състоянието на комуникациите, характера на водните прегради, границите и размерите на разрушените райони, пожарите, зоните за заразяване, възможните направления за тяхното преодоляване и обхождане; разкриване на новите средства и способи за водене на бойните действия; установяване мероприятията на противника по осигуряване действията на войските (силите), а също и определяне на морално-бойното състояние на войските и местното население на противника и икономическото състояние на районите на операциите (бойните действия).

Тактическото разузнаване осигурява разузнавателна информация за подготовката и воденето на бойните действия от оперативно-тактическите и тактическите съединения и части. Организира се от органите (офицерите) за управление на разузнаването в тактическите щабове в съответствие с решението на командирите и се води от разузнавателните органи в състава на маневрените съединения, както и от частите на родовете войски.

Военното разузнаване се дели и по други признаци:

а) *Според начина за добиване на информацията* – на разузнаване с хора и разузнаване с технически средства (фиг. 3).

Разузнаването с хора представлява целенасочена разузнавателна дейност, в която човешкият фактор има определяща роля, а разузнаването *с технически средства* е преднамерена разузнавателна дейност, извършвана изцяло с технически средства, в която човешкият фактор отсъства или изпълнява обслужващи или други помощни функции.

Не съществува само техническо или само човешко разузнаване. Класификацията се основа на доминацията на едното от средствата или е водещ фактор като източник на разузнавателни сведения.

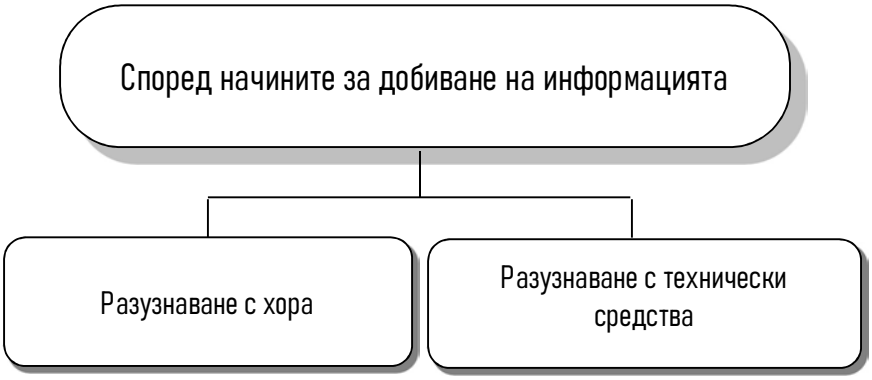

Фиг. 3. Класификация на разузнаването
според начина на добиване на информацията

б) *По вида на използваните технически средства,* разузнаването се дели на:

– радиоелектронно (радиотехническо, радиолокационно);

– оптикоелектронно (телевизионно, топловизионно, лазерно);

– оптическо (визуално и фотографско);

– инструментално, чрез средства за звуково, звукометрично, хидроакустично, сеизмоакустично, магнитометрично разузнаване, които регистрират данни или предават на средства за изобразяване на информацията и други.

в) *Според използваните сили и средства*, разузнаването се дели на:

– разузнаване с използване на човешки фактор;

– войсково разузнаване;

– специално разузнаване;

– електронно разузнаване;

– радиолокационно разузнаване;

– разузнаване чрез изображения;

– разузнаване чрез измерване на физико-технически параметри;

– разузнаване от открити източници;

– разузнаване на родовете и специалните войски – артилерийско, инженерно, радиационно, химическо, биологично, географско, метеорологично, хидрографско, хидрометеорологично, логистично, медицинско и др.

г) *По сфера на действие,* разузнаването се дели на:

– наземно;

– въздушно;

– морско;

– космическо.

2.2.2. Предназначение, състав и задачи на структурите за разузнаване в Българската армия

Добиващи разузнавателни служби и органи са всички структури, формирования и техния личен състав, които изпълняват конкретните задачи по разузнаване на съответните източници и добиване на информация.

За условията на Република България, според своята подчиненост, структурите и органите на военното разузнаване биват:

– структури и органи на военно-политическо разузнаване – Служба „Военно разузнаване“ към Министерство на отбраната;

– структури и органи за разузнаване на видовете въоръжени сили и родовете войски в армията, съответно в състава на щабовете на стратегическо, оперативно и тактическо ниво.

Освен това, в зависимост от обстановката разузнавателните структури и органи могат да бъдат с постоянен и променлив състав. Постоянният състав включва силите и средствата по щатовете им за мирно време, а при възникване на криза, въоръжен конфликт или друга ситуация, при необходимост и за определен период от време, или за изпълнение на конкретни задачи, се привличат специалисти по разузнаване от други структури и ведомства, които усилват съответните добиващи органи.

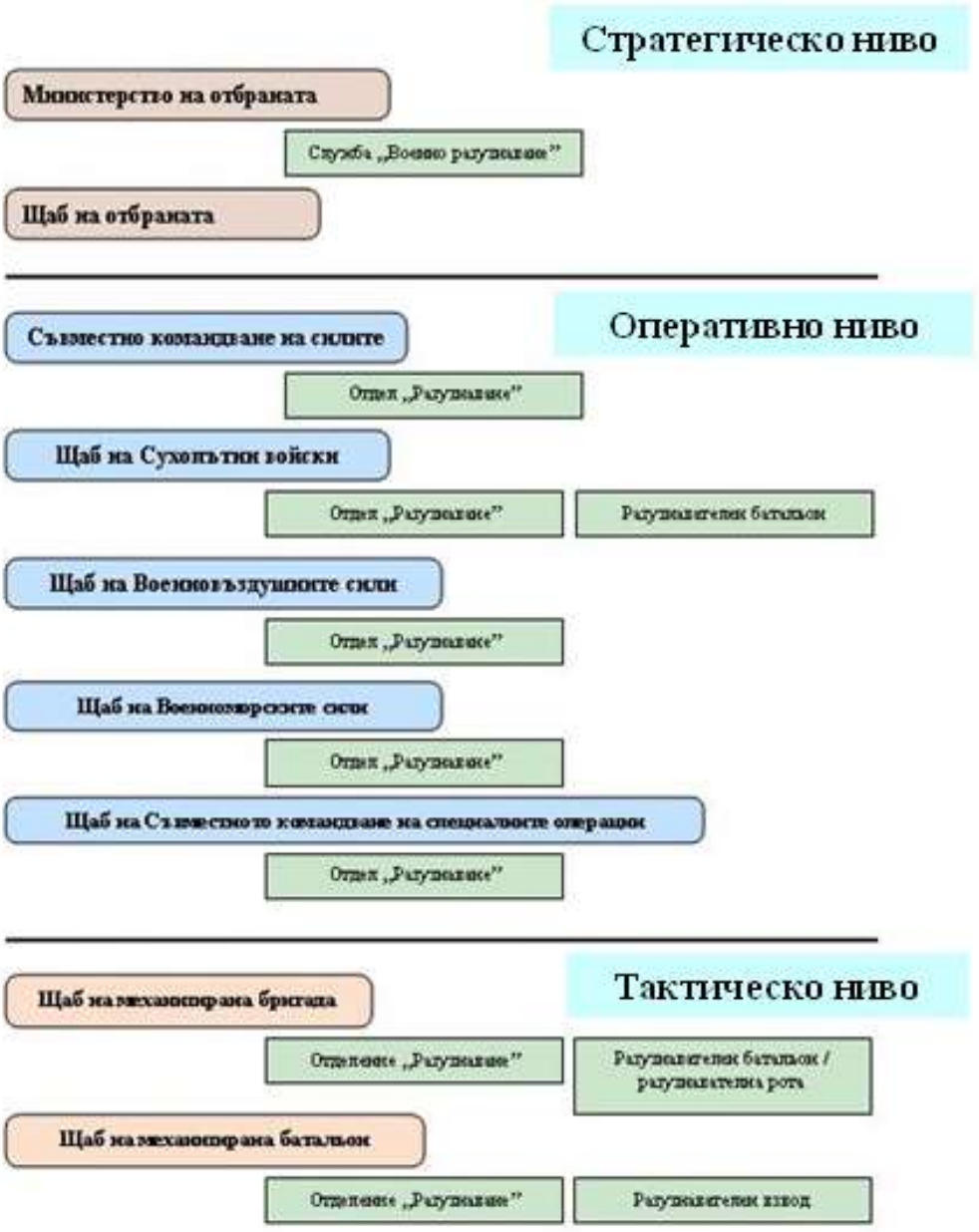

Фиг. 4. Архитектура на разузнаването във въоръжените сили на Република България

Изпълнителните органи са агентурно-разузнавателни групи, групи за специално разузнаване, тактически разузнавателни групи, тимове, дозори, патрули, наблюдателни постове с различно предназначение: за земно, въздушно, морско оптическо, радиолокационно, радиотехническо, хидрографско, наблюдение и подслушване, за електронен прехват и пеленгация, за звукометрично разузнаване, за разузнаване на въздушен противник и др.

2.2.2.1. Служба „Военно разузнаване“

Фиг. 5. Служебен знак на Служба „Военно разузнаване“

Служба „Военно разузнаване“ (фиг. 5) е подчинена на министъра на отбраната и заема важно място в системата за национална сигурност и отбрана на страната.

Тя осигурява ранно откриване и предупреждаване за рисковете и заплахите за сигурността на Република България и стратегическа информация за държавното и военното ръководство, българските контингенти зад граница, НАТО, ЕС и партньорските служби.

Служба „Военно разузнаване“ предоставя равна по обем и вид информация на президента на Република България, председателя на Народното събрание, министър-председателя и министъра на отбраната. Потребители на добиваната от нея информация са също Щабът на отбраната, министърът на външните работи, министерства и други държавни институции.

Функциите и задачите на Служба „Военно разузнаване“ са: да води стратегическо разузнаване с използване на човешки фактор и технически средства; да извършва аналитико-прогностична дейност; да участва в операции зад граница; да организира, провежда и ръководи военната дипломация; да гарантира сигурността на класифицираната информация; да осъществява взаимодействие с български държавни институции и служби за разузнаване и сигурност; сътрудничество с разузнавателните структури на НАТО и ЕС и с партньорски служби.

2.2.2.2. Отдел „Разузнаване“ на Съвместното командване на силите (СКС)

Отдел „Разузнаване“ в СКС (фиг. 6) е орган на командващия на СКС за добиване, обработване и разпространяване на разузнавателна информация за вземане на оптимални решения.

Отделът планира и организира разузнаването и разузнавателното осигуряване на контингентите от БА, участващи в операции зад граница и ръководи дейността на национални командири по планиране и водене на разузнаването в зоната за отговорност.

Мирновременните дейности на отдела се свеждат до разузнавателно информационно осигуряване на щаба на СКС и подготовка за планиране и водене на разузнаване в операции по различни сценарии.

Отделът планира и управлява разузнавателния процес в рамките на операциите, възложени на СКС и работи съвместно с други структури на СКС.

Фиг. 6. Служебен знак на Съвместното командване на силите

Фиг. 7. Служебен знак на Сухопътни войски

2.2.2.3. Отдел „Разузнаване“ на командването на Сухопътни войски (СВ)

Отдел „Разузнаване“ в командването на Сухопътни войски е експертен орган на командира на СВ (фиг. 7) за разузнавателно осигуряване на щаба, войските и силите, и за планиране и методическо ръководство на подготовката на разузнавателните формирования.

Разузнавателното осигуряване се извършва по единни задачи за БА, които са елемент от годишните информационни задачи на военното разузнаване.

Отделът осъществява обмен на информация със СВР, СКСО и разузнавателните структури в СКС и в щабовете на ВВС и ВМС.

В отделни области на разузнаването отделът се включва с експерти в работни групи и дейности на НАТО и ЕС.

2.2.2.4. Отдел „Разузнаване“ на командването на Военноморските сили (ВМС)

Фиг. 8. Служебен знак на Военноморските сили

Отдел „Разузнаване“ в командването на ВМС (фиг. 8) е експертен орган на командира на Военноморските сили за разузнавателното осигуряване на щаба, войските и силите и за планиране и методическо ръководство на подготовката на разузнавателните формирования във ВМС.

Отделът осъществява обмен на информация със СВР, разузнавателните структури на СКСО, СКС, Сухопътни войски и Военновъздушните сили, а в отделни области на разузнаването и с разузнавателните структури на НАТО (морските компонентни командвания в Неапол и Нортууд).

2.2.2.5. Отдел „Разузнаване“ на командването на Военновъздушните сили (ВВС)

Фиг. 9. Служебен знак на Военновъздушните сили

Отдел „Разузнаване“ в командването на ВВС е орган на командира на ВВС за разузнавателното осигуряване на щаба, войските и силите и за планиране и методическо ръководство на разузнавателната подготовка на летателния състав и подготовката на формированията във ВВС, изпълняващи разузнавателни задачи.

Отделът извършва обмен на разузнавателна информация със СВР, разузнавателните структури на СКСО, СКС, СВ и ВМС, а чрез съюзна комуникационно-информационна система – с Регионалното въздушно компонентно командване и Обединения център за въздушни операции на НАТО.

2.2.2.6. Отдел „Разузнаване“ на Съвместното командване на специалните операции (СКСО)

Фиг. 10. Служебен знак на Съвместното командване на специалните операции

Отдел „Разузнаване“ в Съвместното командване на специалните операции (фиг. 10) е орган на командира на специалните сили за разузнавателно осигуряване на щаба, войските и силите и за планиране и методическо ръководство на разузнавателната подготовка на формированията в СКСО, изпълняващи задачи, свързани със специално разузнаване.

Отделът извършва обмен на разузнавателна информация със СВР, разузнавателните структури на СКСО, СКС, СВ, ВВС и ВМС, а чрез съюзна комуникационно-информационна система – с Командването за специални операции на НАТО.

ЛИТЕРАТУРА

АЛЕКСИЕВ, М., 2015. *Моите четиридесет години в Разузнавателното управление на Генералния щаб*. София: A&T Publishing.

ИВАНОВЪ, Н. [Генерал отъ запаса бившъ командующъ II армия], 1924. *Балканската война 1912-1913 год., Действията на II армия, обсадата и атака на Одринската крепость. (Съставено по официални документи)*. София: Печатница на армейския военно-издателски фондъ.

ЗИКУЛОВ, В., 2005. *Военното разузнаване на България и Студената война*. София: ИК „Хр. Ботев“. ISBN 954-445-899-9.

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2017. *Доктрина на Въоръжените сили на Република България*, Национална публикация НП-01 (А). София.

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2022. *Доктрина за морски операции*, Национална публикация НП-3.1., Издание (А). Варна.

СТАНЧЕВ, С.; НИКОЛОВ, Р.; БАЕВ, Й., 2017. *История на българското военно разузнаване*. Том I. София: Изток-Запад. ISBN 978-619-01-0150-5.

ТАГАРЕВ, П., 2011. *Роля на разузнаването, силите за специални операции и електронна война в поддръжка на информационни операции*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

REFERENCES

ALEKSIEV, M., 2015. *Moite chetirideset godini v Razuznavatelnoto upravlenie na Generalniya shtab*. Sofia: A&T Publishing. [in Bulgarian].

IVANOV, N. [General ot zapasa bivsh komanduyusht II armiya]. 1924. *Balkanskata voyna 1912-1913 god., Deystviyata na II armiya, obsadata i atakata na Odrinskata krepost. (Sastaveno po ofitsialni dokumenti)*. Sofia, Pechatnitsa na armeyskiya voenno-izdatelski fond. [in Bulgarian]

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2017. *Doktrina na vaorazhenite sili na Republika Balgaria*, Natsionalna publikatsiya NP-01 (A). Sofia. [in Bulgarian].

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2022. *Doktrina za morski operatsii*, Natsionalna publikatsiya NP-3.1., Izdanie (A). Varna. [in Bulgarian].

STANCHEV, S.; NIKOLOV, R. & BAEV, Y., 2017. *Istoriya na balgarskoto voenno razuznavane*. Tom I. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 978-619-01-0150-5. [in Bulgarian].

TAGAREV, P., 2011. *Rolya na razuznavaneto, silite za spetzialni operatsii i elektronna voyna v poddrazhkata na informatsionni operatsii*. Sofia: Voenna akademiya "G. S. Rakovski". [in Bulgarian].

ZIKULOV, V., 2005. *Voennoto razuznavane na Balgaria i Studenata voyna*. Sofia: IK "Hr. Botev". ISBN 954-445-899-9. [in Bulgarian].

Трета глава

ФУНКЦИИ И ЗАДАЧИ НА ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“

Фиг. 11. Служебен знак на Държавна агенция „Национална сигурност“

Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) е специализиран орган към Министерския съвет на Република България за изпълнение на политиката по защита на националната сигурност. ДАНС (фиг. 11) е част от разузнавателната общност, а председателят ѝ е член на Съвета по сигурността при Министерския съвет и на Консултативния съвет за национална сигурност при президента на Република България (Ministerski savet 2007).

Мисията на ДАНС е защита на гражданите, националните интереси и държавността. За изпълнението ѝ ДАНС извършва законоустановени дейности за наблюдение, разкриване, противодействие, предотвратяване и пресичане на замисляни, подготвяни или осъществявани посегателства, насочени срещу националните интереси, независимостта и суверенитета на Република България, териториалната цялост, единството на нацията, основните права и свободи на гражданите, демократичното функциониране на държавата и гражданските институции и установения в страната конституционен ред.

Държавна агенция „Национална сигурност“ изпълнява своята дейност въз основа на следните *принципи*:

1. спазване на Конституцията, законите и международните договори, по които Република България е страна;
2. зачитане и гарантиране на правата на човека и основните свободи;
3. защита на информацията и на източниците за придобиването ѝ;
4. обективност и безпристрастност;
5. сътрудничество с гражданите;
6. политически неутралитет.

Държавна агенция „Национална сигурност“ изпълнява дейността си самостоятелно и във взаимодействие с други държавни органи. Взаимодействието между ДАНС и другите държавни органи може да се осъществява въз основа на съвместни инструкции.

Устройството и дейността на Държавна агенция „Национална сигурност“, статутът на нейните служители и правомощията на органите ѝ се урежда от Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“[4] и правилника за неговото прилагане[5].

ДАНС извършва дейности за защита на националната сигурност от посегателства, насочени срещу националните интереси, независимостта и суверенитета на Република България, териториалната цялост, основните права и свободи на гражданите, демократичното функциониране на държавата и гражданските институции и установения в страната конституционен ред (Grigorova 2016).

Самостоятелно или съвместно с други държавни органи, ДАНС извършва *контраразузнавателна дейност* за наблюдение, разкриване, противодействие, предотвратяване и пресичане на замислени, подготвяни или осъществявани посегателства срещу националната сигурност, включително в Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия. Самостоятелно или съвместно с други специализирани органи агенцията осигурява контраразузнавателна защита на стратегически за страната обекти и дейности.

3.1. Кратка история

Идеите за създаване на законово регламентирана структура за контраразузнаване възникват в началото на XX век. Укрепването на българската държавност и подемът на българската икономика изискват институционално обособяване на системата за сигурност.

Първият нормативен акт, който урежда съществуването на контраразузнаването, е Законът за столичната полиция, приет от XIII Обикновено Народно събрание, утвърден с Указ № 463 от 13.12.1906 г. на княз Фердинанд и обнародван в бр. 3 на Държавен вестник от 04.01.1907 г. Законът регламентира създаването на полицейска структура, наречена „Обществена безопасност“. Нейната дейност е съсредоточена в столицата, големите градове и транспортните центрове на страната.

През 1912 г. е приета Наредба за разпределение на службите на приставите и агентите при Обществената безопасност (ОБ). Тази Наредба за пръв път дефинира

[4] Законът е приет от 40-то Народно събрание на 11 декември 2007 г., влиза в сила от 01.01.2008 г., а през годините претърпява многократни допълнения и изменения. В момента е действащ последният вариант от 2019 г. с допълненията от 2020 г. (*Държавен Вестник (17) 26 юни 2019 г., доп. (51) 5 юни 2020 г)*

[5] Правилник за прилагане на закона за Държавна агенция „Национална сигурност“. *Ciela.net*, 28 януари 2009. [онлайн] Достъпно на: https://www.odit.info/?s=2&i=2290

функциите на специализирана структура за контраразузнаване и регламентира взаимодействието с полицията. Същевременно е създадена и специализирана структура за военно контраразузнаване. То е сформирано с Указ № 94 от 09.09.1915 г. на цар Фердинанд, който утвърждава „Правилник за службата по безопасността на народната отбрана“.

През 1924 г. започва процес на целенасочено законодателно регламентиране на структурите за сигурност и постепенното им разграничаване от Министерството на вътрешните работи. Контраразузнаването е част от обща структура, заедно с разузнаването, наречена Държавна сигурност (ДС). Първият нормативен акт за дейността ѝ е Законът за защита на държавата (1924 г.). През следващата година е приет Закон за администрацията и полицията, който урежда правната рамка за действие на ДС и определя нейните основни задачи. През периода 1944 – 1946 г. на ДС са възложени и следствени функции.

През 50-те години на XX век се предприемат организационни мерки за укрепване на специализираното звено за контраразузнаване чрез обединяване на оперативно-техническите отдели при Министерството на народната отбрана (МНО) и Министерството на вътрешните работи (МВР) в единна структура в рамките на ДС.

В началото на 60-те години ДС се утвърждава като структура, съставена от управления и самостоятелни отдели в рамките на МВР. През 1963 г., с Указ на Президиума на Народното събрание, се създава Комитет за държавна сигурност (КДС) към Министерския съвет. През същата година е приет документ за структурата и функциите на военното контраразузнаване, който дефинира същността и характера на изпълняваните от него задачи.

След приемането на нов Наказателен кодекс през 1968 г. Президиумът на Народното събрание приема Указ № 1156 за промени в структурата на Министерския съвет и централните ведомства. С него се постановява обединяването на МВР и Комитета за държавна сигурност.

През 90-те години на XX век започва процес на реформиране на специалните служби на България. Управление „Военно контраразузнаване“ е извадено от системата на ДС и прехвърлено на подчинение на МНО. През 1991 г. е приет нов Закон за МВР, който поставя съвременни рамки в системата за национална сигурност.

С влизането в сила от 1 януари 2008 г. на Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ (ЗДАНС) е създаден модерен специализиран орган към Министерския съвет за изпълнение на политиката по защита на националната сигурност, конституиран в отговор на високите обществени очаквания за ефективност в борбата с корупцията и организираната престъпност и в съответствие с опита на съюзниците от НАТО и Европейския съюз.

В рамките на ДАНС са интегрирани четири специализирани структури: Национална служба „Сигурност“, дирекция „Защита на средствата за връзка“, структури на Служба „Сигурност – Военна полиция и Военно контраразузнаване“ и Агенцията за финансово

разузнаване, а Служба „Сигурност – ВП и ВКР“ към министъра на отбраната се преобразува в служба „Военна полиция“ към министъра на отбраната. В този смисъл ДАНС е правоприемник на активите, пасивите, архива, личния състав, съответно персонала, и другите права и задължения на Национална служба „Сигурност“ и дирекция „Защита на средствата за връзка“ в Министерството на вътрешните работи, на военното контраразузнаване в служба „Сигурност - Военна полиция и Военно контраразузнаване“ към министъра на отбраната и на Агенцията за финансово разузнаване.

Контролът над ДАНС се осъществява от специализирана постоянна комисия в Народното събрание.

На 27 декември 2007 г. за пръв председател на ДАНС е назначен Петко Сертов.

Професионалният празник на служителите на ДАНС е 4 януари – датата, на която е обнародван Законът за столичната полиция и която се приема за рождена дата на българското контраразузнаване.[6]

3.2. Функции на ДАНС

Основните дейности на ДАНС се определят преди всичко от законите, същността на задачите по сигурността на страната и ръководните фактори, оказващи контрол за дейността на силовите служби. По закон основните функции на ДАНС включват *комплекс от дейности*, самостоятелно, във взаимодействие помежду си и координирано с други организации, ведомства, правозащитни и правоприлагащи институции, за защита на националната сигурност от посегателства, насочени срещу независимостта и суверенитета на Република България, териториалната цялост, националните интереси, установения в страната конституционен ред и основните права и свободи на гражданите.

Основните функции включват:

– контраразузнавателна дейност;

– оперативно-издирвателна дейност;

– оперативно-техническа дейност;

– информационна дейност;

– контролна дейност;

– методическа дейност;

– съгласувателна дейност;

– дейност по проверки, възложени от органите на прокуратурата.

[6] *Държавна агенция „Национална сигурност“* (ДАНС). [онлайн] Достъпно на: https://dans.bg/bg 2022

3.2.1. Контраразузнавателна дейност

Контраразузнавателната дейност, наричана още контраразузнавателно противодействие, е сложна (комплексна) дейност за наблюдение, разкриване и неутрализиране на целия спектър от престъпни посегателства срещу националните интереси, независимостта, суверенитета и териториалната цялост на Република България, срещу основните права и свободи на гражданите, срещу демократичното функциониране на държавата и гражданските институции и срещу установения в страната конституционен ред.

Контраразузнавателната дейност има проактивен характер. В общ смисъл включва оперативно-издирвателна, оперативно-техническа, информационно-аналитична и прогностична дейност. Използва се като обобщено понятие, когато се говори за цялостната дейност на ДАНС или при акцентиране върху нейната специфика.

3.2.2. Оперативно-издирвателна дейност

Оперативно-издирвателната дейност се осъществява от оперативно-издирвателните и оперативно-техническите структурни звена на агенцията чрез гласни и негласни методи и средства съобразно компетентността им при условия и по ред, определени със ЗДАНС, с акт на Министерския съвет и на председателя на агенцията. Извършването на оперативно-издирвателната дейност става при спазване на Конституцията и законите на страната, зачитане на правата, свободите и достойнството на гражданите, като същевременно има таен характер. Водещ при нейното осъществяване е принципът на конспиративността.

Основания за извършване на оперативно-издирвателна дейност могат да бъдат:

1. получени данни за лица, които подготвят, извършват или вече са извършили престъпни деяния, създаващи заплаха за националната сигурност, когато не са достатъчни за образуване или започване на наказателно производство;

2. получени данни за събития или действия, създаващи заплаха за националната сигурност;

3. искане на органите на досъдебното производство и съда;

4. изпълнение на международни договори, по които Република България е страна.

В хода на осъществяваната оперативно-издирвателна дейност, по предвиден в закона ред, могат временно да бъдат ограничавани отделни права и свободи на гражданите с цел:

– разкриване, противодействие и предотвратяване на престъпления и други нарушения, свързани с националната сигурност;

– установяване самоличността на лица, подготвящи, извършващи или извършили престъпна дейност, съставляваща заплаха за националната сигурност;

– придобиване на информация за действия или бездействия, които създават заплаха за националната сигурност;

– изготвяне и съхраняване на веществени доказателствени средства и предоставянето им на съответните органи на съдебната власт.

Оперативно-издирвателна дейност се извършва още по искане на органите на досъдебното производство и съда и в изпълнение на международни договори, по които Република България е страна. Осъществява се на обектов, линеен, териториален (географски) и смесен принцип на работа, регламентиран от Закона.

Оперативно-издирвателната дейност се извършва чрез прилагане на различни дейности, които са изключително разнородни по своята същност, а именно:

1. вземане на обяснения от граждани;

2. извършване на справки по информационните фондове за лица, които извършват престъпна дейност, създаваща заплаха за националната сигурност;

3. вземане на образци за сравнително изследване;

4. белязване на обекти и предмети;

5. изследване на предмети и документи;

6. извършване на наблюдение;

7. идентифициране на лица и обекти;

8. проникване и изследване на помещения, сгради, съоръжения, транспортни средства и части от местности;

9. контрол на пощенската, телеграфната и друга кореспонденция;

10. контрол на телефонните разговори;

11. събиране на информация от технически канали за комуникация;

12. оперативно внедряване;

13. оперативен експеримент;

14. отправяне на устни или писмени предупреждения за преустановяване нарушения на правовия ред, създаващи заплаха за националната сигурност;

15. оперативна проверка на събраните данни и тяхното документиране;

16. извършване на насрещни проверки по документи;

17. контрол на радиочестотния спектър;

18. създаване и използване на юридически лица с нестопанска цел или търговски дружества при условия и по ред, установени със закон.

За нуждите на своята дейност, ДАНС може да използва и доброволни сътрудници. Сътрудничеството се урежда с инструкция на председателя на агенцията и може да се извършва само от оправомощените органи на агенцията.

3.2.3. Оперативно-техническа дейност

Оперативно-техническата дейност е част от оперативно-издирвателната дейност, насочена към документиране на престъпна дейност чрез прилагане и използване на специални разузнавателни средства по реда на Закона за специалните разузнавателни средства по отношение на дейности, лица и обекти, свързани с националната сигурност. Придобитата информация се използва за защита на националната сигурност и за изготвянето на веществени доказателствени средства.

3.2.4. Информационна дейност

Информационно-аналитичната и прогностичната дейности са основни за ДАНС и се осъществяват със собствена или на други държавни органи информация от значение за националната сигурност. В агенцията се изготвят и разработват информационни и аналитични документи и продукти, предназначени за:

– председателя на агенцията;

– структурните звена на агенцията;

– външни потребители.

Информационните и аналитичните документи и продукти за външните потребители се съобразяват с техните функции и задачи, с определения им достъп до информацията и с изискванията за получаването ѝ.

Информационно-аналитичната дейност в ДАНС е специфичен познавателен процес по проблемите на сигурността, насочен към изследване на скрити и явни действия, процеси и явления, създаващи или съдържащи потенциал за създаване на риск или заплаха за сигурността на държавата, обществото, групи от обществото или отделни негови граждани. Цялостният процес се състои от отделни цикли по събиране, обработване, систематизиране, съхраняване, анализиране, използване и предоставяне на информация на вътрешни и външни потребители, съобразно тяхната и тази на ДАНС компетентност. Осъществява се на оперативно и на стратегическо ниво.

Информационната дейност е дейност по предоставяне на информация за отделни факти или обединяване и предоставяне на потребителите на цялата налична към даден момент информация от всички източници за даден процес или явление.

Аналитичната дейност надгражда информационната като на база основната информация се извеждат и анализират съдържащите се в нея рискове и заплахи и възможните неблагоприятни последици от тях. На стратегическо ниво включва анализ на средата на

сигурност, динамиката на процесите, поведението на носителите и обектите на заплаха и конкретни мерки за неутрализиране или ограничаване в приемливи граници на последиците.

Прогностичната дейност отразява в най-висша степен резултатите от дейността на ДАНС, като аналитичната част включва и прогнозиране в кратък, среден и дългосрочен аспект на посоката и очакваната степен на изменение на рискови фактори и на условията, които благоприятстват и възпират процеси и тяхното развитие до степен на заплаха.

Информационната дейност се осъществява по ред, определен от ЗДАНС. Основни адресати на информационните и аналитичните продукти на ДАНС са висшите органи на държавна власт, министерства, държавни ведомства и организации в кръга на тяхната компетентност. В изпълнение на информационните функции на ДАНС, информацията се предоставя за подпомагане вземането на управленски решения и предприемане на конкретни действия за защита на националната сигурност.

За изпълнение на възложените ѝ със закон правомощия в агенцията се изграждат информационни фондове и звена за събиране, обработване, систематизиране, съхраняване, анализиране, изготвяне и предоставяне на информация. В информационните фондове могат да се обработват лични данни. При обработване на лични данни, свързано с дейностите по защита на националната сигурност, органите на агенцията не искат съгласието на физическото лице; не информират физическото лице преди и по време на обработването на личните му данни; не предоставят лични данни на трети лица, съхраняват данните в срокове, определени с наредба, освен ако закон не предвижда друг срок.

Личните данни от информационните фондове могат да се предоставят само на органите за защита на националната сигурност, както и на органите на съдебната власт за нуждите на конкретно наказателно дело. Данните могат да се предоставят и на чуждестранни органи по силата на международен договор, по който Република България е страна. Редът за обработване на лични данни се определя с наредба на председателя на агенцията.

Информационните фондове се изграждат при съответните структурни звена на агенцията съобразно функционалната им компетентност. Фондовете могат да се изграждат и като автоматизирани. Информационните фондове се изграждат, експлоатират, контролират и закриват при условия и по ред, определени с наредба на председателя на агенцията и със закон. Всяко лице има право да иска достъп до отнасящи се за него лични данни, обработвани в информационните фондове на ДАНС, които са събирани без негово знание.

3.2.5. Контролна дейност

ДАНС извършва законоустановена контролна дейност, регламентирана в ЗДАНС и свързана с идентифициране, оценка и управление на риска в области с рисков потенциал.

Осъществява се чрез прилагането на политики и процедури за превенция, като съобразно спецификата на обектите бива контролна дейност:

– във връзка с функционирането на Националната система за защита на класифицираната информация;

– във връзка с пребиваването на чужденци в Република България;

– във връзка със защитата на стратегическите за страната обекти и дейности;

– по спазването на режима за дейностите с продукти, свързани с отбраната, и с изделия и технологии с двойна употреба;

– по сигурността на български военни контингенти зад граница;

– по контрола на радиочестотния спектър;

– във връзка с регламентите на националното законодателство, които пряко касаят агенцията, а именно: Закона за мерките срещу изпирането на пари; Закона за мерките срещу финансирането на тероризма; Закона за гражданското въздухоплаване; Закона за безопасно използване на ядрената енергия.

Контролна на функционирането на Националната система за защита на класифицираната информация

ДАНС извършва пряк контрол по реда на Закона за защита на класифицираната информация (ЗЗКИ) и Наредбата за реда за извършване на проверките за осъществяване на пряк контрол по защита на класифицираната информация.

ДАНС проучва за надеждност, издава, прекратява, отказва и отнема разрешения за достъп до класифицирана информация, издава потвърждения на чуждестранни физически или юридически лица въз основа на разрешения или удостоверения от съответните чуждестранни органи по сигурност на информацията и им издава удостоверения за сигурност по реда, определен от ЗЗКИ.

При осъществяване на дейностите по защита на класифицираната информация, ДАНС обобщава и анализира констатираните проблеми, системните рискове и пропуските на организационните единици при прилагането на мерките за физическа, документална, персонална, криптографска, индустриална сигурност и сигурност на автоматизирани информационни системи и мрежи, създаващи опасност от компрометиране на видовете защита на класифицираната информация.

ДАНС е орган по криптографска сигурност на класифицираната информация в Република България и в дипломатическите и консулските ѝ представителства, съгласно Наредбата за криптографската сигурност на класифицираната информация. В тази връзка изпълнява контролни функции, като:

– оценява и разработва криптографски алгоритми и средства за криптографска сигурност на класифицираната информация;

– одобрява и контролира криптографските мрежи за класифицирана информация;

– изработва и разпределя използваните криптографски ключове;

– разрешава и контролира производството и вноса на средства за криптографска сигурност.

ДАНС осъществява контролна дейност по отношение на радиосъоръжения и крайни електронни съобщителни устройства, включващи хардуерни приспособления към тях или крайните устройства за криптографиране на електронни съобщения и използващи криптографски ключ с дължина, по-голяма от 56 бита. За целта се води публичен регистър, съгласно Закона за електронните съобщения.

ДАНС е орган по акредитиране на сигурността на автоматизираните информационни системи или мрежи (АИС/М), в съответствие с Наредбата за задължителните общи условия за сигурност на АИС/М, в които се създава, обработва, съхранява и пренася класифицирана информация и като такъв изпълнява следните контролни функции:

– извършва акредитация и издава сертификат за сигурност на АИС/М, използвани за работа с класифицирана информация;

– дава препоръки и указания по сигурността на АИС/М;

– извършва комплексна оценка на сигурността на АИС/М;

– координира и контролира дейността по защита от паразитни електромагнитни излъчвания на техническите средства, обработващи, съхраняващи и пренасящи класифицирана информация.

ДАНС е организатор на Единната криптографска мрежа (ЕКМ) и Орган по развитие и експлоатация на АИС/М от Единната защитена комуникационно-информационна система (ЕЗКИС) и ЕКМ по смисъла на Наредбата за дейността по организирането и осъществяването на електронните комуникации и криптографската сигурност на служебната кореспонденция, обменяна по електронни комуникационни канали между организационните единици в Република България и задграничните й представителства. В тази връзка ДАНС:

– осъществява пряк текущ контрол на дейността по преноса и защитата на класифицираната и друга чувствителна информация, обменяна при осъществяване на електронните комуникации със средствата на ЕЗКИС и ЕКМ;

– контролира подготвените документи за акредитация на съответните АИС/М от ЕЗКИС и ЕКМ и прилагането на одобрените мерки за сигурност;

– извършва зониране по отношение електромагнитното затихване и контрол върху мерките за защита от паразитни електромагнитни излъчвания;

– изготвя и утвърждава документи със задължителни указания по компютърна сигурност.

Контролна на пребиваващите в Република България чужденци

Според правомощията, регламентирани в ЗДАНС, агенцията дава становища по молби за:

– предоставяне на убежище, статут на бежанец, хуманитарен статут и временна закрила по Закона за убежището и бежанците;

– издаване на разрешения за продължително, дългосрочно и постоянно пребиваване и на визи и включване на чужденци в информационния масив на нежеланите за страната чужденци по Закона за чужденците в Република България;

– придобиване, загубване и възстановяване на българско гражданство по Закона за българското гражданство.

Контрол на радиочестотния спектър

Дейността е регламентиран в ЗДАНС и според разпоредбите агенцията контролира и отстранява източниците на радиосмущения на националния радиочестотен спектър, разпределен за нуждите на националната сигурност и отбраната на Република България.

Контролна дейност по прилагането на Закона за мерките срещу изпирането на пари и Закона за мерките срещу финансирането на тероризма

ДАНС упражнява текущ и инцидентен контрол за изпълнението на задълженията по Закона за мерките срещу изпирането на пари (ЗМИП) и Закона за мерките срещу финансирането на тероризма (ЗМФТ) и на актовете по прилагането им върху 30 категории задължени лица, изчерпателно изброени в ЗМИП, като:

– извършва проверки на място (инцидентни, планови и тематични) на лицата по ЗМИП по прилагането на мерките срещу изпирането на пари и на мерките срещу финансирането на тероризъм, както и при съмнения за изпиране на пари и финансиране на тероризъм;

– участва в съвместни проверки с органите за надзор върху дейността на лицата по ЗМИП;

– съставя констативни актове и актове за установяване на административни нарушения по ЗМИП и ЗМФТ. Председателят на ДАНС издава наказателни постановления;

– извършва проверки по документи на лицата по ЗМИП.

Контрол на защитата на стратегическите за страната обекти и дейности

ДАНС осъществява контрол на организацията на физическата защита (охраната) на стратегически обекти, като част от защитата на стратегическите обекти и дейности по смисъла на ЗДАНС.

Контролна дейност при защитата на стратегическите за страната обекти и дейности е и издаването от органите на ДНС на разрешения и постановяването на откази за работа или за извършване на конкретно възложена задача в стратегически обекти и дейности.

Контролна дейност по Закона за гражданското въздухоплаване

ДАНС извършва цялостна проверка за надеждност на физически лица, които ще изпълняват служебните си задължения в зоните за сигурност на гражданските летища по смисъла на Закона за гражданското въздухоплаване.

Контролна дейност по спазването на режима за дейностите с продукти, свързани с отбраната, и с изделия и технологии с двойна употреба

Съгласно Закона за експортния контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба (ЗЕКПОИТДУ), контролът се извършва с цел защита на националната сигурност, на икономическите и външнополитическите интереси, както и за укрепване на международния мир и сигурност и изпълнение на международните задължения на Република България.

Контролът включва проверки преди и след издаването на лиценз, сертификат за получател и разрешение, а продуктите, свързани с отбраната и изделията и технологиите с двойна употреба, които се контролират при внос и за които се прилагат разпоредбите на този закон, са посочени в постановление на Министерския съвет.

Контролна дейност по Закона за безопасно използване на ядрената енергия

Председателят на ДАНС осъществява специализиран контрол в съответствие с предоставените му от Закона за безопасно използване на ядрената енергия.

Контролна дейност по сигурността на български военни контингенти зад граница

ДАНС извършва проверки във връзка с обезпечаване сигурността на българските контингенти, участващи в мисии на Въоръжените сили на Република България зад граница.

3.2.6. Методическа дейност

Всички структурни звена на ДАНС осъществяват методическа дейност по отношение на териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели:

– специализираните дирекции, в рамките на своята компетентност, осъществяват методическо ръководство чрез даване на задължителни указания относно планирането, организирането и провеждането на оперативно-издирвателната дейност и осъществяването на контрол по изпълнението на задачите по направления на дейност, както и чрез подпомагане на координацията със съответните структурни звена;

– специализирана административна дирекция „Координация и информационно-аналитична дейност“ изготвя методически указания по информационната, аналитичната и прогностичната дейност в ДАНС и по разпореждане на председателя на агенцията консултира специализираните дирекции, териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели;

– останалите специализирани административни дирекции осъществяват методическа дейност на основание утвърдени от председателя на ДАНС инструкции, указания, вътрешни правила, методики и др. за организиране и осъществяване на съответната дейност.

Структурните звена в ДАНС, съобразно своята компетентност, осъществяват методическа дейност по отношение на външни лица и организации за разясняване на целите, принципите, същността и практическите подходи за решаване на конкретни въпроси и за изпълнение на изискванията към тях във връзка с осъществяваната контролна дейност, а именно:

– *По мерките срещу изпирането на пари* – В изпълнение на Правилника за прилагане на ЗДАНС, специализирана административна дирекция „Финансово разузнаване“ подпомага методически лицата по Закона за мерките срещу изпирането на пари при разработването на вътрешните правила чрез разработване на указания за тяхното приемане, указания за докладване по ЗМИП и ЗМФТ, примерни критерии за разпознаване на съмнителни клиенти за 30 категории задължени лица и наръчник за прилагане на мерките по ЗМИП и ППЗМИП за предотвратяване на злоупотребите с нови технологии, които могат да доведат до анонимност.

Специализирана административна дирекция „Финансово разузнаване“ представя доклади за извършените нарушения, съдържащи анализ на нарушенията и предложения за мерки, които следва да бъдат предприети за заличаване на последиците и за предотвратяване на бъдещи нарушения. Докладите се ползват за целите на обучения, семинари, работни срещи и други форми на методическо взаимодействие, които се организират самостоятелно или съвместно с органите за надзор върху дейността на лицата по чл. 3, ал. 2 и 3 от ЗМИП и с техните професионални организации и сдружения, свързани с прилагането на ЗМИП и ЗМФТ.

– *По защитата на стратегически обекти и дейности* – Извършва се с цел оптимизиране на системата от мерки, способи и средства за физическа сигурност на стратегическите обекти и стратегическите зони, както и на условията и реда за достъп до

тях. За целите на тази дейност са издадени Указания на председателя на ДАНС ръководителите на стратегически обекти.

– *Във връзка със защитата на класифицираната информация* – Методическата дейност на ДАНС е насочена към подпомагане на организационните единици при организирането и работата на регистратурите за класифицирана информация, които заедно със създаването, обработването и съхраняването на документи са обект на системата от мерки за гарантиране на документална сигурност на класифицираната информация.

В качеството си на орган по криптографска сигурност, ДАНС осъществява методическа дейност, съгласно Наредбата за криптографската сигурност на класифицираната информация, като:

– провежда обучение в областта на криптографската сигурност;

– осъществява методическо ръководство на дейността на служителите по криптографската сигурност;

– разрешава и контролира обучението по криптографска сигурност.

Като орган по акредитиране на сигурността на комуникационните и информационните системи, ДАНС провежда обучение по Наредбата за сигурността на комуникационните и информационните системи.

3.2.7. Съгласувателна дейност

ДАНС осъществява ежедневна съгласувателна дейност с министерства и други държавни органи и ведомства, във връзка с предвидените в действащото законодателство редица процедури с разнороден характер – регулярно и с инцидентен характер.

Съгласувателните процедури, както и контролната дейност, се провеждат с цел защита на националната сигурност и превенция на рискове и заплахи при дейности от компетентността на други органи и ведомства, по които ДАНС няма делегирани от закона преки контролни функции, но за които законодателят е преценил, че е необходимо съгласуване чрез извършване на проучване или проверка.

ДАНС участва в съгласувателните процедури:

– като специализиран орган към Министерския съвет за изпълнение на политиката за защита на националната сигурност;

– чрез председателя си, като орган на изпълнителната власт, съгласно Закона за администрацията;

– чрез участие на органите за управление и служителите ѝ в колективни органи, създадени за съответните процедури;

– по инициативи и проекти на нормативни актове на други ведомства, които са свързани или засягат дейността на ДАНС, съгласно процедурата за подготовка, съгласуване и внасяне на проекти на актове за разглеждане на заседание на Министерския съвет, съгласно Устройствения правилник на Министерския съвет и на неговата администрация.

Регулярно осъществяваните от ДАНС съгласувателни процедури са:

– по Закона за безопасното използване на ядрената енергия;

– по Закона за експортния контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба;

– във връзка с участието на заместник-председател на ДАНС в Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет;

– във връзка с участието на служители на ДАНС в Съвета по националния радиочестотен спектър към Министерския съвет;

– по Закона за концесиите;

– по Закона за подземните богатства;

– по Закона за геодезията и картографията;

– по Наредбата относно реда за назначаване и приемане на почетни (нещатни) консулски длъжностни лица;

– по Инструкцията за условията и реда за определяне на стратегическите зони на стратегическите обекти и зоните, свързани с изпълнението на стратегически дейности от значение за националната сигурност;

– във връзка с издаване от Министерството на външните работи (МВнР) на служебни бележки на снимачни екипи и карти за акредитация на кореспонденти на чужди средства за масово осведомяване;

– по Устройствения правилник на Министерския съвет и неговата администрация.

3.2.8. Дейност по проверки, възложени от органите на прокуратурата

ДАНС извършва дейности, възложени във връзка с правомощията на прокурора по ръководство и надзор върху разследването, съгласно Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) и Закона за съдебната власт (ЗСВ)

Според НПК, при упражняване на ръководство и надзор прокурорът може да възлага на съответните органи на Министерството на вътрешните работи, на Комисията за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество, на Държавна агенция „Национална сигурност“ или на Агенция „Митници“ извършването на отделни действия, свързани с разкриване на съответното престъпление.

Според Закон за съдебната власт, при изпълнение на предвидените в закона функции прокурорът може да изисква документи, сведения, обяснения, експертни мнения и други материали и да възлага на съответните органи при данни за престъпления или за незаконосъобразни актове и действия да извършват проверки и ревизии в определен от него срок, като му представят заключения, а при поискване - и всички материали. Също така, той може да изпраща материалите на дадения компетентен орган, когато установи, че има основание за търсене на отговорност или за прилагане на принудителни административни мерки, които не може да осъществи лично.

3.3. Задачи на ДАНС

Държавна агенция „Национална сигурност“ има като основна отговорност защитата на националната сигурност, като това включва защитата от посегателства срещу националните интереси, правата и свободите на гражданите, териториалната цялост, независимостта, суверенитета, демокрацията и конституционния ред в Република България.

Усилията са насочени към разкриване на класически разузнавателни и нетрадиционните заплахи и рискове, осигуряване на висшите органи на държавната власт с информация, необходима при вземането на управленски решения в сферата на националната сигурност. В тази връзка, задачите, които решава агенцията, са свързани с разкриване, предотвратяване, пресичане и неутрализиране на:

– разузнаване в полза на чужди сили;

– опасност за суверенитета, териториалната цялост на държавата и единството на нацията;

– противоконституционна дейност;

– прилагане на сила или използване на общоопасни средства с политическа цел;

– опасност за икономическата и финансовата сигурност на държавата;

– опасност за екологичната сигурност на държавата;

– нарушаване функционирането на Националната система за защита на класифицираната информация;

– застрашаване сигурността на стратегически за страната обекти и дейности;

– деструктивно въздействие върху комуникационни и информационни системи;

– международен тероризъм и екстремизъм, както и финансирането им;

– международна търговия с оръжия и изделия или технологии с двойна употреба, производство, съхраняване и разпространение на общоопасни средства;

– дейности на групи и лица, подпомагащи чужди служби, терористични или екстремистки организации;

– миграционни процеси.

Държавна агенция „Национална сигурност“ има изрично делегирани компетенции за защита на криптографската сигурност и за осъществяване на оперативен контрол на радиочестотния спектър.

3.4. Органи за управление и структура на ДАНС

3.4.1. Органи на управление на ДАНС

Държавна агенция „Национална сигурност“ се ръководи от председател, който се назначава с указ на президента на републиката по предложение на Министерския съвет за срок от 5 години. Председателят се подпомага от двама заместник-председатели, по предложение на председателя на агенцията, които се определят с решение на Министерския съвет за срок от 5 години.

Изискванията, на които следва да отговаря лице, определено за заемане на ръководни длъжности в ДАНС, са регламентирани в ЗДАНС.

Пълномощията на председателя и на заместник-председател могат да бъдат прекратявани предсрочно, като пълномощията на председателя се прекратяват с указ на президента на Републиката по предложение на Министерския съвет, а на заместник-председател – с решение на Министерския съвет по предложение на председателя на агенцията.

3.4.2. Структура на ДАНС

Основни структурни звена в администрацията на Държавна агенция „Национална сигурност“ са специализираните дирекции; териториалните дирекции; самостоятелните териториални отдели; специализираните административни дирекции. Общата численост на служителите в агенцията се определя с правилника за прилагане на закона по предложение на председателя на агенцията.

Специализираните дирекции на ДАНС и дейностите, които осъществяват, се определят с акт на Министерския съвет по предложение на председателя на агенцията, като в състава им се включват специализирана дирекция „Технически операции“ и специализирана дирекция „Сигурност на Държавна агенция „Национална сигурност“.

Структурата на дирекциите се определя с акт на председателя на агенцията и включва отдели и сектори.

Дирекция „Сигурност на Държавна агенция „Национална сигурност“ е и административно звено по сигурността на информацията в агенцията.

Специализираните административни дирекции са:

а) Дирекция „Инспекторат“;

б) Дирекция „Финансово разузнаване“;

в) Дирекция „Информация и архив“;

г) Дирекция „Координация и информационно-аналитична дейност“

д) Дирекция „Човешки ресурси“;

е) Дирекция „Правно-нормативна дейност“;

ж) Дирекция „Международно сътрудничество“;

з) Дирекция „Финансово-стопанска и управление на собствеността“;

и) Дирекция „Административно обслужване“.

Териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели на ДАНС се създават с акт на Министерския съвет по предложение на председателя на агенцията, с който се определят седалищата и районите им на действие. Териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели извършват оперативно-издирвателна дейност.

Структурата и дейностите на териториалните дирекции и на самостоятелните териториални отдели се определят с акт на председателя на агенцията. Структурата на териториалните дирекции включва отдели и сектори, а структурата на самостоятелните териториални отдели може да включва и сектори. В териториалните дирекции и в самостоятелните териториални отдели могат да се изграждат и структурни звена от по-нисък ранг.

В дирекциите, с акт на председателя на агенцията, могат да се създават отдели и сектори.

3.5. Правомощия на Държавна агенция „Национална сигурност“

При осъществяване на дейността си, служителите на ДАНС:

1. осъществяват наблюдение и контрол на лица, обекти и дейности, свързани с посегателства и заплахи за националната сигурност;

2. прилагат и ползват разузнавателни способи и средства при условия и по ред, определени с наредба на Министерския съвет;

3. задържат лица, за които имат данни, че са извършили посегателства, осъществяващи състав на престъпление;

4. привличат граждани за доброволно сътрудничество;

5. в рамките на своята компетентност прилагат и използват специални разузнавателни средства при условия и по ред, определени със Закона за специалните разузнавателни средства;

6. организират прикриването на служители на агенцията и тяхната дейност при условия и по ред, определени с правилника за прилагане на закона;

7. събират, обработват, съхраняват и използват данни за проверка на факти, лица и обекти, свързани със сигурността на страната;

8. получават информация от държавни органи, организации и лица във връзка със защитата на националната сигурност;

9. предоставят информация на органите на държавна власт и на местно самоуправление, на организации и на лица чрез председателя на агенцията.

Освен посочените правомощия, при осъществяване на дейността си по отношение сигурността на Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия органите на ДАНС:

– осигуряват контраразузнавателни способности на българските контингенти, участващи в операции извън територията на страната, и на националните формирования, предоставени като колективни отбранителни способности и за провеждане на операции на НАТО;

– имат достъп до поделения и обекти на Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия;

– получават пряко от командирите и началниците на формирования в Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия необходимата информация за изпълнение на правомощията им за гарантиране на сигурността на въоръжените сили;

– осъществяват дейност по защита на класифицираната информация в Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия съгласно Закона за защита на класифицираната информация;

– дават становища по решения, планове, материали и други, свързани със сигурността на Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия;

– дават задължителни предписания при възникване на опасност за бойната готовност, информационната, икономическата и финансовата сигурност, както и при застрашаване на сигурността на обекти и дейности на Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната и Българската армия.

Органите на ДАНС осъществяват правомощията си и спрямо чуждестранни и съюзнически военни формирования на територията на страната, когато това е предвидено в международен договор, по който Република България е страна.

Когато са оправомощени със заповед на председателя на агенцията, те могат да задържат за срок до 24 часа лице, за което има данни, че е извършило престъпление, за което се издава писмена заповед.

Органите на агенцията могат да задържат лице, което е нарушило охраната и пропускателния режим в района на охраняван обект на агенцията. В този случай незабавно се уведомяват компетентните полицейски органи.

В някои случаи, органите на агенцията могат да извършват обиск на лице, при което се съблюдава правилото обискиращият да принадлежи към пола на обискирания, а действието да се осъществява по начин, който не уронва неговата чест и достойнство.

Органите на агенцията могат да провеждат интервю с незаконно влезли на територията на страната или с пребиваващи без законово основание на територията на страната чужденци.

При изпълнение на правомощията си служителите на агенцията имат право да носят оръжие и да използват помощни средства като: белезници; каучукови, пластмасови, щурмови и електрошокови палки и прибори; патрони с гумени, пластмасови и шокови куршуми; устройства за принудително спиране на превозни средства; светлинни и звукови устройства с отвличащо въздействие или т.нар. несмъртносни средства за въздействие.

3.6. Отчетност и контрол

Председателят на ДАНС предоставя едновременно еднаква по обем и съдържание информация на президента на Република България, на председателя на Народното събрание и на министър-председателя.

Парламентарният контрол върху дейността на агенцията е възложен на специализирана постоянна комисия на Народното събрание. Председателят, заместник-председателите и служителите на агенцията са длъжни да се явят при покана пред Народното събрание или комисията и да предоставят исканата им информация.

Председателят на агенцията представя на Министерския съвет ежегодно до 31 март годишен доклад за дейността на агенцията. Министерският съвет внася доклада в Народното събрание, който се приема с решение. (Predsedatel na DANS 2020)

Преди обсъждането на проекта за годишен бюджет комисията на НС разглежда програмния бюджет и тригодишната бюджетна прогноза на агенцията, представени от нейния председател.

Президентът на Република България може да изисква и получава анализи от председателя на агенцията по въпроси, свързани с националната сигурност.

ЛИТЕРАТУРА

ГРИГОРОВА, В., 2016. *С какво се занимава Държавната агенция „Национална сигурност“ (ДАНС)*. [онлайн] Достъпно на: https://pravatami.bg/11614

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ, 2007. Закон за Държавна агенция „Национална сигурност“. *Държавен вестник,* бр. 109 [20 декември 2007 г.]. [онлайн] Достъпно на: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135574489

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ДАНС, 2020. *Годишен доклад за дейността на Държавна агенция „Национална сигурност“ 2019.* София, Народно събрание, Рег. No КА-605/14.042020 г. Екз. 2. [онлайн]. Достъпно на: https://www.gov.bg/files/common/_ДАНС за 2019.pdf

REFERENCES

GRIGOROVA, V., 2016. *S kakvo se zanimava Darzhavnata agentsiya "Natsionalna sigurnost" (DANS)*. [online] Available on: https://pravatami.bg/11614. [in Bulgarian].

MINISTERSKI SAVET, 2007. Zakon za Darzhavna agentsiya "Natsionalna sigurnost". *Darzhaven vestnik,* no. 109. [20 dekemvri 2007]. Available on: www.lex.bg/laws/ldoc/2135574489. [in Bulgarian].

PREDSEDATEL NA DANS, 2020. *Godishen doklad za deynostta na Darzhavna agentsiya "Natsionalna sigurnost" 2019.* Sofia: Narodno sabranie. Cat. No KA-605/14.04.2020. Ekz. 2. Available on: https://www.gov.bg/files/common/_ДАНС за 2019.pdf. [in Bulgarian].

Четвърта глава

ФУНКЦИИ, ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ И ДЕЙНОСТ НА ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ „РАЗУЗНАВАНЕ“

Фиг. 12. Служебен знак на Държавна агенция „Разузнаване”

Държавна агенция „Разузнаване“ (ДАР) (фиг. 12) е служба за сигурност, която придобива, обработва, анализира и предоставя на държавното ръководство разузнавателна информация, оценки, анализи и прогнози, свързани с националната сигурност, интересите и приоритетите на Република България. ДАР е част от разузнавателната общност, определена в Стратегията за национална сигурност като система от държавни органи, които осъществяват информационна и аналитична дейност за оценка на рисковете и заплахите за националната сигурност и които планират и осъществяват противодействие срещу тях (Ministerski savet 2015).

ДАР работи във взаимодействие с другите държавни органи и структури от системата за защита на националната сигурност, които осъществяват дипломатическа, отбранителна, разузнавателна, контраразузнавателна, оперативно-издирвателна, правоохранителна и охранителна дейност. Тя е правоприемник на активите, пасивите, архива и другите права и задължения на Националната разузнавателна служба и участва в дейността на разузнавателните общности на организацията на Европейския съюз (ЕС) и на Северноатлантическия договор (НАТО).

Мисията на ДАР е да защитава националната сигурност и интересите на Република България и да подпомага държавното ръководство в реализирането на националните приоритети, като осигурява актуална и достоверна разузнавателна информация и анализи в областта на националната сигурност, външната политика, икономиката и защитата на конституционно установения ред.[7]

За реализиране на своята мисия, ДАР провежда *разузнавателни операции* и придобива, съхранява, обработва, обобщава, анализира и предоставя *разузнавателна информация*. Разузнавателната информация на ДАР се основава на сведения за чужди

[7] *Държавна агенция „Разузнаване“*. [онлайн] Достъпно на: https://dar.bg/bg

страни, организации и лица или за свързани с тях български организации и лица, които са от значение за националната сигурност. На базата на разузнавателните данни се изготвят различни информационни материали – информации, доклади, анализи, брифинги, които се предоставят на държавното ръководство. На ДАР ***не се възлагат*** задачи от вътрешнополитически характер. Агенцията предоставя еднаква по обем и съдържание информация на президента на републиката, на председателя на Народното събрание и на министър-председателя.

ДАР е непосредствено подчинена на Министерския съвет, като изпълнява задачи, възлагани от министър-председателя, както и от президента на страната, съгласувано с министър-председателя.

Президентът на републиката може: да поставя задачи на ДАР съгласувано с министър-председателя; да изисква и получава информация и становища от председателя на ДАР по въпроси, свързани с отбраната и националната сигурност; да се запознава и да взема отношение по годишния доклад за дейността на ДАР преди внасянето му от Министерския съвет в Народното събрание за приемане.

Министър-председателят поставя задачи на агенцията, изисква и получава становища от председателя на агенцията по въпроси, свързани с изпълняваните от нея функции и дейности.

Освен това, ДАР може да предоставя разузнавателна информация на министри и на други държавни органи, определени с акт на Министерския съвет.

Устройството, дейностите и функционирането на ДАР, както и статуса на нейните служители се регламентира със закона за Държавна агенция „Разузнаване“ (ЗДАР). В него са посочени основните функции и дейности, и са регламентирани организацията, способите и средствата за изпълнението им. Законът определя институционалното място на разузнаването в системата на изпълнителната власт. (Ministerski savet 2015)[8] Като естествено допълнение на ЗДАР функционира и правилник[9] за прилагането му, който предлага нормативно развитие на законовата уредба по въпросите, за които е налице законово препращане.

Законът за Държавна агенция „Разузнаване“ влиза в сила едновременно със Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност (ЗУФСЗНС)[10] и отношението между двата закона е като отношение на специален към общ закон. ЗУФСЗНС въвежда понятията „национална сигурност“ и „система за защита на националната сигурност“. Общият закон очертава ролята на органите и структурите от

[8] Законът е приет от 43-то Народно събрание на 1 октомври 2015 г. и влиза в сила на 1 ноември 2015 г. (с изключение на § 17, т. 4 относно чл. 69, който влиза в сила от 1 януари 2016 г.).

[9] Приет с Постановление № 66 на Министерския съвет от 28 март 2016 г. В: *Държавен вестник* (27) 5 април 2016 г.

[10]Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност. В: *Държавен вестник* (61) 11 август 2015 г.

системата за защита на националната сигурност и въвежда задължение за координация и взаимодействие между тях. Той конституира *Съвета по сигурността* като консултативен и координиращ орган към Министерския съвет по въпросите на националната сигурност. ЗУФСЗНС полага основите на отчетността и контрола върху дейността на органите и структурите от системата за защита на националната сигурност, като ги подлага на парламентарен, административен, съдебен и граждански контрол.

4.1. Кратка история

Когато става въпрос за история на възникване на дадена дейност или институция, наченки на това могат да бъдат откривани както в близкото, така и в много далечното минало. По отношение на историята на ДАР и предхождащите я служби и агенции ще започнем с годините след Освобождението. Всъщност, в началото на своето съществуване ДАР е част от военното разузнаване и нейното възникване е свързано със създаването през 1891 г. на „Учебно бюро“ – първият орган за предоставяне на военна информация.[11]

Реалното отделяне от военното разузнаване става през 1947 г., когато на 23 май с постановление на Министерския съвет цивилното външнополитическо разузнаване се обособява като самостоятелно звено под ръководството на Борислав Николчев и до края на 1989 г. функционира като структура в Министерството на вътрешните работи.

През 1990 г., на 05.02., с Указ № 152 на Държавния съвет на Народна република България се създава Националната разузнавателна служба (НРС) при Държавния съвет. През 1995 г. със Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България[12] НРС е включена в състава на въоръжените сили. На 01.11.2015 г. влиза в сила Законът за ДАР, с който се създава Агенцията като правоприемник на НРС.[13]

4.2. Основни задачи на Държавна агенция „Разузнаване“

Към основните задачи на ДАР могат да бъдат посочени:

– Придобиване на източници на актуална разузнавателна информация по основните направления на дейност, привличане към сътрудничество на лица;

– Разработване и използване на собствена специална техника и системи за осигуряване на оперативната дейност и за комуникация, използване на разузнавателни средства и способи извън и на територията на Република България, при стриктно спазване на реда, определен със Закона за специалните разузнавателни средства;

[11] Вж. съдържанието на Глава втора – до 1947 година.

[12] Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България. В: *Държавен вестник* бр. (112) 27 декември 1995 г.

[13] *Държавна агенция „Разузнаване“.* [онлайн] Достъпно на: https://dar.bg/bg

– Оценка и анализ на придобитите със специфични методи и средства данни, както и на данни от явни източници;

– Обмен на данни и анализи по линия на сътрудничеството с партньорски служби и в рамките на разузнавателните общности на ЕС и НАТО;

– Изготвяне на информационни и аналитични материали за държавното ръководство и останалите потребители на информация на ДАР;

– Подбор на кандидати за служители и проучване с цел установяване на надеждността им за работа с класифицирана информация;

– Обезпечаване на сигурността на задгранични дипломатически представителства на Република България – охрана и физическа сигурност; техническа защита; сигурност на служителите; сигурност на информацията и мерки за предотвратяване на нерегламентиран достъп до класифицираната информация;

– Поддържане на самостоятелен оперативен архив, автоматизирана информационна система и собствени криптографски ключове, средства и системи за защита на информацията;

– Защита от нерегламентиран достъп до класифицираната информация, събирана, обработвана и съхранявана от ДАР, и защита на служебната кореспонденция;

– Закрила на служителите и охрана на обектите на ДАР;

– Координация и взаимодействие на изпълнението на поставените задачи с другите институции от системата за национална сигурност и информационен обмен.

4.3. Функции на Държавна агенция „Разузнаване“

Като основни функции на Държавната агенция „Разузнаване“ се посочват:

а) Защита на националната сигурност и интересите на Република България, свързани с националната сигурност;

б) Информационно-аналитично осигуряване за предотвратяване, разкриване и противодействие на вреди в областта на националната сигурност, външната политика, икономиката и защитата на конституционно установения ред;

в) Съдействие на държавното ръководство за реализиране приоритетите на Република България в областта на националната сигурност, външната политика, икономиката и защитата на конституционно установения ред.

При осъществяването на своите функции ДАР поддържа информационен обмен и взаимодействие с други държавни органи, както и сътрудничество със сродни чуждестранни органи и служби.

Дейностите на Държавна агенция „Разузнаване“ са:

– придобиване, съхраняване, обработване, обобщаване, анализиране и предоставяне на разузнавателна информация;

– осъществяване на разузнавателни операции;

– проучване и подбор на кандидати за служители и на служителите с цел установяване на надеждността им, по смисъла на изискванията на ЗЗКИ;

– закрила на служителите и на лицата, които сътрудничат или са сътрудничили на ДАР, както и на бившите служители на агенцията;

– защита и охрана на обектите, предоставени на ДАР за или във връзка с изпълнение на дейността ѝ;

– обезпечаване на сигурността на задграничните представителства на Република България при условия и по ред, определени с акт на Министерския съвет;

– разработване и поддържане в готовност за изпълнение на план за мобилизация, военновременен план, план за привеждане от мирно във военно положение и поддържане на мобилизационен резерв;

– информационен обмен и взаимодействие с други държавни органи;

– сътрудничество със сродни чуждестранни органи и служби;

– проучване на кандидати за изпълнители на обществени поръчки, свързани с достъп до класифицирана информация относно агенцията, дейността и служителите ѝ, с цел издаване на разрешения за достъп и удостоверения за сигурност;

– създаване и поддържане на самостоятелен оперативен архив;

– изграждане и поддържане на собствена автоматизирана информационна система за събиране, обработване, съхраняване и вътрешноведомствен обмен на информация;

– разработване и използване на собствени криптографски ключове, средства и системи за защита на информацията съгласно закона и в рамките на своята компетентност;

– създаване и организиране на самостоятелно звено за осъществяване на електронните комуникации и криптографската сигурност между ДАР и задграничните представителства на Република България и други ведомства;

– други дейности, определени със закон.

Изпълнението на дейностите на ДАР се осигурява чрез:

а) използване на специални разузнавателни средства на територията на Република България при условия и по ред, определени със Закона за специалните разузнавателни средства;

б) използване на разузнавателни средства и способи извън територията на Република България при условия и по ред, определени от председателя на агенцията;

в) привличане към сътрудничество на лица при условия и по ред, определени от председателя на ДАР;

г) използване на юридически лица за прикрития, включително чрез съставяне и използване на официални документи за прикритието, при условия и по ред, определени с акт на Министерския съвет;

д) използване на прикрития на служители при условия и по ред, определени с акт на Министерския съвет;

е) използване на прикрития на вещи и обекти на ДАР, включително чрез съставяне и използване на официални документи за прикритието им, при условия и по ред, определени с акт на Министерския съвет;

ж) съставяне и използване на документи за чужда самоличност и други официални документи, необходими за прикритие на служители, които изпълняват оперативно-разузнавателна дейност, при условия и по ред, определени с решение на Министерския съвет;

з) разработване и използване на собствена специална техника и системи за осигуряване на оперативната дейност и за комуникация при условия и по ред, определени от председателя на ДАР;

и) съдействие и получаване на информация от държавни органи, организации и лица;

й) защита от нерегламентиран достъп на класифицираната информация, събирана, обработвана и съхранявана от ДАР, и защита на служебната кореспонденция.

4.4. Принципи на функциониране

Дейността на ДАР се осъществява въз основа на следните основни *принципи*:

а) Спазване на Конституцията, законите и международните договори, по които Република България е страна;

б) Зачитане и гарантиране на правата на човека и основните свободи;

в) Защита на информацията и на източниците за придобиването ѝ;

г) Обективност и безпристрастност;

д) Сътрудничество с гражданите;

е) Политически неутралитет;

ж) Съчетаване на тайни и явни форми и способи на работа.

4.5. Приоритетни направления на дейност

Дейността на ДАР е съобразена с основните приоритетни направления, които могат да бъдат обобщени по следния начин:

а) Тероризъм и други асиметрични заплахи.

Съвременните рискове и заплахи за сигурността и интересите на страната ни се отличават със своята динамика, непредвидимост и асиметричен характер. Те налагат необходимостта от интензивно сътрудничество между структурите от системата за защита на националната сигурност и всеобхватен подход за неутрализирането им.

По линия на тероризма и асиметричните заплахи ДАР придобива и анализира информация, отнасяща се основно до противодействието на тероризма, екстремизма, организираната престъпност, нелегалния трафик на хора, наркотици и др.

б) Външнополитическа и икономическа сигурност.

Сред приоритетните направления на дейност на ДАР е осигуряването на актуална и достоверна информация, която е от съществено значение за реализирането на българската външна политика и политика за сигурност, за защитата на сигурността и интересите на Република България в областта на икономиката и енергетиката, както и за изпълнението на задълженията на страната във връзка с членството ѝ в различни международни организации.

в) Сътрудничество със сродни служби от страните, членки на ЕС, НАТО и други държави. Участие в многостранни форуми на службите от международната разузнавателна общност.

Транснационалният характер на рисковете и заплахите за сигурността извежда на преден план необходимостта от споделяне на информация на двустранно и многостранно равнище. Взаимното допълване на разузнавателна експертиза дава възможност за консолидиране на данни от различни източници, както и за обезпечаване на държавното ръководство с необходимата информация по регион или държава при спестяване на ресурси и обединяване на способности. Много интензивен е обменът на информация между ДАР и партньорските служби по противодействие на международния тероризъм, незаконната миграция, обстановката в кризисни региони.

В приоритетните направления на дейност ДАР осъществява разузнавателни операции и придобива, съхранява, обработва, обобщава, анализира и предоставя разузнавателна информация, на базата на която се изготвят различни информационни материали за държавното ръководство - информации, доклади, анализи и брифинги.

4.6. Органи за управление

Държавна агенция „Разузнаване“ се ръководи от председател, който се назначава с указ на президента на републиката по предложение на Министерския съвет за срок 5 години. Председателят се подпомага от заместник-председатели, които се назначават с решение на Министерския съвет за срок от 5 години по предложение на председателя. Председателят може да бъде преназначен на същата длъжност само за срок от още 5 години.

За осъществяване на контролни функции при провеждане на държавната политика в ДАР и с цел предотвратяване и разкриване на закононарушения, както и за повишаване на качеството и ефективността на изпълнението на възложените функции и дейности министър-председателят по предложение на председателя на ДАР назначава *инспектор*. Инспекторът е на пряко подчинение на председателя на ДАР. За инспектор може да бъде назначаван служител, който има висше образование и стаж не по-малко от 5 години в ДАР. Инспекторът извършва контролни и други проверки, по указание на председателя или по свой почин, по отношение на спазването на нормативните актове и заповедите на председателя на агенцията.

4.7. Взаимодействия с органи и ведомства

Координацията и взаимодействието на ДАР с ведомства и служби за сигурност и обществен ред се осъществява чрез издаване на съвместни инструкции от председателя на ДАР и ръководителя на съответното ведомство.

ДАР може да ползва информация от информационни фондове на Министерството на вътрешните работи, Държавна агенция „Национална сигурност“ и служба „Военно разузнаване“ по начин, който не позволява разкриване на интереса на ползвателите на информацията, и при спазване на принципа „необходимост да се знае“ като достъпът се урежда със съвместни инструкции.

ДАР осъществява взаимодействие с органи на ЕС, НАТО и други международни организации и чуждестранни разузнавателни и контраразузнавателни служби на основание и в изпълнение на международни договори, по които Република България е страна, актове на Министерския съвет, споразумения и договорености с партньорски служби.

4.8. Отчетност и контрол

Народното събрание осъществява контрол върху дейността на Държавна агенция „Разузнаване“ чрез постоянна комисия. На комисията не се предоставя информация относно организацията, средствата и способите при изпълнение на специални задачи, осъществени чрез оперативно-разузнавателна дейност. При упражняване на контрол върху дейността на ДАР заседанията на комисията са закрити.

Председателят на ДАР информира комисията по въпроси за дейността на подчинената му структура по искане на председателя на Народното събрание, на председателя на комисията или по своя инициатива.

Народното събрание установява специални правила за сигурност за работата, съхранението и достъпа до класифицирана информация, получена от комисията при осъществяване на контрол върху дейността на ДАР. Председателят на комисията запознава председателя на Народното събрание с приетите от нея решения в резултат на упражнения контрол върху дейността на разузнавателната агенция, а от своя страна председателят на Народното събрание информира президента на републиката и министър-председателя за решенията на комисията.

ЛИТЕРАТУРА

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ, 2015. Закон за държавна агенция „Разузнаване“. *Държавен вестник,* бр. 79 [13 октомври 2015 г.]. [онлайн] Достъпно на: https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641510

REFERENCES

MINISTERSKI SAVET, 2015. Zakon za Darzhavna agentsiya “Razuznavane”. *Darzhaven vestnik,* no 79 [13 oktomvri 2015]. [online] Available on: https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641510. [in Bulgarian].

Втори раздел

СПЕЦИФИЧНИ

РАЗУЗНАВАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Пета глава

СЪЩНОСТ НА АГЕНТУРНОТО РАЗУЗНАВАНЕ В ИНТЕРЕС НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

5.1. Основни на агентурното разузнаване

Разузнаването е същностен, постоянен и градивен елемент на политиката, разбирана в най-широкия смисъл и значение. В същото време разузнаването е теоретична и технологична система, която е елемент на познатите досега социални системи (Hristov 2012 a). Добиването на информация е в основата на дейността на разузнавателните служби, организации и специализирани военни и други подобни формирования и отделни лица. Това се осъществява чрез прилагане на различни форми на разузнавателна дейност – легални, нелегални, скрити, чрез използване на разнообразни източници и разузнавателни средства. Разузнаването е вид дейност, която се осъществява преди всичко на територията на разузнаваната страна, в разположението на противостоящи сили или в сферата на дейност на престъпна или друга организация, която е обект за наблюдение от страна на държавата, организация или специализирана служба. По своята същност разузнаването не е сила, а инструмент на силата. То не участва във вземането на решения, а само подпомага тези, които имат компетенциите и отговорностите да вземат решения (Boyadzhiev 2016).

Агентурното разузнаване е един от начините за използване на разузнавателни ресурси за добиване на информация и е определен като отделен вид разузнаване. То се осъществява изцяло в разположението на противостоящите, независимо дали е във време на война, в мирни условия или при криза.

В съвременни условия разузнаването разполага с високо технологични методи за наблюдение и събиране на данни и информация, включително и за тяхното изобразяване. Тези методи позволяват да се добива информация с висока степен на точност и използването на средствата е съвсем уместно в редица случаи – като основни или като спомагателни. Получената от подобни източници информация може да бъде важна, но тя не съдържа достатъчно сведения за обстановката по отношение на местното население, психологията, мненията, идентичността и важността на ключови участници и техните взаимоотношения с общата обстановка в разузнавана или трета страна, в зоната на бойните действия или на театъра на операцията (ТО) при водене на война. Технологиите, въпреки тяхната

приложимост при разработването на общата обстановка на бойните действия, не може да осигури пълно и точно описание на района на бойните действия и моментната ситуация. Това дава основание и, разбира се, е причина за използване на хора, които да са близо до ситуацията, в която се осъществяват дейностите по подготовка на разузнаваната страна или на нейни силови елементи за въздействие върху разузнаващата страна или нейни обекти.

Точно тук е мястото на агентурното разузнаване. Този вид използване на разузнавателен ресурс осигурява ранно предупреждение за потенциални инциденти или за намерения на противника. То няма аналог по отношение на разкриването на отношенията и заеманите политически позиции на местното население, което разкрива отношението и намеренията на отделни лица, фракции, противникови сили, поддържащи или друг вид групи, имащи влияние върху действията и положението на собствените сили.

Агентурното разузнаване има мисия да решава строго специфични задачи за получаване на значима разузнавателна информация за защитаваната страна, както и за извършване на непосредствено подриване въз основа на агентурното проникване в държавните, обществените органи, учрежденията, организациите, различните политически конфигурации, икономически субекти и обекти на духовния сектор, комуникациите и съобщенията и др., т.е. от заемане на агентурни позиции, създадени вътре в социално-политическата и икономическа системи на разузнаваната среда. (Hristov 2012 b) То подпомага разкриването на директни и индиректни взаимоотношения (политически, финансови, военни, криминални, дори емоционални) между ключови участници в локалната разузнавателна зона или в конкретна обстановка. Освен това може да се осъществява сериозна поддръжка на контраразузнавателни и други операции по сигурността, за ограничаване на интересите на противостоящите, насочени към собствения ни личен състав и събирането на информация с хора от страна на противника.

Като вид организация на разузнаването и разузнавателната дейност агентурното разузнаване е самостоятелна и сложна система от взаимно свързани органи, структурни единици и техните добре планирани и осъществявани действия и мероприятия, чрез които противникът осъществява агентурно проникване в интересуващите го учреждения, органи, организации, ръководят се секретни сътрудници, изпълняващи задачи за придобиване на първични или вторични информационни продукти и за нанасянето на преки щети, както и получаване на определени разузнавателни изгоди (Hristov 2012 b).

Придобиването на разузнавателна информация е основна, макар и не единствена характеристика на оперативното направление на разузнавателната дейност. Това е сфера на „истинския“ шпионаж – вербовка на агентура и разработка на източници на необходимата

информация; възпитание, подготовка и ръководство на агентурата; проникване в обектите, където се създава и съхранява необходимата информация и т.н. (Boyadzhiev 2016).

5.1.1. Същност и съдържание на агентурното разузнаване

Агентурното разузнаване се разглежда като вид разузнаване, използващо общи и специфични способи за добиване на информация. То е елемент от разузнаването, в което основният фактор е човекът и представлява „категория разузнаване, което добива информация посредством човешки ресурси“ (Avtorski kolektiv 2007). Агентурното разузнаване е предназначено да добива информация на чуждестранна територия или в разположението на противостоящи сили. За изпълнение на задачите по този вид разузнаване се привличат лица, наречени агенти. Агентите са лица, които негласно сътрудничат на разузнавателните служби в изпълнението на техните задачи. (Asenov 2005)

Според етимологията на думата, *агент* означава нещо, което не е присъщо, не е от произхода, външно за средата, т.е. това е лице, което прониква отвън в някаква организация. Според Речника на българския език, *агент* представлява „конспиративно действащ в чужда държава шпионин: *агент на чуждо разузнаване“* (Cholakova, ed. 1997). Агентът е основно оперативно средство, използвано от разузнавателните и контраразузнавателните органи за защита на националната сигурност. Използването на агенти за придобиване на информация и за оказване на влияние в интерес на разузнаващата или защитаваната държава неизменно се свързава с агентурното разузнаване (Trifonov & Gyurov 2016) .

Под *агентура* в разузнаването обикновено се разбира организационна структура, създадена от конкретна разузнавателна служба на територията на друга страна, най-често съседна. Понятието „агентура” се използва като събирателен термин за агентите на разположение на разузнавателните или контраразузнавателните служби. Употребяват се и неговите производни – „агентурен апарат“ и „агентурна мрежа“, които подчертават целенасоченото създаване, развитие и ръководство на „агентурата“ по отделни направления, линии, сектори, обекти, цели и задачи в дейността на разузнавателните и контраразузнавателните органи. Може да се каже, че и трите термина по същество означават едно и също (Trifonov & Gyurov 2016).

Както и да се тълкуват тези понятия, тяхното съдържание се определя от предмета на дейност и в нашия случай това е водене на такъв вид разузнаване само извън територията на страната или в разположението на противник във военни операции.

Воденето на агентурното разузнаване се извършва от легални или нелегални позиции. Разузнаването от легални позиции представлява специална организация, основаваща се на законното проникване и възможностите за легално пребиваване на чужди разузнавачи и

секретни сътрудници на разузнавателната общност на територията на друга страна при използване на статута на участници в международните отношения и връзки, възползвайки се от постоянно разширяващия се обмен. Нелегалните позиции изискват специализиран вид организация, основана на агентурно проникване на чужди разузнавачи или секретни сътрудници в социално-политическата система, икономическата, духовната и културната сфера или в областта на комуникациите и съобщенията на разузнаваната страна и използване на изградените агентурни позиции непосредствено вътре или в близкото обкръжение на интересуващите разузнаването обекти, социални слоеве и общностни групи (Hristov 2012 a).

В основата на разузнавателната дейност стои предоставянето на информационни услуги, чрез доброволно или принудително привличане на дадено лице за сътрудник на разузнавателна организация. Тези лица изпълняват задачи по своя воля, като сътрудници в интерес на определено разузнаване. Агентите могат да бъдат граждани както на разузнаваната, така и на трета държава, които постоянно или временно пребивават в нея. Причините за включване в услуга на разузнаването са най-различни: може да има политически оттенък, икономическа или финансова изгода, по етнически или национален признак, авантюризъм емоционални подбуди, използване на определени зависимости на конкретния човек и др.

Използването на агенти е приложимо по най-различни начини. Сферата за използването им е също разнообразна, както се има предвид, че се осъществява в интерес на държавата или на въоръжените сили в частност.

Като правило дейността на агентите включва:

– Предоставяне на достъп до най-засекретени държавни, служебни и чисто военни тайни на разузнаваната държава. Това може да бъде информация от политически, икономически, военен характер относно военната и мощ, както и научно-техническото и развитие;

– Добиване и доставяне на документални материали – планове или решения от държавно, ведомствено или на фирмено ниво, както и на отделни щабове, командири и др. отговорни лица или сведения за тях;

– Осъществяване на влияние върху вижданията, политиката, икономическите решения и военното развитие на дадена държава в насока благоприятна за разузнаващата страна;

– Оказване на въздействие върху настроението на определени категории от населението и формиране на подходящо мнение сред обществото за дадена политика или икономически и социални и военни решения;

– Подпомагане на тайни и други специални операции на територията на разузнаваната страна или в разположението на противникови военни сили;

– Осигуряване на благоприятна среда за действие на щатни разузнавачи или разузнавателни органи в рисковата среда.

Агентите може да се подразделят в зависимост от начина на използването на две отделни категории: такива, които непосредствено *изпълняват основни задачи* на разузнаването и *спомагателни агенти* (Asenov 2005).

Агентите с преки функции изпълняват конкретни задачи, които са им поставени от техните ръководители – разузнавачи, служби и резиденти, като по различни способи и по различен начин се адаптират към средата, което също ги разделя на категории по различни признаци.

● *Според позицията*, която са заели или имат намерение да заемат в разузнаваната среда, те са *легални* и *нелегални* сътрудници.

Легалните агенти могат да пребивават постоянно или временно в дадена страна както нейни граждани или като добре приети чужденци, включително и от разузнаващата държава. Използват различни открити правни норми за настаняване – временно или постоянно. Това им дава възможност, при определени условия, да влизат в зона на военни операции или близка до нея.

Нелегалните агенти използват чужда самоличност, за да пребивават на чужда територия или в зона на военни действия. Техните биографии са изцяло съставени или са взаимствани от съществуващи хора – живи или починали. Явяват се граждани както на разузнаващата държава така и на друга страна. Нелегални агенти може да се оставят като сътрудници и на територията, овладяна от чужди войски, като изпълняват друга роля в окупираната зона.

● *Според функционалните задължения* агентите могат да бъдат:

– *Агент-наблюдател* на обект. Той изпълнява функции на пасивен наблюдател, открива, регистрира и доставя информация по различни способи за характера, възможностите, състоянието и движението на определен обект в дадената страна. Това може да се осъществява и в разположение на противника, когато агентът е активиран отпреди войната или се създава агентурна мрежа на собствена територия, овладяна от противникови сили.

– *Агенти за влияние* са специална категория, които *участват в тайни операции* и реализират възможностите си за информационно въздействие за оказване на влияние върху отделени личности или аудитория от населението. Набират се най-вече сред контингентите от информационната или политическата сфера. В другия случай са агенти, участващи или осъществяващи преврати, смяна/дискредитиране на действащи политически лидери, диверсионни действия, саботажи, отстраняване на важни личности и т.н. Във военни операции това може да се осъществява във взаимодействие с щатни групи за специални операции или в директни акции.

Описаната до тук класификация е в повечето случаи условна. Много са случаите на взаимно преплитане или смяна на функциите на различните категории агенти.

● *Според степента на активност* агентите са *постоянно действащи* и *пасивни*.

– *Постоянно действащите* имат точно определена задача, конкретен ръководител и канали за връзка с него или с организацията.

– *Пасивните агенти* привидно нямат задължения за определен период от време. Използват се при необходимост, в съответствие с възникналата ситуация. В останалото време пребивават на територията на разузнаваната държава, но не изпълняват разузнавателна дейност. От тях се иска да се утвърдят в обществото, да се развиват в йерархията и в бизнеса, да се адаптират към средата, без да се отличават от останалите граждани на страната и да не привличат вниманието на органите за вътрешна сигурност.

● *Според начина на ръководство* агентите се *ръководят пряко* от представител на разузнаването или от други агенти – *резиденти*. Фактически те ръководят, обучават и възпитават няколко агенти, обединени в резидентурна група (Asenov 2005).

В структурите на агентурното разузнаване, освен преките изпълнители на разузнавателна дейност или специални операции се включват и други лица – агенти със спомагателен характер, които биват няколко категории:

– агенти, които оказват съдействие на разузнавателната служба в подбора и вербовката на нови агенти – т. нар. *наводчици* (насочвачи), които предлагат на резидента аргументи за разработване на подходящи за вербуване лица и *вербовчици*, които лично вербуват и предават агента за ръководство на резидента или на агент-резидент;

– агенти, които подпомагат и оказват съдействие на разузнавателната служба в осъществяването на връзката между резидент и негов агент или с центъра. Това са т.нар. *куриери* (свързочници); други в тази категория са *съдържатели на пощенска кутия* (на физическо или юридическо лице, на конкретен адрес или в институция/ведомство, където се предлагат услуги за получаване на лична, ведомствена и бизнес поща, до които агентът има пряк достъп или участва в разпределението ѝ). Към тази категория спадат и агентите – *съдържатели на явочна квартира* (помещение за конспиративна връзка), които предоставят свои помещения за осъществяване на контакт между резиденти и агенти или за ползване от резидента в съответствие с неговите задължения (Asenov 2005).

По този начин се създават *агентурни групи* и се изграждат *агентурни мрежи.* В разузнаването това се нарича обобщено *агентурен апарат.*

В последните десетилетия има ново развитие на политическите процеси в света. Необходимостта от провеждане на операции различни от война – най-вече в рамките на НАТО и Европейския съюз, като стабилизиращи или по поддържане на мира, налагат нови форми на организационна работа в разузнаването, и в агентурното в частност.

Изпращането на национални военни контингенти или представители/групи за участие в операции зад граница поражда необходимостта от гарантиране на тяхната

сигурност. Един от ефективните начини за това е създаване на позиции на органите за разузнаване сред местното население в зоната на операцията, което изисква наемане или вербуване на сътрудници или внедряване на подготвени специалисти от собствената страна за целите на своевременно разкриване на заплахи и като сегмент от системата за ранно предупреждение.

5.1.2. Фактори, определящи средата за водене на агентурно разузнаване

Средата, в която се налага да се осъществява агентурната дейност, е разнообразна. Тя може да включва компонентите или фактори на конкретна динамична (оперативна обстановка) или статична (мирновременна) обстановка, което е свързано с развитието на дадена държава или група държави.

Множество са факторите, които формират условията в тази среда – подходящи или неподходящи (благоприятни или неблагоприятни). Разбира се тези условия не бива да се разбират само като даденост. При необходимост върху тях се оказва влияние в една или друга посока, за да се направляват те по искането на разузнаващата държава.

Тези фактори се развиват и може да имат или да нямат връзка помежду си. Това са:

1) конкретната ситуация в дадена страна или зона с нейните елементи – политически, икономически, военни, географски, информационни и социокултурни;

2) взаимоотношенията със съседни държави;

3) състоянието и характерът на действие на защитните системи на дадената страна – контраразузнаване, сигурност, други елементи от силовата сфера, граничен и митнически контрол, организация на защитните системи;

4) състояние на силите и средствата за разузнаване на собствената държава или на дислоцираните/базираните в зоната на операцията, които могат да организират и взаимодействат с агентурните мрежи, групи или с отделните агенти;

5) наличие на органи на разузнаването на други държави в разузнаваната страна или в зоната на операцията – партньори или противници.

Всъщност, знанията за състоянието на средата са резултат от целево събрана и обобщена информация от различни източници, използвани от собственото разузнаване. Това дава възможност да се оценят отделните елементи на основните фактори и да се създаде подходяща организация за водене или продължаване на разузнаването, включително и на агентурното. Това не е еднократна дейност. Средата за разузнаване е *съвкупността от природната среда на конкурентите пространства на даден суверенитет, разположените в нея обекти за разузнаване, подбрани в зависимост от интересите на ръководството на суверенитета и собствените нужди на*

разузнавателната организация, както и конкретно противостоящите на него контраразузнавателни структури и техните дейности. (Ninov 2021) Оценката на средата е перманентен процес в мирно време, основан на цялостния информационно-аналитичен цикъл, възприет в разузнаващата страна или във въоръжените и сили. При конкретна оперативна или стратегическа обстановка този цикъл може да има конкретни времеви параметри (Aleksiev 2015). При всички случаи, преди да се пристъпи към организация на разузнаването, се извършва разузнавателна оценка на средата. Тази оценка следва да е свързана и с другите процеси в държавата и въоръжените сили – дългосрочно или срочно планиране в държавата, планиране в използването на въоръжени сили, участие в съюзни операции и др., които имат потребност от голямо количество и от конкретна информация за средата.

Оценката на обстановката в дадена страна като цяло изисква множество източници на информация и подготвен аналитичен ресурс.

Оценката на вътрешната среда в разузнаваната държава спомага да се определят насоките в политиката, противопоставящи се фактори, нерешени проблеми, силни и слаби места в системите, основните акценти във всяко направление, правните уредби, ограниченията, уязвимите места в системите. Така се определят конкретните сфери и обекти за наблюдение и за всеки отделен случай се набелязват и способите за водене на разузнаване или за добиване на информация по други начини.

Изучаването и анализът на защитните системи на разузнзваната държава е от особена необходимост. Необходимо е да се изучат и анализират като състав отделните системи, организацията на дейностите, взаимодействието на силовите ведомства с другите държавни системи; действията като параметри, сфери, статут, възможности, авторитет, подготовка, помощ от други страни, слабите и силните места, евентуалните пролуки в системите. От друга страна са методите за действие – съобразени или не с националните законодателства и с международните норми. Това дава възможност да се определят местата, сферите или обектите, групите или силовите организации, сред които да се организира внедряване на разузнавателен ресурс, използващ агентура, за проникване в средства за комуникация или в електронните системи, за да бъде добивана събрана от тези служби информация.

Състоянието на отношенията със съседни страни формира подходяща или не среда по държавните граници като режим на преминаване, охрана на границите по суша и море, отношение към граждани от съседните страни, освен разузнаващата, икономически, културни и лични контакти и др.

Оценката на състоянието на собственото разузнаване се извършва в аспекта формулиране или уясняване на изискванията и задачите, които може да постави или е поставило собственото ръководство – държавно или ведомствено – пред разузнаването, срокове, заделени ресурси, разрешени способи, параметри за действие или сфера на

интереси. На тази основа се оценяват собствените сили за разузнаване като състав, способности положение, състояние, подготовка, въоръжение, екипировка, снабдяване, мотивация, необходими критични способности, уязвимости в отделните подсистеми. По този начин може да се определят критичните потребности, да се разпределят задачите, да се подберат способите и как всеки фактор ще оказва влияние върху изпълнението н задачите. Основните изводи следва да са насочени към изясняване на крайните способности на собствените сили и средства и тогава да се подходи към избор на допълнителни начини, като агентурно разузнаване, привличане на странични източници, информатори и помощ от други страни. Това е необходимо, за да се избягва при възможност привличането на агентурен ресурс. От една страна той допълва значително способностите на щатните разузнавателни организации, запазва значително тяхната защита, но от друга страна агентът има своите слабости, които следва да бъдат отчитани и не винаги неговата информация, която носи оценъчен или прогностичен характер, да се счита за достоверна.

Оценката на органи/сили на други разузнавания в дадена страна или зона на операция позволява да се определят ресурсите им за добиване на информация, отношението към дейността в страната или към развитието на обстановката в конкретна ситуация, сферите за разузнаване, силни и слаби места в техните системи, отношението им към собственото ни разузнаване и държава, възможностите за противодействие, съдействие или помощ в добиването на информация. Обменът на информация на агентурното разузнаване и сферите за неговата дейност е ограничено, а в много случаи невъзможно или недопустимо.

Подробното и постоянно изучаване и оценка на оперативната среда е необходимо условие и е важна функция в поддържането на разузнавателните способности и правилното използване на разузнавателния ресурс.

5.2. Организация на агентурното разузнаване

Създаването на система за разузнаване е сложен процес, който обхваща и изграждането на специалните служби за разузнаване, определяне на принципите на техните взаимоотношения с другите държавни органи, извеждане на компетенциите на разузнавателните органи и т.н. (Hristov 2012a). Организирането на агентурното разузнаване включва редица специфични дейности, които водят към предварително определяне на средата, обектите, способите за добиване на информация, определяне н ресурсите, ръководството и управлението на агентурата. Конкретният подход е резултат от възприетата от разузнавателната служба стратегия, от познанията, възможностите за набиране на ресурс, средата за действие, традициите, натрупания опит или от създадените позиции в разузнаваната страна и др. Съдържанието на общия процес за този вид разузнаване не се

отличава съществено от начините на организиране на другите видове разузнаване. Основните дейности се осъществяват за планиране, създаване на способности, ръководство, осигуряване с кадри, контрол и помощ, управление на осигуряването.

Планирането е цикличен процес, който се извършва за всяка отделна операция или за определен период. То се основава на получен начален документ или решение за водене на разузнаване за определена държава или зона на операция, в който се определят задачите, параметрите на разузнаването, ограниченията в способите или в начините на набиране на персонал. Може да се указват и начините на финансиране или допълнителното осигуряване, както и редът за отговорност и подготовка.

Създаването на способности е отговорна задача на експертните органи по разузнаването, като се използват и всички възможни административни и технически механизми (Plett 1958)[14].

Основното е да се създаде подходяща структура от агенти и агентурни мрежи, които да се развърнат на подходящи позиции в разузнаваната държава или зона. Агентурната мрежа е толкова по-ефективна, колкото по-дълбоко прониква в средата за сигурност, в отделните компоненти на оперативната обстановка, в обкръжението на противника и в неговите организационни структури (Trifonov & Gyurov 2016). Предимството се дава на създаването на резидентура. Това включва агентурни/разузнавателни групи и отделни агенти/разузнавачи, със задачи да водят разузнаване в определената среда. За всяка държава или зона е определен и отговорен фактор – станция, пункт или друга група, ръководеща резидентурата и получаваща информация от нея. В някои случаи в близост до държавата или зоната за разузнаване се развръща предна база (пункт) за по-лесно управление на резидентурата или за получаване на информацията.

В резиденстската група са недопустими хоризонтални връзки (самите агенти не се познават помежду си). Те се ръководят от щатен разузнавач, който в някои случаи има дипломатически статут, а понякога действа под друго прикритие. При определени условия резидентът може да работи с агент, който да ръководи няколко други агенти.

Самите оперативни работници (разузнавачите) се познават помежду си и могат да разделят ръководството на агенти в различни сектори. Те не бива да оповестяват имена или други данни за ръководените от тях агенти. Резиденстката група има и поддържащ персонал, който включва обикновено шифровчик, специалист по комуникациите, шофьори, охрана на базата или резидента.

[14] Цитираният източник е руско издание в превод от английски [Е. Б. Песков]. Оригиналното име на автора и произведението са Platt, W. *Strategic Intelligence Production. Basic Principles.* New York: Frederic A. Praeger, 1957.

Материални и финансови ресурси са необходими за всяка дейност. Предоставянето и разходването им се извършва в съответствие с националните нормативи. Избира се подходяща форма за достигане на средствата до агентурния апарат. Прилага се принципът за строг отчет и контрол. В редица страни това е предоставено на резидентите или на техните ръководители. Трудност представлява финансирането на специални (тайни) операции, поради характера на тяхното изпълнение.

Основен елемент е *предварителната тренировка* (проиграване). Това се предоставя изцяло на резидентите или подрезидентите, като планът за проиграване в повечето случаи се санкционира от непосредствения ръководител.

Определяне на конкретни срокове за дейност. Те винаги са съгласувани с ръководството на дадената разузнавателна служба или прекия ръководител на резидента или на агента.

Една от основните дейности е *контролът на изпълнението* или на действията. Има различни форми на контрол – пряко наблюдение или контрол на място; контрол по доклади на изпълнителите; контрол по доклади на назначени лица. Форматът на контрол се избира според характера на дейността и възможностите/подготовката на агента (способите за действие при изпълнение на задачите). В основата на контрола стоят резултатите (прегледът на ефектите) и вложените средства. Всяка дейност си има цена и в разузнаването стойностите обикновено са много високи. При определени условия е възможно да се постигнат добри резултати и с минимално вложени средства, но при всички случаи е необходимо предварително планиране на ресурсите. В хода на операциите планирането търпи преглед и корекция, в зависимост от обстоятелствата и резултатите.

5.3. Способи за действие в агентурното разузнаване

Основен способ за водене на агентурно разузнаване е наблюдението (на хора, един или група обекти) – пряко или с използване на посредници от самите агенти. Това е относително пасивен начин за събиране на информация. Може да се прилагат и редица активни способи, в зависимост от конкретната ситуация, характера на обекта и прилаганите спрямо него контраразузнавателни мерки (Filbi 1998; Bloch & Fittsdzherald 1988). Активните способи са по-характерни във военни операции, когато този вид разузнаване е организирано и се ръководи от полеви агентурни групи и може да се създаде агентурна мрежа.

Една от формите за осъществяване на дейността е използването на *двойни агенти*. Това са агенти, които изпълняват двойни поръчки – на ръководещата ги страна и на разузнаваната от него организация. Това лице може да бъде: служител на две разузнавания; агент на две разузнавания; служител на едното и агент на другото; възможно е дадено лице,

което е агент на едното разузнаване, по-късно да се оформи като негов щатен служител. Такива агенти се появяват поради стремеж на всяка разузнавателна служба да проникне в средите на противникова „кантора“. Проникването в друга организация позволява да се получат сведения за плановете, реда за водене на разузнаване или контраразузнаване, за характера и обема на разполагаемата информация за агентурните мрежи или разузнавателните организации на собствената държава, за сферите и обектите, които представляват интерес за разузнаването на противоположната страна, сведения за агентите и начините за техните действия, както и за оказване на помощ в тяхното отстраняване.

Набирането на агенти се осъществява с *вербуване* на служители в чужда разузнавателна служба, на нейни агенти или с *внедряване на свои агенти* (по-рядко щатни служители) в чужда разузнавателна служба.

Необходимо е да се знае, че както може да се вербува противник, така и той се стреми да осъществява подобни действия. Не са малко случаите, когато някои от агентите служат на повече от две служби и правят това само от финансови подбуди или авантюризъм.

Проучване на обект. Обектът по принцип се набелязва от самия агент, въз основа на дадените му инструкции за характера на исканата информация, но в много случаи се посочва от неговия ръководител. При поставянето на задачата, предварително трябва да се определи каква информация е необходима, кой я притежава (къде се съдържа), как да се стигне до нея (кой е източникът). Стремежът е в обекта да се прониква чрез наемане на работещи в него или свързани с характера на неговите функции, които редовно посещават този обект.

За ефективно проникване в набелязан обект е необходимо да се събере предварително значително количество информация, която е необходима за по-лесното достигане до източника на информация.

Събирането на информация в обекта се осъществява по различни способи: пряко наблюдение за действия, касаещи разузнаването; достъпни източници за информация, касаеща обекта и сравняване с друга; участие в масови прояви като конференции, симпозиуми, семинари и други открити форуми; подслушване – без и чрез залагане на технически средства; разговори „на тъмно“ със служители или посетители и др.

Използване на технически средства в агентурното разузнаване. Това е начин за индиректно получаване на информация. Техническите средства се предоставят пряко на агента или на наети от тях лица, или се залагат от щатни служители, а агентите доставят обратно средствата или носителя на информацията (изображението). Такива технически средства се използват във всички форми на агентурна дейност: за събиране на информация; за осъществяване на свръзка с разузнаването; за провеждане на тайни операции; за осигуряване на разузнавателната дейност. Не трябва да се използва терминът „специално разузнавателно средство“ (СРС), макар че начините за получаване на информация са

идентични. Това е повече юридически термин, който се използва за добиване на доказателства за престъпна дейност. Използват се технически средства за подпомагане на различни способи за дейност на агентите: наблюдение и проследяване; подслушване; проникване; белязване; проверка на кореспонденция (Aleksiev 2015; Asenov 2005; Polmar & Alan 2001).

Агентурата може да използва различни технически средства – предоставени им или придобити от самите агенти – оптически/електронно-оптически (визьори; прибори за нощно виждане; термовизьори); снимачни (фотоапарати; фотокамери; видеокамери; телевизионна техника); за прехват и добиване на данни и сигнали (средства за електронен прехват, радио и телевизионни емисии), дозиметри, сеизмични, акустични, магнитометрични датчици, флаш-памети и др.

Средствата за свръзка следва да са многофункционални, с далечен обхват, но същевременно да осигуряват защита на комуникацията и да са с минимални размери.

Средствата за подпомагане на агентите и разузнавачите са разнообразни като техническа конструкция и обхват на дейността. Това са средства за подслушване на разговори на системите и органите за контраразузнаване и сигурност, за охраната на обектите, за откриване на подслушвателни или електронни устройства за проследяване на хора и транспортни средства; детектори на лъжата, с цел провеждане на тренировки и проверки; пеленгаторни устройства; за обработка на разузнавателната информация като електронна офис техника или други средства за съхраняване и пренос на информация.

Способите за добиване на информация от агентите или от техните сътрудници зависят от естеството и характеристиките на обекта, от достъпа до него, от района, в който се осъществява дейността, от отдалечеността на обекта от линията на фронта в бойни операции.

Агентите събират информация по инструкции или съгласно техния план, който може да бъде утвърждаван или не от ръководителя. Това се осъществява чрез пряко влизане в обекта; временно пребиваване в обекта; използване на източник, намиращ се постоянно или посещаващ обекта. Всеки от тези начини е съпроводен със съответни способи за получаване на информацията – установяване на контакти (връзки); случайни срещи в хода на работата; визуално наблюдение; външно наблюдение; вземане на проби от почва, въздух, вода, лаборатории; подслушване на разговори; проникване и оглед на място; използване на открити източници.

Другият начин за използване на разузнавателния ресурс е чрез пряко участие на оперативния работник (щатен разузнавач). Те осъществяват разузнавателни контакти с източника на информация. Това се осъществява на територията на разузнаваната държава или в разположението на противостоящите сили в бойни операции.

Начините за добиване на информация зависят от възможността за контактуване или придвижване на агента и ръководителя.

В отделни случаи контактите между ръководител и агент са открити („служебни“ – по силата на официалните задължения по линия на прикритието). При тях не е необходима маскировка на агента, а целта на неговите контакти. Тук следва да се знае, че разузнавачът, ръководещ агенти може да е под наблюдение от самото начало.

Като правило контактите са неофициални. Разузнавачите пребивават в разузнаваната страна под прикритие като кореспонденти, туристи, студенти, специализанти и др.

Разузнавателните пътувания са един от най-разпространените начини за действие на агентите или разузнавачите. Те имат различна форма и цели (Asenov 2005). Целите са свързани с изпълнение на задачи по добиване на информация (разкриване на обекта) или с изпълнение на бойна задача (специална операция), но е възможно да бъде поставена и друга цел. Задачите може да се обобщят в следните основни групи: 1) за разкриване и изясняване на характеристиките и параметрите на обект; 2) проверка на получена информация от друг източник – агент, техническо разузнаване, космическо наблюдение, датчици и сензори за радиация или друго излъчване; 3) контрол на разузнавач, агент или друг източник; 4) свеждане на нови инструкции към агент; 5) участие в тайни операции и дезинформация с използване на внедрени агенти или групи, намиращи се в разположението на противника.

Пътуванията се използват повече от военните разузнавачи или групи, като форма за сближаване с обект или неговото разкриване на голямо отдалечение от собствените сили.

Разузнавателното пътуване не трябва да се смесва с маршрутирането (назначаване на маршрут и контрол на движението) за определен агент или разузнавач, който води към определен обект или той самият е обект за наблюдение.

Използването на агентурни способи за добиване на информация може да се осъществява и в операции по поддържане на мира във всичките им аспекти или при провеждане на стабилизиращи операции с участие на национални контингенти. Това е форма за провеждане на разузнавателна дейност с използване на човешкия фактор (Lazarov 2012).

Един от начините е пасивното събиране на разузнавателна информация от неконтролирани източници. С този термин се обозначават редица действия, провеждани от подвижни формирования, с цел изучаване на обстановката в зоната на операцията. То включва дейности, предназначени да ангажират отделни лица от населението; взаимодействие с лица, които да предоставят доброволно информация и да се разработват системи за регулярни контакти. При това командирите или членовете на тактическите разузнавателни групи ръководят дейността за определяне на лица, които имат потенциални възможности да станат информатори. Това може да се осъществява по време на патрулиране и ежедневен контакт между военнослужещи и местното население.

Мрежи за контакт с обществеността и връзка с информаторите. Това са лица от различни сфери на обществената дейност, които са в регулярен, непрекъснат контакт с военните сили в зоната. Те са носители на информация с разузнавателно значение. Тези дейности се ръководят от разузнавателна структура, от личния състав на разузнавателните организации на частите и формированията под ръководството на разузнавателната структура или на оперативно-тактическа група. Мрежата за връзка с информаторите е подобна, но се състои от лица, заемащи длъжности във властта (например родов шейх, кмет на града, началник на полицията), който осигурява информация с разузнавателно значение по време на изпълнение на функционалните им задължения. Когато подвижните подразделения ръководят контактите с много представители на местната власт, по редица причини (например, граждански дела, местна служба), понякога може да бъде осигурена само малка част от необходимата информация.

Използване на информатори. Това са явни действия за събиране на информация от определени лица, които се набират (вербуват) за постоянно осигуряване на разузнавателна информация. На тях се възлагат задачи от техните моментни компетенции. Срещите се провеждат явно, като се използват мерки за оперативна сигурност, за да се намали възможността за откриване от силите на противостоящите.

Дейности на националната служба. Някои служби на национално ниво ръководят дългосрочни операции за събиране на разузнавателна информация, които отговарят на стратегическите и национални цели на разузнаването. Тези дейности са извън обхвата на описваната тактика, методи и процедури.

5.5. Предимства и недостатъци на агентурното разузнаване

Като всяка друга дейност и агентурното разузнаване има предимства и недостатъци.

Предимства на агентурното разузнаване са, че*:*

– може да осигури ранно предупреждение за промените в зоната на операцията или за зараждащи се заплахи;

– осигурява разбиране за отношението на местното население към политиката на страната или към външните сили, разкривайки намеренията на отделни лица, фракции, сили, поддържащи или друг вид групи, оказващи влияние върху действията ни и върху защитата на собствените формирования;

– може да разкрие преки и непреки взаимоотношения (политически, финансово-военни, криминални, дори емоционални) между ключовите играчи от местната среда;

– установява действия и интереси на противниковото разузнаване с хора, насочени към личния състав от нашите или на коалиционните и партньорски сили;

– има слаба зависимост от техническа поддръжка.

При правилно организиране на оперативно разузнавателната дейност агентурното разузнаване е в състояние да гарантира почти постоянен достъп до необходимата информация, да бъде гъвкаво и да осигури възможност за повторно поставяне на оперативните задачи и за тяхното преформулиране, при необходимост. Добрата подготовка и високата мотивация на агентурния апарат са предпоставка за проявяване на разумна инициатива и прилагане на аналитични умения при „разчитане“ на разузнавателните признаци и предлагане на първоначални оценки на ситуацията.

Налице са и редица *недостатъци*, по-основните са:

– времето за добиване, докладване, обработване, проверка и потвърждаване на някои разузнавателни данни може да бъде твърде дълго, което да ги направи неактуални и с малка оперативна стойност;

– успехът на добиването на информация не винаги е гарантиран и носи субективен характер – стремежът за доказване и присъствието в среда, която е под въздействието на психологически операции на противника предразполага към възприемане на умело структурирана дезинформация от страна агентурния апарат;

– установяването на надеждността на източника и истинността на информацията често е много трудно, което изисква дублиране за потвърждаване или други мерки за проверка на нейната достоверност;

– възможностите за добиване на информация се променят, понякога бързо и неконтролируемо, в хода на бойни операции;

– в някои случаи е необходима лингвистична поддръжка;

– продължителна подготовка за установяване на желаните агентурно-оперативни отношения – резултатите не се постигат веднага (моментално), а е необходимо време за насочване, изучаване, разработка и вербуване на агентура и създаване на качествени източници на информация.

С други думи, като се отчита използването на човешки фактор и пълната зависимост от подготовката, характера на взаимоотношенията и степента на доверие между агентура и ръководителите ѝ, всички слабости могат да имат за резултат: постъпване на трудни за обработка неструктурирани данни от агент, осъществил проникване; нарушаване или изгубване на връзка с агент; лошо ръководство, липса на координация и контрол; рискове, свързани с недостатъчно добра контраразузнавателна подготовка; податливост на противниковите операции за заблуждаване; трудност или невъзможност да бъдат преодолени специфични културни и психологически ограничения (Trifonov & Gyurov 2016).

Важно е да се отбележи, че агентурното разузнаване не е в състояние само да реши всички задачи, свързани с осигуряването на необходимата информация за пълно изясняване

на актуалната ситуация. Разузнаването с хора (агенти, информатори) трябва да се комбинира с използването на всички други методи на терена или сред обществеността в зоната на военна операция.

Разгледаните способи не изчерпват начините за добиване на информация с човешки ресурс, част, от който са агентите и ръководителите им. В тази сфера голямо значение добиват тайните операции, посочените по-горе начини за влияние върху разузнаването на противника чрез заблуда, използване на разнообразни открити източници, които може да се използват за насочване на агенти или разузнавачи, както и за потвърждаване на добита информация.

Развитието на методите на агентурата и използването на платени сътрудници трябва да съответства на националните правни норми, определени в Конституцията и съответните закони, които уреждат статута на специалните служби. Във всеки документ са регламентирани правата и задълженията на съответните ръководни политически или военни лица, както и на институциите като цяло, занимаващи се с разузнаване. В многонационални операции следва да се имат предвид и други норми и ограничения, в зависимост от характера на операцията и от възприетите и ратифицирани съюзни документи.

Разузнаването е комплексна и скъпо струваща дейност. Тя е с особен статут поради факта и обективната необходимост да се провежда по всяко време, независимо от района и условията. Това се отнася и за агентурното, като едно от направленията в разузнаването. То допълва значително националните способности на щатните разузнавателни организации и служби. Осъществява се във всякакви условия – в мир, по време на война и кризи, както и при операции по подкрепа на международния мир и сигурност. Приложимо е и в операции и при мерки за осигуряване на вътрешната сигурност при противодействие на заплахи от чуждо разузнаване, тероризъм, организирана престъпност, посегателства срещу политическия, икономическия, финансовия и енергиен суверенитет и пр.

Основното изискване за този вид разузнаване е, да допринася за ранната превенция на заплахите срещу суверенитета и териториалната цялост на страната. Същевременно трябва да е ясно, че поддържането на такъв ресурс изисква както допълнително финансово осигуряване, така и много широка подготовка на резидентите и всеки ръководител, който носи отговорност за агентурно-разузнавателната дейност.

Това е свързано с подходящ подбор на кандидати, тясна специализирана подготовка, проверка на знанията и уменията в подходяща среда, преди да се използват отделните агенти или създадените агентурни мрежи в разузнавателната дейност.

ЛИТЕРАТУРА

АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ, 2007. *Речник по национална сигурност и отбрана.* София: ВА „Г. С. Раковски“.

АЛЕКСИЕВ, М., 2015. *Моите четиридесет години в Разузнавателното управление на Генералния щаб*. София: A&T Publishing.

АСЕНОВ, Б., 2005. *Теория на разузнаването*. София: Албатрос. ISBN 954-751-069-Х.

БЛОЧ, ДЖ., ФИТЦДЖЕРАЛД, П., 1988. *Тайните операции на английското разузнаване.* София: Партиздат.

БОЯДЖИЕВ, Т., 2016. *Наръчник на шпионина*, Том 1. София: Сиела. ISBN 978-954-28-2045-1.

ЛАЗАРОВ, В., 2012. *Новите реалности и разузнаването с хора*. София: Изток-Запад. ISBN 978-619-152-051-0.

НИНОВ, М., 2021. *Разузнаване и странознание*. София: Военна академия „Г. С. Раковски". ISBN 978-619-7478-65-5.

ПЛЭТТ, В., 1958. *Информационная работа в стратегической разведке*. Москва: Издательство иностранной литературы.

ПОЛМАР, Н., АЛЪН, ТОМАС Б., 2001. *Енциклопедия на шпионажа*. София: Труд. ISBN 978-954-528-209-6.

ТРИФОНОВ, Т., ГЮРОВ, Р., 2016. *Агентурно проникване в разузнавателната мрежа на противника*. София: Фондация „Национална и международна сигурност". ISBN 978-619-7143-06-5.

ФИЛБИ, К., 1998. *Моята тайна война*. София: Труд. ISBN 954-528-098-0.

ХРИСТОВ, В., 2012 а. *Противодействие на чуждо разузнаване*. Ч. I. Варна: Варненски свободен университет „Черноризец Храбър". ISBN 978-954-715-573-2.

ХРИСТОВ, В., 2012 б. *Противодействие на чуждо разузнаване.* Ч. II, Варна: Варненски свободен университет „Черноризец Храбър". ISBN 978-954-715-574-9.

ЧОЛАКОВА, ХР. [гл. ред.]., 1997. Речник на българския език, Т. 1. София, Българска академия на науките – Институт за български език „Професор Любомир Андрейчин". [онлайн] Достъпно на: https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/агент/

REFERENCES

ALEKSIEV, M., 2015. *Moite chetirideset godini v Razuznavatelnoto upravlenie na Generalniya shtab*. Sofia: A&T Publishing. [in Bulgarian].

ASENOV, B., 2005. *Teoriya na razuznavaneto*. Sofia: Albatros. ISBN 954-751-069-X. [in Bulgarian].

AVTORSKI KOLEKTIV, 2007. *Rechnik po natsionalna sigurnost i otbrana*. Sofia: VA "G. S. Rakovski". [in Bulgarian].

BLOCH, DZH. & FITTSDZHERALD, P., 1988. *Taynite operatsii na angliyskoto razuznavane.* Sofia: Partizdat. [in Bulgarian].

BOYADZHIEV, T., 2016. *Narachnik na shpionina*, Tom 1. Sofia: Siela. ISBN: 978-954-282-045-1. [in Bulgarian].

CHOLAKOVA, HR. [ed.], 1997. *Rechnik na balgarskiya ezik*, T. 1. Sofia, Balgarska academia na naukite – Institut za balgarski ezik "Profesor Liyubomir Andreychin". [online] Aveilable from: https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/агент/ [in Bulgarian].

FILBI, K., 1998. *Moyata jayna voyna*. Sofia: Trud. ISBN 954-528-098-0. [in Bulgarian]

HRISTOV, V., 2012 a. *Protivodeystvie na chuzhdo razuznavane*. Ch. I. Varna: Varnenski svoboden universitet "Chernorizets Hrabar". ISBN 978-954-715-573-2. [in Bulgarian].

HRISTOV, V., 2012 b. *Protivodeystvie na chuzhdo razuznavane*. Ch. II. Varna: Varnenski svoboden universitet "Chernorizets Hrabar". ISBN 978-954-715-574-9. [in Bulgarian].

LAZAROV, V., 2012. *Novite realnosti i razuznavaneto s hora*. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 978-619-152-051-0. [in Bulgarian].

NINOV, M., 2021. *Razuznavane i stranoznanie*. Sofia: Voenna akademiya "G. S. Rakovski". ISBN 978-619-7478-65-5. [in Bulgarian].

PLETT, V., 1958. *Informatsionnaia rabota v strategicheskoy razvedke*. Moskva: Izdatelstvo inostrannoy literatury. [in Russian].

POLMAR, N. & ALAN, TOMAS B., 2001. *Entsiklopediya na shpionazha.* Sofia: Trud. ISBN 978-954-528-209-6. [in Bulgarian].

TRIFONOV, T. & GYUROV, R., 2016. *Agenturno pronikvane v razuznavatelnata mrezha na protivnika*. Sofia: Fondatsiya "Natsionalna i mezhdunarodna sigurnost". ISBN 978-619-714-306-5. [in Bulgarian].

Шеста глава

ОСНОВИ НА ИНЖЕНЕРНО РАЗУЗНАВАНЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

6.1. Същност и цел на инженерно разузнаване

Инженерното разузнаване е част от тактическото разузнаване и едно от основните видове бойно осигуряване на действията на войските.

То се организира с цел да се съберат инженерни данни за противника и местността в района на действията на войските, необходими на общовойсковия командир за вземане на решение, а на инженерния специалист и командирите на инженерните формирования – за организиране на инженерното осигуряване и изпълнението на инженерните задачи.

Инженерното разузнаване се води от формированията на инженерните войски – самостоятелно и в състава на войсковите разузнавателни групи и бойните разузнавателни дозори.

Организатори на инженерното разузнаване, в зависимост от решаваните задачи и характера на разузнаваните обекти, са инженерният специалист и командирът на инженерното формирование. Те действат по указания на общовойсковия командир и старшия инженерен специалист (Tolev 1989).

6.2. Способи и органи за инженерно разузнаване

6.2.1. Способи за инженерно разузнаване

Основните способи за водене на инженерно разузнаване са наблюдение, земно и въздушно фотографиране, поиск и непосредствен оглед. Някои обекти може да се разузнават едновременно по няколко способа, например, чрез непосредствен оглед, съчетан с наблюдение, наблюдение в съчетание със земно и въздушно фотографиране и т.н.

Наблюдението се организира при всички видове бой, когато разузнаваният обект се намира на местността, контролирана от противника, и се вижда от района на разполагането на своите войски. Нощем и в условията на лоша видимост наблюдението се допълва с

подслушване, за което в състава на инженерния наблюдателен пост се отделят един-двама сапьори разузнавачи с добър слух и, по възможност, знаещи езика на противника.

Земното фотографиране се използва за разкриване на инженерните мероприятия, провеждани от противника, както и на неговите отделни обекти, разположени на разстоянието на разделителната способност на съществуващите фотоапарати.

Въздушното фотографиране се използва за разузнаване на обектите в дълбочина на разположението на противника, когато не е възможно да се съберат необходимите данни за тези обекти със земни средства.

Поискът се използва с цел да се разкрият местата, където са устроени загражденията, да се определи типът на загражденията, да се изучат фортификационните съоръжения и да се заловят образци от средствата за инженерно въоръжение на противника в дълбочина на неговото разположение.

Непосредственият оглед се води за получаване на данни за местността и обектите в дълбочина на противниковото разположение, когато има възможност да се огледа обектът или да се залови образец от средствата за въоръжение, например при провеждане на поиск. Непосредственият оглед може да се провежда и в разположението на своите войски (Tolev 1989).

6.2.2. Органи за инженерно разузнаване

За водене на инженерно разузнаване се назначават органи като: инженерни наблюдателни постове (ИНП), инженерни постове за фотографиране (ИПФ), инженерни разузнавателни групи (ИРГ) и инженерни разузнавателни дозори (ИРД). Освен това, с цел разузнаване на най-важните обекти в тила на противника, в състава на войсковите разузнавателни дозори и групи се включват специално подготвени войници (сержанти), а в отделни случаи и офицери от инженерното формирование.

На ИНП обикновено се възлагат следните *задачи***:** разкриване на местоположението, типа и вида на отбранителните съоръжения и заграждения на противника, както и на характера на естествените препятствия; изучаване на местността и разкриване на скритите подстъпи към предния край на противника; определяне на местата и характера на изпълняваните от противника инженерни мероприятия за усъвършенстване оборудването на позициите, подготовката на пътищата за движение, устройване на заграждения и т. и.

Задачата на инженерния наблюдателен пост се поставя от командира, който го назначава. При поставянето на задачата той указва необходимите сведения за противника и своите формирования в района, в който действа ИНП, ориентирите, мястото на ИНП и реда за неговото оборудване, сектора за наблюдение, основните задачи и обектите за разузнаване, сроковете и способите за представяне на донесенията, както и реда за работа на ИНП.

Задачата на ИНП се поставя във форма на бойна заповед, която се отдава на местността устно.

Резултатите от наблюденията на ИНП се записват в дневника за наблюдение и се нанасят на картата.

В определеното време старшият на инженерния наблюдателен пост докладва за резултатите от наблюдението на инженерния специалист (ИС) и на командира на своето формирование, като използва проводна свръзка или подвижни средства.

*Инженерният пост за фотографиране***,** както и ИНП, се назначава в състав от двама-трима души. Той се снабдява с прибори за фотографиране, както и със средства за придвижване и свръзка. На поста се указват месторазположението, обектите или секторът, полосата, участъкът и редът за фотографиране, както и сроковете за представяне на снимките.

Резултатите от работата на поста се нанасят на картата, към която се прилагат легендата и снимките.

Инженерните разузнавателни групи се създават от инженерно-разузнавателните и другите инженерни формирования. Техният състав зависи от поставените задачи. Пред предния край ИРГ действат самостоятелно, а в дълбочина на противниковата отбрана – обикновено в състава на войсковите разузнавателни групи.

Инженерният разузнавателен дозор се създава във всички видове бой и може да води инженерно разузнаване самостоятелно или в състава на органите за войсково разузнаване.

В зависимост от обстановката и изпълняваните задачи съставът на инженерния разузнавателен дозор е от отделение до инженерен взвод, а понякога в него се включват и един-двама химици разузнавачи. За уточняване на получените данни за противника и местността, както и за разузнаване на особено важни обекти може да се изпраща офицерски ИРД.

Инженерните разузнавателни дозори действат на бронетранспортьори, разузнавателни машини, вертолети, мотоциклети или в пеши строй. Те се снабдяват с прибори за наблюдение и за определяне на разстоянията (бинокли, перископи, далекомери), средства за разузнаване на минновзривни заграждения (минотърсачи, шишове, и др.), измервателни въжета, рулетки, карти, канцеларски принадлежности и др. Дозорите, предназначени за разузнаване на водни прегради и на удобни места за оборудване на преправи, се снабдяват и със специални разузнавателни средства: хидрометри, хидрометрични витла, дънни пробовземачи (опипвачи), спасителни жилетки, водолазно снаряжение и други средства.

Основните задачи на ИРД са следните: разкриване на инженерните мероприятия, провеждани от противника по оборудването на заеманите от него позиции и опорни пунктове, по устройването на заграждения и разрушения, както и определяне състоянието

на пътищата и мостовете, наличието на местни строителни материали, условията за водоснабдяване, защитните и маскиращите свойства на местността и др. Инженерният разузнавателен дозор може да осъществява наблюдение, поиск, непосредствен оглед и фотографиране.

При поставянето на задачата на командира на дозора се указват необходимите сведения за противника и своите войски; съставът на ИРД и неговите основни задачи (както и къде да се разузнае и какви сведения да се съберат за всеки обект на разузнаването); сроковете за изпълнение на задачите: на кого, кога и по кое време да се предават донесенията; редът за поддържане на свръзката.

През време на разузнаването ИРД се придвижва от един обект към друг. Дозорът може да изпраща напред двама-трима разузнавачи пеш или на мотоциклет, които при липса на противник подават сигнал на командира на дозора за придвижване към разузнавания обект.

В хода на разузнаването командирът на дозора предава донесенията за изпълнението на задачата по радиото или чрез подвижни свързочни средства (Tolev 1989).

6.3. Инженерното разузнаване по време на марш

Инженерното разузнаване по време на марш се организира с цел да се определи състоянието на пътищата за движение и да се открият труднопроходимите участъци от тях; да се установи проходимостта на местността извън пътищата; да се разкрият наличието и характерът на загражденията, разрушенията и пътищата за тяхното обхождане или способите за преодоляването им; да се определят състоянието на мостовете и хидротехническите съоръжения на водните прегради и възможността за пропускане на войски по тях; да се разузнае местността в набелязаните райони за почивка и съсредоточаване; да се разкрият и обозначат пътищата към районите за почивка и съсредоточаване.

За получаване на необходимите данни инженерното разузнаване по време на марш използва различни способи. Големият обем на тези данни и кратките срокове за тяхното получаване налагат да се използват широко различни източници за инженерно разузнаване – едромащабни карти, военни географски описания и справочници за дадената местност.

Най-важният способ за получаване на инженерно разузнавателни данни е *въздушното фотографиране*, осъществявано със силите на старшия началник по специални заявки на подчинените. В заявката за въздушно фотографиране се посочват целта, районът и мащабът на фотографирането; какви документи (аероснимки, фотосхеми) и в какъв срок трябва да се получат; сроковете за контролното фотографиране.

На всеки маршрут може да се изпраща ИРД в състав от отделение на бронетранспортьор. Дозорът води разузнаване на маршрута за движение, водните прегради,

районите за почивка и съсредоточаване или на рубежите за развръщане чрез наблюдение, непосредствен оглед или съчетаване на тези способи.

На някои маршрути за обследване на районите за почивка и съсредоточаване може да се назначава офицерска рекогносцировъчна група, като в нейния състав се включват офицери от инженерните войски (Georgiev 2010 b).

6.4. Инженерното разузнаване при подготовка на настъпление

Инженерното разузнаване при подготовка на настъпление се организира за получаване на данни за характера на инженерното оборудване на заеманите от противника позиции, райони и полоси за отбрана, както и за състава и групировката на неговите инженерни войски и използваните от него средства за инженерно въоръжение.

Основните способи за получаване на данни за характера на оборудването на позициите, районите и полосите за отбрана на противника са въздушното и земното фотографиране, а също и наблюдението.

Въздушното фотографиране на противниковата отбрана се осъществява със силите на старшия началник, който организира информацията на подчинените за получените данни.

За земно фотографиране се назначават инженерни постове за фотографиране, които фотографират противниковата отбрана, а получените данни, във вид на отделни снимки или фото панорама, предават на настъпващите формирования.

Разузнаването чрез наблюдение се води от инженерни наблюдателни постове, отделяни от формированията, които се намират в непосредствено съприкосновение с противника, и от войските, които преминават в настъпление от движение.

Броят на ИНП зависи от характера на местността пред предния край, стоящите пред разузнаването задачи, а също и от наличните сили и средства. Тъй като всеки ИНП може да наблюдава добре местността на участък 1 – 2 км по фронта, на направлението за настъпление на батальона може да се поставя един ИНП, а на участъците на пробива на противниковата отбрана ИНП може да бъдат два пъти повече. Нощем наблюдението се допълва с подслушване (Georgiev 2010 b).

6.5. Инженерното разузнаване в хода на настъпателния бой

Основна задача на инженерното разузнаване в хода на настъпателния бой е уточняването на данните за инженерните мероприятия на противника, особено за неговите заграждения и разрушения, създадени както при подготовката, така и през време на настъплението, за пътищата за движение на войските и проходимостта на местността извън

тях, за местата с устроени от противника заграждения при оттеглянето му и провеждането на контраатаки, за водните прегради на направленията за настъпление на собствените войски, за изгодните рубежи в срещния бой.

Разузнаването на загражденията и разрушенията на противника в дълбочина на неговата отбрана се осъществява преди всичко със силите на старшия началник, чрез въздушно наблюдение, а на междинните отбранителни рубежи и водните прегради – освен това и с въздушно фотографиране. Получените данни се уточняват на местността от инженерните разузнавателни дозори и групите за разграждения, действащи в бойните формирования на първия ешелон. За уточняване на данните, получени от въздушното разузнаване, на направлението за настъпление на всеки батальон от главните сили може да действа един ИРД.

Инженерното разузнаване на пътищата за движение се води от формированията, отделени за тяхната подготовка, както и от инженерните разузнавателни дозори на вертолети, изпращани от старшите началници.

Местата за поставяне на заграждения при отразяване на противникови контраатаки се разузнават като правило със силите на подвижните отряди за заграждения и на инженерните формирования, отделени за устройването на заграждения.

Инженерното разузнаване на районите за развръщане на пунктовете за управление и на местата за оборудване на водоснабдителни пунктове се води от формированията, отделени за изпълнение на тези задачи.

При марш и в настъпателен бой при съвременните условия много голямо значение придобива разузнаването на загражденията, устройвани от противника с дистанционни средства за миниране. Тази задача трябва да се изпълнява от всички разузнавателни органи. Освен това, както показва опитът от ученията, за нейното изпълнение е необходимо да се назначават специални наблюдатели във всяко формирование до взвод включително. Назначените наблюдатели действат на смени, водят непрекъснато наблюдение и докладват незабавно на своя командир за откритите мини и минни полета (Georgiev 2010 b).

6.6. Инженерното разузнаване при подготовката на отбраната

Основните усилия на инженерното разузнаване при подготовката на отбраната се насочват към разкриване на мероприятията на противника за подготовка на неговото настъпление. Такива мероприятия може да бъдат усилване на противниковото разузнаване на нашите заграждения и прокарване на проходи в загражденията пред предния край; възстановяване на съществуващите и подготовка на допълнителни пътища от дълбочина към предния край; усилване на интензивността на инженерното оборудване на местността

на отделните направления; появяване на нови инженерни формирования в определени райони; увеличаване на запасите от средства за инженерно въоръжение, използвани в настъпление, и др.

Изброените мероприятия на противника се разкриват обикновено от инженерните наблюдателни постове, поставени на предния край на отбраната.

Броят на ИНП се определя в зависимост от обстановката и по-конкретно от наличните сили и средства. Желателно е цялото пространство пред предния край на отбраната на направленията на очакваните главни удари на противника да се наблюдава от инженерните наблюдателни постове. За целта е необходимо в района за отбрана на всеки батальон от главните сили да се поставят два-три ИНП.

За разкриване на инженерните мероприятия на противника по неговата подготовка за настъпление освен това се осъществява въздушно и земно фотографиране. За залавяне на „език“ и на образци от средствата за инженерното въоръжение на противника може да се извършва поиск.

За разузнаване на обектите на противника в дълбочина на неговия изходен район се изпращат бойни разузнавателни дозори от общовойсковите формирования с включване в състава на всеки от тях до отделение сапьори разузнавачи; със същата цел е целесъобразно да се води наблюдение и фотографиране на местността от вертолет без прелитане над предния край.

В полосата за отбрана на собствените войски инженерните формирования, отделени за изпълнение на инженерните задачи, съответно определят най-изгодните участъци от местността за оборудване на отбранителните позиции; разузнават местата за устройване на минновзривни заграждения и за подготовка на разрушения; разузнават районите за подготовка на строителни материали и пътищата за маневриране. За разузнаване на местните строителни материали и на отделните райони от местността може да се отделят разузнавателни дозори от отбраняващите се формирования.

Източниците на вода и местата за оборудване на пунктовете за управление се разузнават от инженерни разузнавателни дозори, в състава на които се включват представители на химическите войски и медицинската служба (Georgiev 2010 a).

6.7. Инженерното разузнаване при провеждането на контраатаки

Инженерното разузнаване при провеждането на контраатаки се води с цел да се определи състоянието на пътищата и мостовете, да се открият и обозначат местата за обход на разрушените и заразените участъци от местността, както и на поставените от противника заграждения. За изпълнението на тези задачи от състава на инженерните формирования,

осигуряващи контраатаките, се създават ИРД, които действат в бойните редове на контраатакуващите формирования на бронетранспортьори или други бронирани машини.

След успешно проведена контраатака и възстановяване на предишното положение от формированията инженерното разузнаване определя състоянието на отбранителните съоръжения, минновзривните заграждения на предния край и в дълбочина на отбраната, състоянието на пътищата и на изкуствените съоръжения по тях, а така също разкрива целесъобразните места за устройване на допълнителни противотанкови и противопехотни минни полета.

Точно планираното и правилно организираното инженерно разузнаване спомага за успешното изпълнение на всички задачи по инженерното осигуряване на бойните действия на войските.

То трябва да се провежда постоянно, с привличане на всички възможни сили и средства и по цялата дълбочина на предстоящите задачи (Georgiev 2010 b).

6.8. Основни обекти за инженерно разузнаване

Противник

Инженерното разузнаване за противника трябва да установи:

– инженерните мероприятия, насочени към подготовката му за настъпление;

– групировката, комплектуването, начините за действие и възможностите на инженерните му формирования;

– характера и степента на инженерното оборудване на изходните му позиции и райони за настъпление;

– системата и характера на инженерните заграждения.

Местност и инфраструктура

– защитните и маскировъчните свойства на местността;

– състоянието на пътищата, мостовете и другите хидротехнически съоръжения;

– най-вероятните райони и рубежи за изграждане на полосата за отбрана на съединението;

– условията за водоснабдяване, характер и състояние на водоизточниците и възможностите за устройване на пунктове за вододобиване;

– наличие, състояние и количество на местните средства и материали за изпълнение на задачите по инженерното осигуряване (Tolev 1989).

ЛИТЕРАТУРА

ГЕОРГИЕВ, Г., 2010 а. *Инженерно осигуряване на боя,* Ч. I. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

ГЕОРГИЕВ, Г., 2010 б. *Инженерно осигуряване на боя,* Ч. II. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

ТОЛЕВ, Б. [редактор], 1989. *Инженерно разузнаване*. София: Военно издателство.

REFERENCES

GEORGIEV, G., 2010 a. *Inzhenerno osiguryavane na boya*, Ch. I. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. [in Bulgarian].

GEORGIEV, G., 2010 b. *Inzhenerno osiguryavane na boya*, Ch. II. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. [in Bulgarian].

TOLEV, B. [ed.], 1989. *Inzhenerno razuznavane.* Sofia: Voenno izdatelstvo. [in Bulgarian].

Седма глава

ОСНОВИ НА ВОЕННОМОРСКО РАЗУЗНАВАНЕ

Историческите извори разкриват наличието на качества на мореплаватели както у коренното тракийско население, така и у създателите на българската държава. (Dragiev, Pavlov, Antonov, Pamporov 1989). При изграждането на военноморския флот след освобождението през 1878 г. се развиват и способности за следене на съседните морски държави. Съществен е приносът на генерал-майор Константин Кирков за развитието на военния ни флот в годините на Първата световна война. Под неговото командване (18 юни 1914 – 12 май 1919) флотът се разраства с придобиването на военноморска авиация, подводница, с разширяването на възможностите на брегова артилерия и брегово наблюдение, с възможности за подготовка и преподготовка на команден и на изпълнителски състав (Panayotov 2022). Флотските ни формирования действат на р. Дунав, на Черно море и на Егейско море. Така флотът ни по време на участието му в Първата световна война реално израства като вид въоръжени сили.

Малко е известно, че под ръководството на Кирков флотът ни организира и свое собствено разузнаване, за целите на което са използвани и плаванията на корабите от Българското търговско параходно дружество (БТПД). За това свидетелства тайната кореспонденция (фиг. 13) между дружеството и командването на Военноморския флот до Министерството на войната (Щаба на Армията). Офицери от военния ни флот плават с гражданските български търговски параходи още от основаването на БТПД. Това се прави с цел усъвършенстване на тяхната специална морска подготовка и за следене на обстановката в съседните морски държави (фиг. 14).

От посочените документи е видно, че подполковник Кирков не само препраща до Министерството на войната сведенията, получени и добити от неговите подчинени, но и използва случая, за да напомни, че Флотът до този момент все още не е получил нищо съществено за своето превъоръжаване. Посочените по-горе документи загатват за размерите на една дейност, свързана с българското военноморско разузнаване в края на 1914 и в началото на 1915 година.

С развитието на Военноморския флот през годините се разширяват неговите способности за разузнаване. Изграден е разузнавателен отдел в щаба на Военноморските сили. Развиват се системите за наблюдение, както и възможностите за електронно разузнаване.

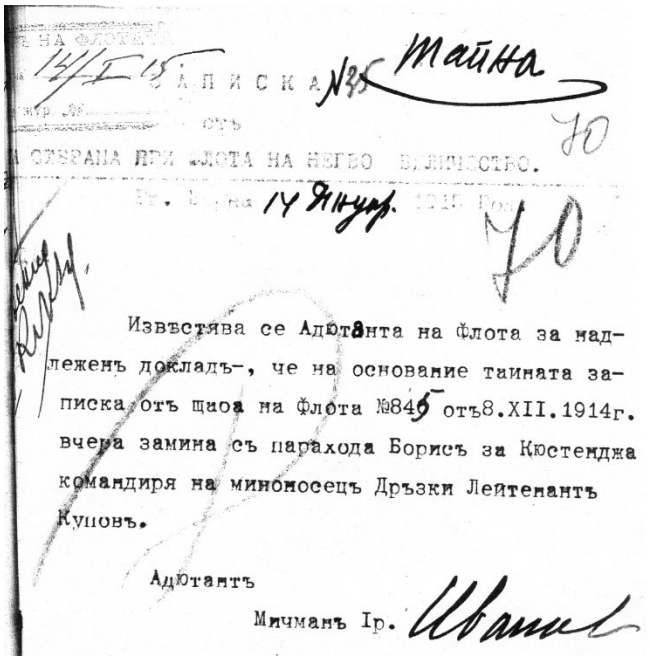

ЗАПИСКА №845 Тайна

отъ

ОТБРАНА ПРИ „ФЛОТА НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО.

Въ [illegible] 14 Януар. 1915 Год.

Извѣстява се Адютанта на Флота за надлеженъ докладъ-, че на основание тайната записка отъ щаба на Флота №845 отъ8.XII.1914г. вчера замина съ парахода Борисъ за Кюстенджа командиря на миномосецъ Дръзки Лейтенантъ Куповъ.

Адютантъ

Мичманъ Ір. [illegible]

Фиг. 13. Тайна записка от Щаба на Флота № 845 от 8.XII.1914 г.

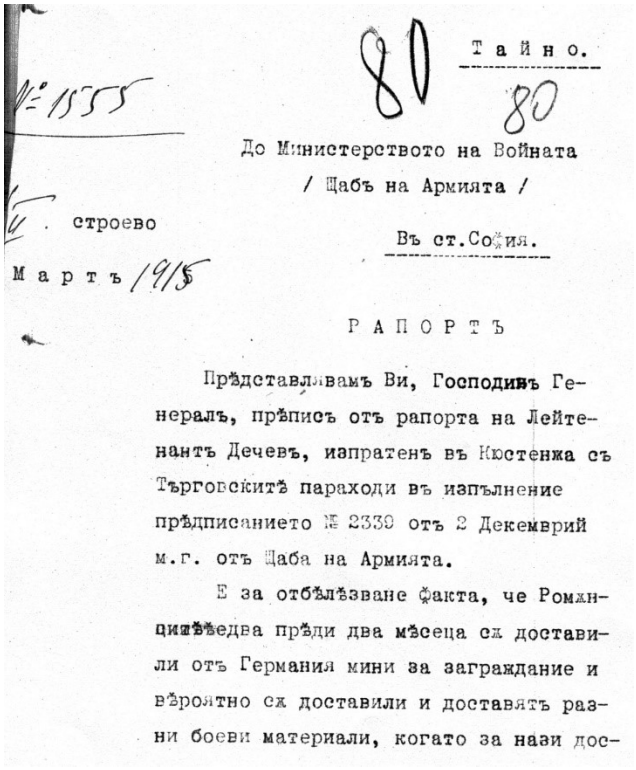

№ 1555

80 Тайно.

80

До Министерството на Войната

/ Щабъ на Армията /

Въ ст.София.

строево

Мартъ 1915

РАПОРТЪ

Прѣдставлявамъ Ви, Господинъ Генералъ, прѣписъ отъ рапорта на Лейтенантъ Дечевъ, изпратенъ въ Кюстенжа съ Търговскитѣ параходи въ изпълнение прѣдписанието № 2339 отъ 2 Декемврий м.г. отъ Щаба на Армията.

Е за отбѣлѣзване факта, че Ромънцитѣ едва прѣди два мѣсеца сж доставили отъ Германия мини за заграждание и вѣроятно сж доставили и доставятъ разни боеви материали, когато за наши дос-

Фиг. 14. Рапорт на началника на Подвижната отбрана при Флота на Н. В. от 3 март 1915 г. до Министерството на войната (Щаба на Армията)

За да се изясни същността на съвременното Военноморско разузнаване е необходимо да се направи кратък обзор на съвременната световна морска среда за сигурност.

Неоспорим факт е, че съвременният свят е свързан с моретата и океаните, които влияят на множество дейности, интереси и политики. Световните морски пространства обхващат повече от 70% от повърхността на Земята, 80% от населението живее в крайбрежните територии до 100 мили от морето и 90% от световната търговия се извършва с морски транспорт. Търговските потоци по море се осъществяват от около 50 000 големи търговски кораби и супертанкери. Около 75% от тях преминават през малко на брой, тесни канали и протоци, някои от които, като протока Малака, Сингапурския проток, Суецкия канал, протока Баб ел Мандеб и Аденския залив, са рискови и уязвими.

От друга страна, морските линии на комуникации са основно звено, гарантиращо стабилността на икономиката на страните. Това е причината, поради която те се превръщат в една от целите за световния тероризъм. Същевременно са налице огромни загуби за морската транспортна система от организираната престъпна дейност и по-специално от корупционни схеми, кражби и грабежи.

Световната морска среда за сигурност е в процес на важни промени, породени от едновременното усилване на морските комуникации, все по-голямата взаимна обвързаност на морските региони, разпространението и нарастването на морската мощ към новоразвиващи се държави и нарастващия брой на „морски неправителствени играчи“ (maritime non-state actors). Тези промени имат дълбоко въздействие върху средата на морска сигурност. Информацията за тяхното развитие става все по-важна за своевременното разкриване на заплахите на море и информиране на вземащия решение орган. Всичко това обуславя нарастването на ролята на разузнаването в морската среда.

В съответствие с правата и юрисдикциите, утвърдени от международното право, всички държави имат еднакви права за достъп до преобладаваща част от морето и прилежащото му въздушно пространство. Следователно, морските операции се отличават от сухопътните по това, че морето не може да бъде притежавано така както сушата. Важна особеност е, че извън териториални води, морето е международно и общодостъпно.

Що се отнася до гарантирането на трайна морска сигурност през следващите десетилетия, тя ще изисква много повече ресурси и по-голям капацитет, както и по-висока степен на международно сътрудничество. В съвременните динамично променящи се условия, възниква необходимостта от формулиране на нови задачи за военноморските сили, провеждани в рамките на операциите за морска сигурност.

Може с голяма достоверност да се твърди, че през второто десетилетие на XXI век моретата вече не изглеждат така спокойни. Бумът на морската търговия, претоварваща широко използваните морски пътища, проливите и пристанищата, съчетан със засилването

на нелегалните дейности, от трафик на хора и пиратство до тероризъм, прикрит транспорт на оръжия за масово унищожение (ОМУ) и на средства за тяхното производство, налага да се преосмисли връзката между различните географски зони и рисковите фактори и да се възприеме нов широкообхватен подход към морската сигурност и отбрана.

Тази променяща се среда изправя международната общност пред три основни предизвикателства: надигащата се вълна от неорганизирано, многопластово беззаконие в морето; риска от стратегическо военноморско съперничество, което може да доведе до изкушението да се използват морски средства за политическо сплашване, военна принуда, откровена агресия или дори сериозни конфликти, както и потенциалните негативни последици от промяната на климата върху морската сигурност.

Отделно от промените и рисковете, възникващи от разнообразния и комплексен дисбаланс на морска мощ, ВМС се изправя срещу голям брой от важни асиметрични и неконвенционални заплахи, които най-вероятно ще нарастват в бъдеще. Основните заплахи за морската сигурност в Черноморския регион могат да бъдат категоризирани в следните групи:

– задълбочаващият се конфликт в Украйна, замразените конфликти в различни морски райони;

– нарастване на терористичната дейност по море, като възможните обекти за поразяване могат да се намират в целия световен океан;

– наличие на организирани престъпни мрежи, които се занимават с незаконна дейност по море;

– бедствия като нефтени разливи и други инциденти, водещи до замърсяване на околната среда.

Освен това в световния океан са налице и други заплахи, които не са характерни за Черноморския регион:

– незаконна миграция;

– пиратство по протежение на бреговата ивица на Източна и Западна Африка, както и в други точки по света със силно изразено социално разслоение.

От направения обзор на съвременната морска среда за сигурност е видно, че пред Военноморското разузнаване са налице редица предизвикателства в разнообразни и разнопосочни области. При изпълнението на задачите по разузнаване в морска среда е необходимо да се отчитат:

– динамиката и размерът на комуникациите на море, от които зависи в голяма степен съвременната икономика;

– правата и юрисдикциите, утвърдени от международното право;

– стратегическото и регионалното противопоставяне, замразените конфликти, разпространението и нарастването на морската мощ към новоразвиващи се държави и нарастващият брой на „морски неправителствени играчи“;

– разнообразието от заплахи в морска среда с приоритет към конвенционални, асиметрични, организирана престъпност и замърсяване на околната среда.

Съвременните Военноморски сили в напредналите морски държави отделят значителни ресурси за разузнаване, като повечето от тях разработват собствени проекти разузнавателни кораби (фиг. 15).

Фиг. 15. FS Marjata, Норвегия, кораб за електронно разузнаване (ELINT)

7.1. Определение, цели и задачи на военноморското разузнаване

Военноморското разузнаване е съставна част на военното разузнаване и представлява процес на осъществяване на система на специално организирани и непрекъснато провеждани мероприятия и действия, осъществявани от командирите, щабовете и силите от ВМС за добиване, съхранение, обработване и разпространение на своевременна, достоверна и надеждна разузнавателна информация за потенциалните рискове и заплахи на

националната сигурност на Република България от към море. То е важна част от бойното осигуряване на дейността на Военноморските сили (ВМС).

В зависимост от поставяните цели, от мащабите на изпълняваната дейност и от характера на задачите, военноморското разузнаване се разделя на оперативно и тактическо.

Военноморското разузнаване се провежда непрекъснато в мирно време, по време на криза, при водене на бойни действия, както и при действия, различни от война.

Основната *цел* на разузнаването във ВМС в мирно време, по време на криза и при военен конфликт е да осигури информацията, необходима на Командира на ВМС (командирите от всички нива, в касаещия ги обем) за подготовката на силите, правилното планиране, организиране и провеждане на операцията.

Съгласно действащата доктрина за морски операции (Министерство на отбраната 2022) разузнаването се организира за:

– разкриване замисъла на противника за използването на своите ВМС;

– разкриване на мястото, състава и характера на действията на ударните и осигуряващите сили и надеждното им следене;

– осигуряване насочването на своите ударни сили към силите на противника и даване на целеуказание;

– разкриване на резултатите от ударите.

В мирно време разузнаването се води на целия театър, като интензивността му зависи от обстановката.

В основата на разузнавателния процес при военноморското разузнаване е разузнавателния цикъл. Той е последователност от дейности, чрез които информацията се добива, обработва и се предоставя като готов разузнавателен продукт на командирите за вземане на решения при подготовката, провеждането или участието в морски операции. Това е сложен и непрекъснат процес, състоящ се от следните етапи - управление, добиване, обработване и разпространение. Всеки от тези етапи включва последователност от дейности, които могат да се застъпват или провеждат едновременно. По този начин се осигурява планомерно, целенасочено и постоянно функциониране на разузнаването.

Разузнаването във ВМС се организира и води в изпълнение на приоритетните разузнавателни изисквания на командира, с цел своевременно откриване и ранно предупреждение за рискове и заплахи за сигурността в морските пространства, информационно осигуряване на командването на ВМС и осъществяване на ефективна разузнавателна поддръжка на формированията при провеждането или участието в операции. (Ministerstvo na otbranata 2022).

Основна цел на разузнавателната поддръжка е попълване на дефицита от разузнавателна информация, необходима на командирите за успешното планиране и

провеждане на операциите. Взаимодействието и непосредствената разузнавателна поддръжка при подготовката и провеждането на самостоятелни морски операции се организират, координират и осъществяват от командването на ВМС, а при участие в съвместни национални или съюзни и коалиционни операции от СКС. Взаимодействието с разузнавателни структури и служби за сигурност в национален, съюзен и коалиционен мащаб и общата разузнавателна поддръжка се организират и осъществяват от служба „Военно разузнаване“.

Основната *задача* на военноморското разузнаване е добиване, обработване и съхранение на разузнавателни данни и предоставяне на получената от тях информация, която характеризира всестранното състояние и дейността на групировките на противостоящите сили и средата на предстоящите действия. Тази задача се решава чрез изпълнение на следните *основни дейности*:

– разкриване, следене и анализиране на измененията във военнополитическата обстановка и появата на фактори, застрашаващи сигурността на страната от към море;

– разкриване на състоянието и измененията в организацията, бойния състав, дислокацията и възможностите на въоръжените и замисъла на противостоящите сили;

– установяване и изучаване на физикогеографските, климатичните, хидрографските и други особености на средата на военните действия и определяне на степента им на влияние върху собствените сили;

– въздействие върху отделни елементи на противостоящите сили в интерес на задачите, изпълнявани от собствените сили.

Това разделение има условен характер и изпълнението на задачите се осъществява като се използва системният подход.

При провеждане на **многонационални операции** основната цел на морското разузнаване е добиване на информация за състоянието на обстановката, възможностите за нейното изменение и вероятните последствия от това.

Задачите на морското разузнаване в тези операции са насочени в две основни направления:

– своевременно събиране, натрупване и разпространяване на актуална информация за обстановката в зоната на операцията от участващите в операцията;

– допълнително събиране и предоставяне на информация от органи и служби, действащи на собствена територия.

Воденето на разузнаване при многонационални операции изисква висока степен на оперативна съвместимост на разузнавателните органи, отлично познаване и спазване на общоприетите оперативни процедури за координация на действията между съюзнически и коалиционни сили.

Освен силите и средствата за разузнаване на съединението, в интерес на осигуряването на бойните действия могат да се привлекат сили и средства от всички видове разузнаване на ВМС – наземно, въздушно, морско и специално.

Наземното разузнаване се провежда от формированията за радио и радиотехническо разузнаване и наблюдение и от бреговите ракетно-артилерийски формирования. Основните му задачи са:

– придобиване на сведения за непосредствената подготовка на противника за започване на бойни действия;

– откриване на най-важните му ударни групировки, определяне на техния състав, местоположение и действия;

– установяване на подготовката, прехода и районите за стоварване на морски десанти;

– разкриване на системите за управление на силите и оръжията;

– разкриване на оборудването в зоната на операцията, интензивността и характера на морските превози на противника и системите му за противоподводна и противоминна отбрана.

Въздушното разузнаване се води от морската авиация с използване на бордните електронни средства или визуално. Задачите на въздушното разузнаване са:

– откриване на подводници, надводни кораби и плавателни средства;

– разкриване на местоположението, елементите на движение, състава и походните (бойните) редове на корабните групировки;

– първоначално насочване на собствените ударни групи към противника и целеуказване;

– разкриване на изменения в оборудването в района на действия.

Морско разузнаване се организира и води с електронни и хидроакустични средства, фотоапаратура и визуално. Осъществява се от разузнавателни и други надводни бойни кораби, подводници, спомагателни плавателни средства и системата за далечно хидроакустично наблюдение. Основните задачи на морското разузнаване са:

– търсене и следене на корабните ударни групи на противника, разкриване на тяхното местоположение, състав, състояние на боеготовност и характер на действия на противоподводните сили;

– разкриване на пунктовете за товарене и районите за формиране на десантни отряди и конвои, следене на техните действия, насочване на ударните сили към противника и целенасочване;

– разкриване на измененията на оборудването в зоната на операцията.

Специалното разузнаване е предназначено да изпълнява разузнавателни и диверсионни задачи с цел осигуряване на бойните действия на собствените сили. Организира се и се ръководи от Командира на ВМС в периода на изостряне на военнополитическата обстановка, до началото и в хода на бойните действия. Основните задачи на специалното разузнаване са:

– разкриване на местоположението, изнасянето, развръщането и непосредствената подготовка за използване на средствата, носителите на противокорабни ракети, пунктовете за снабдяване и съхраняване на противокорабни ракети;

– разкриване на развръщането и създаване на военноморски ударни групировки, установяване на състава, типа и броя на корабите, базирани или разсредоточени в бази и пунктове, както и началото и направленията за изнасянето им;

– установяване на предислоцирането на средствата за брегово радиотехническо наблюдение и управление на силите на противника;

– разкриване на подготовката и товаренето на морски десанти;

– разкриване на лъжливи командни пунктове, свързочни възли, пунктове за базиране и котвени стоянки;

– унищожаване на важни обекти и бойни средства;

– нарушаване работата на системите за управление на логистичните органи и видовете комуникации на противника.

7.2. Сили, средства и способи за водене на морско разузнаване

Ефективността на разузнаването в морските операции се постига чрез изграждане и поддържане на комплексни разузнавателни способности, базирани на гъвкави организационни структури, оборудвани с високотехнологични средства за разузнаване (Ministerstvo na otbranata 2022).

Разузнаването във ВМС се организира от Командира с отчитане на най-ефективното използване на силите. За целта се използват основно собствените, но в някои случаи могат да бъдат придадени и допълнителни сили. Съставът на разузнавателните сили и средства се определя от задачите за разузнаване и създалата се обстановка.

Всички сили, които са заделени за водене на тактическо разузнаване на море са самостоятелен елемент на бойната организация. Това не означава, че останалите участващи сили не водят разузнаване. Всеки кораб, намиращ се в състава на съединение или извършващ самостоятелни действия е длъжен постоянно да води разузнаване, да наблюдава обстановката, да събира, анализира и докладва данни за противостоящите сили.

Разузнаването във ВМС се води от всички щатни и допълнително придадени разузнавателни сили и средства и функционира в условията на взаимодействие с останалите разузнавателни структури в страната или в зоната на операцията. За решаване на задачите на разузнаването се привличат:

– разузнавателна авиация;

– подводници;

– кораби;

– сили за радио и радиотехническо разузнаване;

– системата за брегово радиотехническо и визуално разузнаване.

Способите за водене на морско разузнаване се избират в зависимост от решаваните задачи, характера на разузнавания обект и предварителната информация за него. Основните *способи за морско разузнаване* са: поиск; наблюдение в зададен район или на рубеж (патрулиране); наблюдение на открит противник; разузнаване с бой.

Поиск за противник се извършва в един от следните случаи:

– когато съществува вероятност да се предполага наличие на противникови сили в определен район;

– когато противникът е открит от разузнаването и не е организирано последващото му наблюдение или същото е прекъснато.

Целта на поиска е откриване на обекта и разкриване на неговия състав. В зависимост от поставената задача и условията за нейното изпълнение се избира един от двата вида поиск:

– обследване на район – когато мястото на противника е известно с голямо приближение или съществуват основания да се предполага неговото присъствие в определен район;

– по зададено направление – когато съществуват достатъчно основания да се предполага, че за времето на изпълнение на поиска, противникът няма да излезе от пределите на обследваната полоса.

Наблюдение в зададен район или на рубеж се организира, когато противникът трябва да премине през определен район (рубеж) или при необходимост от продължително наблюдение за дейността на силите и средствата на противника в зоната на операцията.

Целта на наблюдението в зададен район или на рубеж е откриване на противника или предотвратяване на скрития му преход през определен район (рубеж). Частен случай на този способ е наблюдение на подходите към базите и пристанищата.

Наблюдение на открит противник се установява след успешно провеждане на поиск като се предвижда определяне на:

– състав на противника;

– походен и боен ред;

– местонахождение и елементи на движение;

– характер на действията и намеренията на противника.

Едновременно с изпълнение на тези дейности се осигурява насочване на своите ударни сили, изготвят се и се предават данни за целеуказване и установяват резултатите от нанесените удари. В зависимост от задачите наблюдението може да се осъществява непрекъснато или периодично. В съвременни условия трудно може да се осъществи непрекъснато наблюдение, доколкото противникът предприема мерки и действия да възпрепятства постоянния контакт.

Периодичното наблюдение осигурява установяване на контакт с противника със зададена честота, като интервалът между два съседни контакта не трябва да допуска загубване. Целта е да се осигури възможност на собствените сили за заемане на изгодни позиции за използване на оръжието.

Разузнаване с бой се организира в случаите, когато за получаване на разузнавателна информация е необходимо да се предизвикат ответни действия или да се подавят тези негови сили, които възпрепятстват проникването до разузнавания обект. Този вид разузнаване се провежда само в случаите, когато не съществува друга възможност да се получи информация по другите способи. Този способ е най-сложният и за неговото организиране е необходимо:

– да се създадат ударни групи, осигуряващи действията на разузнаването;

– да се създаде организация за привличане на разнородни сили;

– да се проведе внезапно и стремително.

Във военноморското разузнаване се използват и други способи като донесения на силите, водещи бойните действия; изучаване на документите, иззети от противника; получени разузнавателни сводки; фотографиране; подслушване; прихващане; технически анализ и пеленговане на електронните средства; разпит.

Отчитайки съвременната морска среда, пред Военноморското разузнаване са налице разнообразни задачи, които могат да се решат със сили и средства способни да оперират в наземния, въздушния и морския домейн. За целта се използват: въздушни, надводни и подводни платформи; сили на радио и радиотехническо разузнаване, както и системи за брегово радиотехническо и визуално разузнаване.

Добре организираната предварителна подготовка, включваща провеждането на разузнавателни дейности, е от изключително важно значение за успешното участие на военните кораби в различните по мащаб, честота и интензивност морски операции. Само по себе си разузнаването в морската среда е специфична дейност, включваща разнообразни средства, подходи и начини за нейното организиране и осъществяване.

ЛИТЕРАТУРА

ПАНАЙОТОВ, А., 2022. Българското военноморско разузнаване през 1914–1915 г. В: *Българска армия*, 11 март 2022.

ДРАГИЕВ, В., ПАВЛОВ, В., АНТОНОВ, Г., ПАМПОРОВ, Д., 1989. *История на българския военноморски флот*. София: Военно издателство.

МИНИСТЕРСТВО НА ОТБРАНАТА, 2022. *Доктрина за морски операции*, Национална публикация НП-3.1, Издание (А). Варна.

REFERENCES

PANAYOTOV, A., 2022. Balgarskoto voennomorsko razuznavane prez 1914–1915 g. // *Balgarska armiya*, 11 mart 2022. [in Bulgarian].

DRAGIEV, V., PAVLOV, V., ANTONOV, G., PAMPOROV, D., 1989. Istoriya na balgarskiya voennomorski flot. Sofia: Voenno izdatelstvo. [in Bulgarian].

MINISTERSTVO NA OTBRANATA, 2022. *Doktrina za morski operacii*, Nacionalna publikacia NP-3.1, Izdanie (A). Varna. [in Bulgarian].

Осма глава

ДЕЙСТВИЯ НА ПОДРАЗДЕЛЕНИЯТА ЗА ЯДРЕНО, ХИМИЧЕСКО И БИОЛОГИЧЕСКО (ЯХБ) РАЗУЗНАВАНЕ В ОПЕРАЦИЯТА

8.1. Детекция, идентификация и мониторинг

Детекция, идентификация и мониторинг (ДИМ) е един от петте компонента на ядрената, химическа и биологическа защита (ЯХБЗ). Той позволява на формированията да предприемат своевременни и подходящи защитни мерки и действия в случай на ЯХБ събитие – употреба на оръжия за масово унищожение (ОМУ) или изтичане на токсични индустриални материали (ТИМ), както и да се оповестят за ЯХБ опасността други съседни формирования (NATO 2009).

Фиг. 16. Специализирана апаратура за водене на ЯХБ разузнаване (изглед 1)

ДИМ е необходим за бързо и своевременно разпознаване и разкриване възникването на ЯХБ събитие, характеризиране, анализиране и определяне на използваните ЯХБ агенти, маркиране на заразените зони и наблюдение за изменение в ЯХБ обстановката. За тази цел се провежда ядрено, радиационно, химическо и биологическо разузнаване.

8.2. Ядрено, радиационно, химическо и биологическо разузнаване

Ядрено, радиационно, химическо и биологическо разузнаване (ЯХБР) са мероприятия, предприемани за добиване на информация, чрез визуално наблюдение или с други методи, за потвърждаване или отхвърляне на факта за наличие на или опасност от ЯХБ заразяване или ЯХБ нападение. Може да включва: събиране на информация за употреба на ЯХБ оръжие от противника и свързани с тази употреба опасности от заразяване, или водене на метеорологическо наблюдение за целите на прогнозирането на ЯХБ заразени зони. ЯХБР включва следните задачи: ЯХБ наблюдение; полево ЯХБР; ЯХБР на маршрут; зонално ЯХБР; ЯХБР на участък; ЯХБ обследване; ЯХБ мониторинг.

ЯХБ наблюдение **(ЯХБН)** – представлява съвкупността от данни, получавани от множество източници, включително формированията за ЯХБЗ, ЯХБ детектори и монитори, ЯХБ клетките във военните формирования, медицинското наблюдение и разузнавателните органи.

Фиг. 17. Специализирана апаратура за водене на ЯХБ разузнаване (изглед 2)

Провеждане на ЯХБН може да се възлага на всички военни формирования за наблюдение на определени зони за своевременно откриване наличието на ЯХБ заразяване или ЯХБ събитие (употреба на ЯХБО или изтичане на ТИМ).

Постът за ЯХБН трябва да бъде оборудван с необходимото оборудване и екипировка и да може да изготвя необходимите ЯХБ доклади. ЯХБ клетките, които приемат информацията от постовете за ЯХБН трябва внимателно да прегледат тяхното съдържание и където е необходимо да ги изясни за получаване на по-добра информация за докладваното ЯХБ събитие.

Полево ЯХБР се провежда с цел събиране и анализиране на ЯХБ информация, която ще позволи на силите да избегнат заразените зони и обекти (Nedevski 2015). Този вид ЯХБР се провежда предварително или едновременно с другите операции и осигурява нужната информация на командира, която му позволява да потвърди или измени неговата концепция за операциите.

Полевото ЯХБР се провежда през зоната на операцията от предната линия в дълбочина. То включва събиране на информация за използване от противника на ЯХБО, изтичане на ТИМ и данни за метеорологичната обстановка за нуждите на ЯХБ предупреждаването и докладването.

Полево ЯХБР може да бъде изпълнявано от всички машини на въоръжение във военните формирования, които са оборудвани с ЯХБ детектори и/или прибори. Въпреки това основната тежест в провеждането на ЯХБР ще падне върху специализираните формирования за ЯХБЗ – формирования за ЯХБР, които ще изпълняват три типа ЯХБР:

Фиг. 18. Специализирана апаратура за водене на ЯХБ разузнаване (изглед 3)

ЯХБР на маршрут има за цел добиването на информация за ЯХБ обстановка по даден маршрут, като потвърди или отхвърли наличието на ЯХБ заразяване и когато е необходимо да определи алтернативни маршрути.

Маршрут се нарича определен участък от трасе, което следва да бъде преминато от зададена начална точка до назначена крайна такава, като се преминава през предварително

определени междинни точки. Може да бъде единичен или като съвкупност от по-малки маршрути.

ЯХБР на маршрут е мероприятие, което се изпълнява през цялата операция.

Маршрутите за разузнаване се определят от командира на основа на оценката за вероятността да се окаже заразен. Размерът на силите за ЯХБР се определя от големината на маршрута и наличното време.

Зоналното ЯХБР има за цел добиването на детайлна информация за ЯХБ заразяване в определена (заповядана) зона. Подходящо е за случаите на недостатъчна първична информация за състоянието на ЯХБЗ за даден участък от местността, или когато се очаква или е докладвано за възникване на ЯХБ събитие. Най-често се прилага в райони за разполагане и действие на войски или за развръщане на логистични бази. Зоналното разузнаване следва да бъде щателно планирано – по време и ресурсно осигуряване.

ЯХБР на участък има за цел добиването на информация за ЯХБ обстановка в определен (заповядан) участък от местността. Разузнаването на участък е специфична форма на зонално разузнаване, което протича по-бързо, тъй като се провежда на ограничен участък от местността. Предприема се в случаите на разузнаване на даден участък от местността при докладвано ЯХБ събитие. След откриване на ЯХБ заразяване, разузнавателното подразделение обикновено провежда наблюдение за определяне границите на ЯХБ заразения участък. Изпълняват се задачи за:

– изучаване на терена /местността/ в зоната.

– определяне и маркиране на всички заразени участъци в зоната.

– определяне на обходни маршрути.

– докладване на данните от ЯХБ разузнаването.

ЯХБ обследване – осигурява жизнено важна информация за командира в случай, че формированието трябва да се евакуира, да пресече или да заобиколи ЯХБ заразена зона. Усилията в този случай са насочени директно към добиване на детайлна информация за обхвата, концентрацията/степента на радиоактивно заразяване и границите на ЯХБ заразяването.

Незабавно след откриване наличието на ЯХБ заразяване зоната се маркира, а информацията за ЯХБ заразяването се разпространява до всички възможно заинтересовани формирования и задължително към старшия щаб.

ЯХБ обследването е процес, който изисква широка координация, отнема значителни ресурси и време, изпълнява се на голяма площ и налага промяна в задачите на изпълняващите го формирования.

От изключително важно значение е в резултат на ЯХБ обследването да бъдат точно определени и маркирани границите на ЯХБ заразените зони и установени концентрацията на химическото заразяване/степента на радиоактивното заразяване.

ЯХБ обследването е няколко вида (Nedevski 2020):

Химическо – изпълнява се, за да се определят границите и концентрацията на заразената зона. Установени са три техники за неговото изпълнение:

– обследване на маршрут – за проверка наличието на химическо заразяване на определен маршрут и при необходимост да се намери и обозначи алтернативен такъв;

– точково/обектово обследване – за определяне на концентрацията на възможно химическо заразяване във важна за командването точка/обект;

– зоново обследване – разширено точково/обектово обследване, което се извършва в множество точки/обекти по протежение на даден маршрут или в дадена зона.

Биологично обследване – към момента няма установени техники и процедури за провеждането му. Уточнен е редът за вземане на проби (съгласно AEP-10), но получените по този начин резултати са неприложими в тактическа обстановка поради значителното им забавяне във времето.

Радиоактивно/радиологическо – за откриване границите и степента на радиоактивно заразяване. Този тип ЯХБ обследване изисква значителен времеви и човешки ресурс и отклонение/промяна на първоначалните задачи. В случай, че радиоактивното ЯХБ обследване не е планирано предварително за определена зона, не се препоръчва неговото провеждане. Съществуват два типа радиоактивно ЯХБ обследване:

– *въздушно* – изпълнява се за кратко време и обхваща голяма площ. Възможните дози на облъчване на личния състав, който го провежда са много по-малки от тези при земното радиоактивно ЯХБ обследване. Предимство е и възможността за обследване в труднодостъпни зони. Основен недостатък е понижаване на достоверността на получените резултати и зависимостта от метеорологичните условия, както и невъзможността за откриване на алфа и бета лъчения.

– *земно* – по-малко независимо от метеорологичните условия и осигурява по-достоверна информация. Основен недостатък е ниската скорост и възможното получаване на високи дози на облъчване от личния състав, който го провежда.

ЯХБ мониторинг. ЯХБ заразяването попада под влиянието на множество фактори – метеорологични условия, характеристики на терена, част от денонощието, тип на растителността, изминалото време от началото на заразяването. По тази причина ЯХБ мониторингът може да се провежда непрекъснато или периодично.

Непрекъснат ЯХБ мониторинг се провежда с постоянно включени детектори, които се наблюдават от оператор. Периодичният ЯХБ мониторинг се провежда с периодично (на

определени интервали от време) включване на детекторите и проверка на техните показания.

Изборът между непрекъснат и периодичен ЯХБ мониторинг се извършва на базата на установеното моментно ниво на ЯХБ заплахата.

При ниско ниво на заплахата ще бъде достатъчно да се провежда периодичен мониторинг на големи интервали от време (15 – 20 минути – *бел. авторът*). При високо ниво на заплахата – периодичен мониторинг на кратки интервали от време (5 минути – *бел. авторът*). В случай на използване на ЯХБО от противника или изтичане на ТИМ – непрекъснат мониторинг.

Посочените нива на ЯХБ заплаха са отнесени към постепенните нива на ЯХБ/ТИМ заплаха и съответстващите им ЯХБ защитни мерки. Във всички случаи ЯХБ мониторингът подпомага командира при определяне на ЯХБ защитните мерки на силите и по-специално:

– в зоните на възможен риск, където не съществува реално ЯХБ заразяване;

– оценка на продължителността на заразяването и в тази връзка продължителността на престой с поставени средства за ЯХБ защита;

– оценка на възможността за използване на колективни средства за защита и осигуряване на сваляне на средствата за индивидуална защита;

– определяне на дозата на облъчване, която личният състав ще получи за периода на престой в радиоактивната зона.

8.3. Чувствително ЯХБР

Способ за разузнаване, който се изпълнява се формирования, които не притежават специалисти по ЯХБЗ, и на които ще се наложи да проведат ЯХБР на място, което има особено значение за командира и където може да бъдат открити ЯХБ агенти (ЯХБО) с притежаваното от тях оборудване.

Чувствителното ЯХБР е част от цялостния процес на добиване на разузнавателна информация и има за цел да придобие техническа и научна разузнавателна информация относно възможностите на противника за употреба на ЯХБО, както и за потенциалните ТИМ в зоната на операция. В този смисъл чувствителното ЯХБР допълва и обогатява информацията добита чрез полевото ЯХБР.

Чувствителното ЯХБР подпомага изпълнението на крайната цел – предотвратяване/обезкуражаване на противника да използва ЯХБО в зоната на операцията. Преминава през 5 фази:

– локализиране;

– предприемане на мерки за гарантиране на сигурността;

– характеризиране на ЯХБО;

– изваждане от строя/привеждане в невъзможност за използване;

– dispose.

Основната роля на чувствителното ЯХБР е да осигури необходимата базова/начална информация, която е от особена важност за операцията, с което ще се осигурят данни за производството, изследователската и научна дейност, и съхранението на ТИМ/ЯХБО, с което ще се подпомогнат процесът на планиране и усилията по ЯХБР.

За провеждане на чувствително ЯХБР се използват военните формирования, в тясно взаимодействие с органите за разузнаване, и CIMIC. Могат да бъдат използвани структурите на ПБЗН.

Като краен информационен продукт следва да се изготви база данни за наличните ТИМ/ЯХБО в зоната на операцията. Подходящо е да се информацията да е в таблица, която да съдържа наименованието на обекта, географските му координати, вида и количеството на веществото, способа за съхранение и състоянието на съдовете, както и формированието провело ЯХБР (табл. 1)

Таблица 1

Обобщена информация за резултатите от чувствително ЯХБР

формирование	*фирма*	*наименование на ТИМ*	*количество*	*мярка*	*квадрант*	*координати*	*TIR / TIC или TIB*	*тип на съхранение*	*състояние*	*посетено от:*
10 мбр	Лукойл	амоняк	650	тон	22 N MC	123456	TIC	10 бр. ЖП цистерни	лошо, има течове	2/3/4 ряхбз на 10 мбр
33 зрбр	няма	радиоактивен материал	5	брой	44 C RT	123654	TIR	на открито, без охрана	в оловни контейнери	ояхбр на 33 зрбр
20 ап	Неохим	хлор	300	тон	33 H BV	654321	TIC	подземно	добро	1/2 вяхбз на 20 ап

8.4. Защита на формированията и единиците за ЯХБР по време на изпълнение на мероприятията

При изпълнение на полево ЯХБР без използване на автомобили с осигурена колективна защита следва да се вземе предвид следното:

– Стандартният филтър на филтриращия противогаз защитава само няколко минути от ТИМ и не защитава в среда със съдържание под 16 обемни % кислород;

– Средствата за индивидуална защита на кожата не са проектирани да защитават продължително време от ТИМ. Времето на защита зависи от характеристиките на защитното средство. Средствата за индивидуална защита могат и трябва да бъдат използвани за защита при ниски нива на алфа и бета радиоактивно заразяване;

– Когато се изпълнява ЯХБР извън машина, съоръжена със средства за колективна защита или в машина без средства за колективна защита, трябва да се използват непрекъснато средствата за индивидуална защита (средство за защита на кожата и средство за защита на дихателните органи). При продължително водене на ЯХБР трябва да се предвиди работа на смени, за да се намали ефектът от продължителен престой със средства за защита.

8.5. Особености при детекцията на ТИМ

Всички химически предприятия, инсталации, складове, средства за съхранение и транспорт, притежават визуална идентификация, съгласно международната система (HAZCHEM) за маркиране на химически опасно вещество.

В случай на отсъствие на маркировка следва непознатото вещество да се анализира и определи неговия тип или да се потърси допълнителна информация, преди да се планира всякакъв вид дейност.

Военната техника и оборудването за детекция и анализ на ТИМ може в определени случаи да е достатъчна за осигуряване на информацията. В повечето случаи обаче ще има необходимост от допълнително оборудване за бърза детекция на ТИМ, което се намира в търговската мрежа.

Една ранна оценка за възможните типове ТИМ в зоната на операцията ще подпомогнат значително за своевременното им закупуване и доставяне до военните формирования.

Вземане на проби за предполагаемо наличие на ЯХБ заразяване трябва да се извършва само от подготвен и трениран за целта персонал, за да бъдат осигурени изпълнение на еднакви процедури, точност на анализа и мерки за сигурност, което ще даде възможност за представителност на крайните данни.

Вземането на проби е мероприятие, което се изпълнява след възникване на ЯХБ събитие (употреба на ЯХБО или изтичане на ТИМ). Инициира се и се ръководи от ЯХБ клетката.

Понякога има необходимост от вземане на проби от потенциално ЯХБ заразяване в интерес на подчинените формирования. В този случай провеждането на мероприятието може да бъде по инициатива на заинтересованото формирование, което поема и ръководството. Във всички случаи обаче, резултатите трябва да бъдат докладвани в старшия щаб.

Може да има необходимост от идентифициране на типа на ЯХБ заразяване и да се потвърди, посредством научни методи/техники неоспоримото използване на ЯХБО или ЯХБ агенти. Това се налага, тъй като ЯХБ детекторите, сензорите и други датчици и прибори не са достатъчно прецизни. Допълнителни затруднения създава и евентуалното високо ниво на поразените/жертвите.

ЛИТЕРАТУРА

НЕДЕВСКИ, Д., 2015. *Ядрена, химическа и биологична защита в операции на многонационални съвместни оперативни сили*, Ч. II „Тактики и процедури за действие на формированията за ЯХБЗ“. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

НЕДЕВСКИ, Д., 2020. *Ядрена, химическа и биологична защита на формированията в съвременните операции*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“. ISBN 978-619-7478-47-1.

NATO, 2009. *Allied Tactical Publication CBRN Defence in operations* – ATP-3.8.1, vol. 1, Rat. MS-732/09.12.2008. Brussels: NATO Standardization Agency.

REFERENCES

NATO, 2009. *Allied Tactical Publication CBRN Defence in operations* – ATP-3.8.1, vol. 1, Rat. MS-732/09.12.2008. Brussels: NATO Standardization Agency.

NEDEVSKI, D., 2015. *Yadrena, himicheska i biologichna zashtita v operatsii na mnogonatsionalni savmestni operativni sili.* Ch. II “Taktiki i protseduri za deystvie na formirovaniyata za YAHBZ”. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. [in Bulgarian].

NEDEVSKI, D., 2020. *Yadrena, himicheska i biologichna zashtita na formirovaniyata v savremennite operatsii.* Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski”. ISBN 978-619-7478-47-1. [in Bulgarian].

Девета глава

ОСНОВИ НА СПЕЦИАЛНОТО РАЗУЗНАВАНЕ

9.1. Възникване и развитие на силите за специални операции в Българската армия

9.1.1. Създаване и развитие на силите за специални операции през периода 1940 – 1970 година

Силите за специални операции (ССО) на Българската армия са съставени от отлично подготвени професионалисти, оборудвани с най-модерни и високо технологични оръжия, снаряжение и екипировка. Формированията са поддържани и осигурявани с всичко необходимо и допринасят ежедневно с активните си действия за успеха на различни операции при всяка ситуация.

През своето съществуване, поради редица обективни и субективни причини, ССО претърпяват много промени и реорганизации, неколкократно са преподчинявани от една институция на друга. Причините са много и различни – настъпили промени в обществено-политическия живот в цялата страна, организационни и структурни промени в Българската армия, липса на основни нормативни документи за техните статут и положение, както и непълното разбиране на предназначението и неяснотата по използването на парашутните формирования, впоследствие на ССО, от военното ръководство на Българската армия.

Развитието на силите за провеждане на специални операции в Сухопътните войски води началото си от далечната 1940 г., когато Министерството на войната и Щабът на войската вземат решение за сформиране на парашутна рота към въздушните на Негово Величество войски.

На 18 март 1943 г., със служебно поверително Писмо I-90 № 2019 на началника на въздушните на Негово Величество войски генерал-майор Димитър Айранов, е разпоредено да бъде сформирана парашутна дружина, която по немски образец, е в структурата на военновъздушните войски.

По време на Втората световна война българските парашутисти вземат активно участие, като по време на Страцинско-Кумановската операция в първия си боен ден –

18 октомври 1944 г. проявяват невиждан героизъм и с първата си атака овладяват силно укрепен от немците хребет с цената на много убити и ранени.

По-късно, със заповед на министъра на отбраната на Република България, 18 октомври е обявен за празник на Военния парашутист.

В следвоенния период Парашутната дружина претърпява различни организационни промени. През декември 1947 г. е предислоциирана на летище „Кольо Ганчево“ край Стара Загора, а през юли 1948 г. престава да съществува под това име. В заповед № 57 на командира майор Стефан Калъпчиев се казва: „Съгласно лично, поверително Писмо № 199/10.07.1948 г. на Началника на Въздушните войски, нашата част престава да съществува като Парашутна дружина и става поделение 8300“.

През 1950 г. Парашутното поделение е реорганизирано в поделение 25140 с ранг на батальон а от 15.02.1951 г. със заповед на министъра на народната отбрана № 55, батальонът преминава на подчинение към Разузнавателно управление на Генералния щаб (РУ-ГЩ) на БНА, вследствие на което Парашутният батальон се реорганизира в Парашутно-разузнавателен батальон.

С това се слага край на първото въздушно-десантно поделение в българската армия и се поставя началото на специалните формирования „Спецназ“, по-късно трансформирани в Сили за специални операции. Подготовката им е с разузнавателно-диверсионна насоченост, изпълняват се и парашутни скокове.

Поради съкращенията на ВС в Европа съгласно Женевските и Виенски договорености и подписаните споразумения през 1954 г. батальонът е разформирован. През същата година обаче с решение на МНО са сформирани парашутни батальони към мотострелковите дивизии в Ямбол, Хасково и Кърджали.

По това време в състава на БНА липсват подразделения, които да водят разузнаване на по-голяма дълбочина в разположение на противника за разкриване на най-важните му обекти и едновременно с това да могат да провеждат директни действия по разузнаваните обекти, както и да извършват разузнавателно-диверсионни мероприятия по различни обекти от инфраструктурата в зоната на бойните действия и операции.

От особена важност е необходимостта от своевременна и прецизна информация за новопоявилите се далекобойни огневи средства в армиите на вероятните противници и най-вече средствата за ядрено нападение, полевите складове за боеприпаси за тях, командните пунктове на армейски корпуси и полеви армии.

Освен това, предвид посочените задачи, важно условие се оказва и необходимостта от наличието на способности за прехвърляне в тила на противника по различни способи, продължително пребиваване в разположението на противника, оцеляване при всички възможни условия и други.

Всичко това води до вземането на решение през октомври 1957 г. към РУ-ГЩ да се формира Учебна парашутно-разузнавателна база (УПРБ), дислоцирана последователно в Ловешко, Оряхово, Челопечене и накрая край с. Мусачево, близо до София.

Щатът на УПРБ е утвърден от Началника на ГЩ на 28 октомври 1957 г. и включва командир, щаб, парашутно-разузнавателен взвод, сапьорен взвод парашутисти, радиовзвод парашутисти и подразделения за обслужване с общ личен състав 67 души офицери, сержанти, войници и цивилни служители.

Същевременно е преценено, че в сухопътните войски също липсват органи за водене на разузнаване на оперативна дълбочина, поради което през 1959 г. са формирани парашутно-разузнавателни роти (ПРР) към всеки армейски корпус (1-ви в София, 2-ри в Пловдив и 3-ти в Сливен), които са подчинени на началниците на Разузнавателните отдели на съответния корпус.

Съставът на всяка ПРР е: командир, старшина на рота, парашутен инструктор, началник на радиостанция *Р-118*, три парашутно-разузнавателни групи, една диверсионно-разузнавателна група и транспортно отделение с общ личен състав около 43 – 45 души.

Предназначението на тези роти е да водят специално разузнаване и да провеждат разузнавателно-диверсионни действия в интерес на операциите на армейските корпуси, а УПРБ изпълнява подобни задачи в интерес на стратегическата операция в дълбокия тил на противника.

Създаването на ротите значително увеличава възможностите на парашутно-разузнавателните органи в БНА за водене на специално разузнаване и за изпълнение на разузнавателно-диверсионни задачи, като същевременно дава възможност на все повече офицери, сержанти и войници да придобият високопрофесионална специализирана подготовка.

Общата подготовка на всички парашутно-разузнавателни формирования се извършва по единна програма и учебен план, провеждат се общи занятия и полеви лагери, извършват се парашутни скокове, организират се съвместни участия в различни КЩУ.

През април 1961 г. по предложение на РУ на ГЩ е извършена поредната реорганизация на УПРБ, която е преобразувана в 86-а Учебна парашутно-разузнавателна база – Резерв на Главното Командване (УПРБ – РГК). В резултат на това щатът е увеличен от 70 на 142 души, а структурата е: командир, щаб, секретно деловодство, служби, снабдяване, свързочен възел, две парашутно-разузнавателни роти (всяка от които се състои от една диверсионно-разузнавателна група – 13 военнослужещи и три парашутно-разузнавателни групи, в състав от по 10 души всяка), автотранспортно отделение, домакинско отделение, медицински пункт, работилница и складове.

В специализираната подготовка също настъпват промени – въведено е и разделно обучение и специализиране на ротите – 1-ва парашутно-разузнавателна рота (ПРР) се

подготвя за действие на югоизточно, а 2-ра ПРР на южно направление. Поради това в щаба на базата са назначени и преподаватели по турски и гръцки език.

През 1964 г. в Министерството на народната отбрана и ГЩ на БНА е взето поредното ново решение за реорганизиране и развитие на парашутните формирования – трите корпусни парашутно-разузнавателни роти са обединени и на тази основа, по щат № 6520 от 10 август 1964 г. с МЗ № УК–0388/19.10.1964 г. се формира още една база – 68-а Учебна парашутно-разузнавателна база (68-а УПРБ) с ранг на самостоятелен батальон, дислоцирана в гр.Пловдив.

С развитието на парашутно-разузнавателните формирования през периода 1965 – 1967 г. в учебния процес – наред с новите въоръжение, техника, снаряжение, екипировка, парашути и различна материална част – навлизат и нови способи за действие на органите за специално разузнаване: място за лична среща, сборен пункт, тайник, разговор на „тъмно“, забазиране и други, които се практикуват и до днес.

През юли 1965 г. по време на летен лагер в местността „Чайка“ край Варна, в който участват над 120 души от двете бази, офицери парашутисти за пръв път в България изпълняват нощен групов парашутен скок във вода от височина 1000 м от вертолет *Ми-4*.

Едновременно с учебния процес, в резултат от предприетите действия от страна на военното ръководство на БНА, значително се подобряват и учебно-битовите условия за подготовка на парашутистите – изграждат се нови полигони и кабинети, модернизират се парашутната зала, гаражи, складове и някои други помещения, въвеждат се и нови въоръжение, облекло, екипировка и снаряжение. Изготвят се макети на някои видове оръжия и бойна техника, намиращи се в армиите на съседните страни, които са разположени на учебните полигони и се използват при провеждане на тактически учения.

Постепенно се увеличава полевата натренираност на военнослужещите, като по време на летните лагери се провеждат многокилометрови преходи в силно пресечена местност, а по време на зимните лагери се въвежда и ски подготовка.

Едновременно с това по решение на РУ на ГЩ, с цел повишаване на бойната готовност, са предприети мерки за създаване на т.нар. „първоешелонни групи“ – парашутно-разузнавателни органи, които да бъдат задействани незабавно в случай на необходимост.

За тези групи са подготвени специални контейнери с всичко необходимо за няколкодневно пребиваване в разположение на противника/на чужда територия – боеприпаси, резервни акумулатори за радиостанции, взривни материали, медицинско оборудване, храна, различни материални средства. Освен това в контейнерите са поставени и предварително разработени бойни разпореждания с конкретни задачи, топографски карти, таблици с радиоданни, кодоразговорни таблици и други.

През 1966 г. от страна на МНО и ГЩ е взето ново решение за развитие на специалните сили – към трите български армии отново се създават парашутно-разузнавателни формирования – армейски парашутни разузнавателно-диверсионни роти (АПРДР).

Армейските парашутни разузнавателно-диверсионни роти имат в състава си командир, старшина на рота, парашутен инструктор, началник на радиостанция *Р-118*, пет парашутно-разузнавателни групи и транспортно отделение с общ личен състав от около 53 – 55 души. Както и по-рано новосформираните армейски парашутни разузнавателно-диверсионни роти са пряко подчинени на командващите на армии, а ръководството и управлението им се осъществява от началниците на Разузнавателните отдели на трите армии.

С формирането на АПРДР РУ на ГЩ отново диференцира и преразпределя нарасналите задачи на парашутно-разузнавателните формирования.

Двете УПРБ-РГК са определени за изпълнение основно на стратегически и в отделни случаи – на оперативни задачи, а армейските роти –предимно за оперативни задачи.

Освен това 86-а УПРБ-РГК и 1-ва АПРДР се предвижда да действат на южно направление, а 68-а УПРБ - РГК и 2-ра и 3-та АПРДР – на югоизточно направление.

Наличието на толкова много парашутно-разузнавателни подразделения, нарастването на значението на специалното разузнаване и необходимостта от организиране, осигуряване и управление на тази дейност водят до разбирането, че е нужно специализирано и централизирано ръководство и управление на тези формирования.

Всичко това е причина за създаване на отдел „Специално разузнаване“ в РУ на ГЩ, който се заема с непосредственото ръководство на парашутно-разузнавателните формирования.

През 1965 г. се появява нов момент в подготовката на парашутно-разузнавателните подразделения, който всъщност е нова страница в тяхната история – състезанията по парашутен многобой. Първоначално те се провеждат ежегодно – първоначално между отбори от двете бази, а по-късно се включват и представители от армейските ПРР, както и от МСРО. Впоследствие участие взема и представителен отбор на МВР от състава на СОБТ.

Състезанието включва дисциплини, като: доцелен скок, марш на скок, движение по азимут, преодоляване на водна преграда, хвърляне на граната в цел, хвърляне на нож/пластини по мишена и стрелба с личното оръжие.

Постепенно състезанията по парашутен многобой стават много оспорвани и арена на голямо съперничество между отборите на парашутните формирования в БНА, което се запазва до средата на 90-те години, когато са формирани 68-а парашутно-разузнавателна бригада в Пловдив и 1-ви диверсионно-разузнавателен полк в Сливен.

През есента на 1967 г. е факт знаменателно събитие – в строя на разузнавателните и парашутно-разузнавателните подразделения в цялата БНА постъпват първите лейтенанти, випускници от профил „Разузнаване“ на НВУ „В. Левски“.

9.1.2. Развитие на силите за специални операции през периода 1970 – 1990 г.

Началото на 70-те години бележи нов етап в развитието на военното разузнаване и съответно на парашутно-разузнавателните формирования.

През 1971 г. в щатовете на 68-а и 86-а УПРБ-РГК настъпват сериозни промени – радиозвената са трансформирани в свързочни роти (всяка с личен състав от 25 – 27 души), а за обучение на новопостъпилите войници са създадени учебни парашутно-разузнавателни роти (УПРР), всяка със структура: командване, учебен взвод за разузнавачи, учебен взвод за радиотелеграфисти и учебен взвод за преводачи, с общ състав от 43 – 45 военнослужещи.

На 18 септември 1973 г., с решение № 553 на Политбюро на ЦК на БКП, в състава на Командването на Сухопътните войски (КСВ) е създадено Разузнавателно управление с първоначално условно наименование поделение 15080 – гарнизон София. Новото управление има състава си: ръководство, отдел „Оперативно-тактическо разузнаване (Войсково разузнаване)“; отдел „Радио и радиотехническо разузнаване“; отдел „Специално разузнаване“; отдел „Информация“ и Информационен център.

През същата година двете учебни парашутно-разузнавателни бази – 68-а (в Пловдив) и 86-а (в село Мусачево) са преподчинени от РУ на ГЩ на РУ на КСВ, като управлението и подготовката им се осъществява от отдел „Специално разузнаване“ в РУ на КСВ с началник на отдела полковник Илия Илиев.

През 1975 г. от страна на висшето военно ръководство на БНА се взема едно важно и далновидно решение за развитие на парашутно-разузнавателните поделения със специално назначение, с което започва нов етап в тяхното развитие.

През есента по щат № Н-2266 / 01.10.1975 г., двете парашутни бази се обединяват и на тяхна основа в Пловдив се формира 68-и отделен парашутно-разузнавателен полк „Спецназ“ с командир полковник Иван Атанасов. Полкът се е състои от: командване; щаб; два парашутно-разузнавателни батальона (прб) – единият специализиран за действия на южно, а другият – на югоизточно направление; диверсионно-разузнавателен отряд (ДРО); учебен парашутно-разузнавателен батальон (упрб); свързочна рота; автомобилна рота; тил и медицински пункт.

През същата 1975 г. армейските парашутни разузнавателно-диверсионни роти към трите български армии са реорганизирани в самостоятелни парашутно-разузнавателни батальони в състав: командване, две парашутно-разузнавателни роти, свързочна рота и тил.

През този период парашутно-разузнавателните подразделения участват във всички КЩУ на БНА – от серията „Родопи“ и други, като извършват парашутни скокове, водят специално разузнаване и провеждат диверсионни (директни) действия. Връх на тяхното представяне е участието им в редица учения на Варшавския договор – „Братство по оръжие“, „Щит-82“, където се представят повече от убедително.

За повишаване на теоретичната и практическа подготовка на личния състав от парашутно-разузнавателните поделения, от отдел „Специално разузнаване“ на РУ на ГЩ са разработени редица учебни пособия като: „Преживяване в тила на противника“, „Дейност на командира на разузнавателната група със специално назначение“, „Дейност на командира и щаба на полк „Спецназ“. Обновено е и наставлението по въздушнодесантна подготовка.

По време на летен лагер на парашутистите край база Атия е заснет учебен филм „Действие на ПРГ при разузнаване на ракетно-ядрени средства“.

В архивите е отбелязано, че средногодишно парашутистите от БНА извършват по около 3000 парашутни скока, от които над 2100 дневни и около 800 – 900 нощни, което дава ясна представа с каква интензивност се е водила подготовка през тези години.

Във ВНВУ „Васил Левски“ бъдещите офицери парашутисти се обучават в редовете на самостоятелната курсантска разузнавателна рота, а във ВА „Г. С. Раковски“, с цел повишаване на професионалната квалификация и усъвършенстване на знанията и уменията на офицерите разузнавачи, в състава на самостоятелно разузнавателно класно отделение са заделени определен брой места за обучение на офицери от парашутните формирования.

Постепенно изискванията към парашутно-разузнавателните подразделения нарастват, което води и до повишаване интензивността на бойната им подготовка, което означава по-висока динамика, многократно нарастване броя на проведените полеви занятия, учения и тренировки.

9.1.3. Силите за специални операции през периода 1990 – 2019 година

Промените, настъпили в началото на 90-те години на XX век в страната и в частност в БА, се отразяват и върху парашутно-разузнавателните поделения.

През лятото на 1993 г. със заповед на министъра на отбраната № 468/30.07.1993 г., 68-и ОПРП „Спецназ“ се преструктурира в 68-а парашутно-разузнавателна бригада „Спецназ“ (68-а прбр „Спецназ“) и се преподчинява от РУ на КСВ на РУ на ГЩ на БА. По същото време в РУ на ГЩ на БА се формира и отдел „Специално разузнаване“.

В резултат на извършващите се реформи и съкращения на БА, от 1 септември 1998 г., на основата на корпусните парашутно-разузнавателни батальони, в гр. Сливен е сформиран 18-и диверсионно-разузнавателен полк (ДРП). Полкът е подчинен на Разузнавателно

управление на Главния щаб на Сухопътните войски (РУ-ГлЩ СВ) с предназначение за водене на специално разузнаване и диверсионни (директни) действия в дълбочина на разположението на противника.

При поредната реорганизация на войските и силите в БА през 2000 г. на основата на отдел „Спецназ“ на РУ-ГЩ е формирано Командване на Специалните сили (КСС) към ГЩ на БА с командир полковник Васил Атанасов и зам.-командир – полк. Петър Господинов. Подчинени на КСС са: 68-а парашутно-разузнавателна бригада „Спецназ“ (по-късно преименувана на 68-а бригада „Специални сили“) и 1-ви батальон за психологически операции.

В изпълнение на План за организационно изграждане на БА до 2004 г. и на основание щат Н – 3256 от 14.09.2001 г. 1-ви дрп е реорганизиран в 1-ви парашутно-разузнавателен полк (1-ви ПРП).

През същата година Командването на Специалните Сили е преподчинено от ГЩ на ГлЩ СВ, преименувано е на Командване на Силите за Специални операции (КССО), като са му подчинени 68-а бригада „Специални сили“, 1-ви парашутно-разузнавателен полк и 1-ви батальон за психологически операции. За командир на КССО е назначен полк. Атанас Самандов (по-късно произведен в звание бригаден генерал), а за заместник-командир – полк. Тома Дамянов.

Така в началото на XXI век Силите за Специални операции са съсредоточени в състава на СВ и включват: КССО, 68-а бригада „Специални сили“, 1-ви прп, 1-ви батальон за психологически операции.

През 2006 г., в резултат на поредните реорганизации и съкращения в БА, КССО е разформировано, като на неговата основа е формиран отдел „Специални сили“ – L9 в Главния щаб на СВ с началник полк. Сирмо Сирмов, а впоследствие за началник на отдела е назначен полк. Димитър Шивиков.

През 2007 г. 1-ви прп е разформирован, като основната част от личния му състав формира 3-ти батальон на 68-а бригада „Специални сили“, а по-късно алпийският батальон в Смолян е включен в състава на бригадата за период от няколко години.

През XXI век бригадата ежегодно участва в редица национални и международни учения на НАТО на наша и чужда територия и се представя достойно, демонстрирайки висок професионализъм.

От 2007 г. насам ежегодно от състава на 68-а бригада „Специални сили“ се сертифицира една тактическа група за специални операции (ТгрСО) с готовност за изпълнение на задачи в системата за колективна отбрана на НАТО.

През 2017 г., след промени в Закона за отбраната и Въоръжените, сили 68-а бригада „Специални сили“ е изведена от състава на Сухопътните войски и е пряко подчинена на

Началника на отбраната. Отдел „Специални сили“ от щаба на СВ е разформирован и в състава на Щаба на отбраната е създадено звено „Специални сили“.

През 2019 г., с промени в Закона за отбраната и въоръжените сили, на основата на 68-а бригада „Специални сили“ е създадено *Съвместно командване на специалните операции (СКСО)* в съответствие със Стратегическия преглед на отбраната, развитието на ССО и поетите ангажименти в рамките на НАТО, с което да завърши дългогодишния процес на промени и реорганизации в Силите за специални операции на БА.

С формирането на СКСО се синхронизира архитектурата и системата за командване и управление на ССО на Република България, с тази на страните, членки на НАТО, като ~~ще~~ се дава възможност за бързо адаптиране към рязко променящата се военно-политическата обстановка при кризи, конфликти и непредвидени обстоятелства. ССО са включени в процеса на създаване на база данни за обмен и анализ на разузнавателна информация, и за стартиране процеса на планиране на възможно най-ранна фаза.

Съществен фактор за успешни операции са разработването и възприемането на оперативна архитектура за планирането, ръководството и използване на ССО, която да обхваща всички равнища в управлението на войските (Tagarev 2011). Създаването на СКСО дава възможност за осъществяване на командването и управлението на компонент или на отделни формирования от ССО от името на стратегическото командване, при участие в национални/многонационални операции без развръщане на други компоненти. Освен това, с началото на пълноценното функциониране на СКСО силите за специални операции на Българската армия ще имат способности да изпълняват различни задачи за постигане на стратегически и оперативни цели.

Какъвто и да е характерът на действията на Специалните сили, те са свързани с въздействие върху информационната структура и процесите на вземане на решение от противника (Tagarev 2011).

Понастоящем основните задачи на Силите за специални операции включват: специално разузнаване и наблюдение; директни действия; военно подпомагане; противодействие на неконвенционални заплахи; контратерористични операции; противодействие на бунтовници; съдействие на МВР, службите за обществен ред и национална сигурност в борбата им срещу разпространяване на ОМУ, незаконен трафик на оръжие и международен тероризъм; охрана на стратегически обекти и системи от критичната инфраструктура и в операции за пресичане на терористични действия; участие в операции по търсене и спасяване, освобождаване на заложници, не бойно евакуиране и съпровождане и близка (VIP) охрана на лица; участие в информационни, психологически, операции по противодействие на ИВУ, за разкриване и поразяване на мрежи (терористични), CIMIC и други операции.

9.2. Същност и особености на специалното разузнаване

Използването на специални формирования за въздействие върху управлението на противника е елемент на специалните операции. Тези дейности се провеждат в рамките на пълния спектър на военни операции, по време на мир, криза от невоенен характер или конфликт, самостоятелно или в координация с конвенционални сили. (Tagarev 2011).

Специалните операции, като съществен елемент от съвременните военни операции, са предварително планирани, съгласувани и осигурени военни действия за постигане на военностратегически или оперативни цели, които се провеждат от специално назначени, организирани, тренирани, оборудвани и екипирани военни подразделения (съвместни сили), чрез използване на оперативни техники, начини на действия и процедури нестандартни и неприлагани от конвенционалните сили.

Целта на специалните операции в рамките на националната отбрана е чрез съгласувани по цел, задачи, място и време действия на органите за специални операции, по единен замисъл, във взаимодействие с всички видове разузнаване, със средствата за далечно огнево поразяване, с ВВС, а на приморското направление и с ВМС, да осигурят управлението и щаба на СОС с разузнавателна информация за потенциалните намерения на противника и неговите възможности за водене на операции, да подпомогнат за едновременно и комплексно поразяване на противниковите сили и средства и основните му осигуряващи функции, с което да се затрудни управлението, маньовърът и снабдяването на войските му (Tagarev 2011).

Специалните операции включват три основни задачи – специално разузнаване, директни действия и военно подпомагане, както и изпълнение на допълнителни задачи за постигане на конкретни военностратегически или оперативни цели, като последните военни конфликти ясно показват засилваща се тенденция – разширяване на спектъра от бойни мисии и разнообразие от задачи на ССО във всяка мисия (Tagarev 2011).

Специалните операции (СпО) предоставят гъвкави, разностранни и уникални възможности, които могат да се използват самостоятелно или във взаимодействие с други сили, структури или служби и ведомства за постигане на целите на операцията.

До тук е разгледана първата част от словосъчетанието специално разузнаване. По отношение на втората част може да се каже, че разузнаването в съвременните операции е предварително подготвена и ефективно функционираща бойна дейност, която осигурява командирите, щабовете, войските и силите на всички равнища с необходимата за подготовка и провеждане на съответната операция разузнавателна информация.

Разузнаването в съвременните операции е съвкупност от взаимно свързани комплексни дейности и мероприятия на командирите и щабовете от всички степени и действия на войските и силите, осъществявани с цел добиване на сведения за състоянието, положението и готовността за действия на вероятния или действащия противник, за неговите ВС и военно-икономически потенциал, за характера на действията и намеренията на групировките на войските и силите, както и за всички характеристики и особености на определени пространства.

В чисто военен аспект разузнаването е в основата на информираността за състоянието, дейностите, възможностите и намеренията на фактическия или на потенциалния противник или други въоръжени сили, с които са ангажирани въоръжените сили, познаването на терена (включително водите) и метеорологичните условия в определени географски рамки. В този смисъл разузнаването има първостепенно значение при определяне на степента на вероятност на конкретна заплаха за сигурността на собствените сили и средства и при планиране на военни действия за нейното предотвратяване или ограничаване.

Детайлният анализ на разузнавателната дейност позволява да бъдат откроени фактори, които я подразделят на няколко вида, а именно:

В зависимост от мащаба на решаваните задачи – на *стратегическо, оперативно* и *тактическо.*

В зависимост от средата на действие – на *наземно, въздушно, морско* и *космическо.*

В зависимост от използваните сили и средства:

– разузнаване с използване на човешки фактор;

– войсково разузнаване;

***– специално разузнаване*;**

– електронно разузнаване;

– радиолокационно разузнаване;

– разузнаване чрез изображения;

– разузнаване чрез измерване на физико-технически параметри;

– разузнаване от открити източници;

– разузнаване на родовете и специалните войски (артилерийско, инженерно, радиационно, химическо, биологично, географско, метеорологично, хидрографско, хидрометеорологично, логистично, медицинско и др.).

Разглеждайки конкретно специалното разузнаване, ясно се вижда неговото място в класификацията на видовете разузнаване. То е вид разузнаване, извършвано от личен състав, който има непосредствен визуален контрол върху конкретен обект/цел във враждебна, изолирана или политически чувствителна среда.

Фиг. 19. Част от група за специално разузнаване в действие

Целта на специалното разузнаване е да добива сведения и данни за характера на местността, противника (заплахата), конкретен обект, както и за резултати от различно въздействие върху предварително набелязани обекти/цели. Специалното разузнаване включва изпълнение на стратегически, оперативни и тактически разузнавателни и диверсионни задачи в определена зона. То се организира и води за предоставяне на военното и политическо ръководство на страната информация за определени стратегически и оперативни обекти и цели. В съвременните операции специалното разузнаване изпълнява 3 основни функции – превантивна, активна и интеграционна.

Превантивната функция включва добиване на изпреварваща и достоверна информация за рискове и заплахи от военен и невоенен характер и предоставянето ѝ на висшето държавно и военно ръководство.

Активната функция се изразява в провеждане на действия за установяване и противопоставяне на намерения на държави и недържавни формирования, терористични и екстремистки организации и групи, застрашаващи български национални интереси и сигурността на национални военни контингенти, участващи в мисии зад граница или в операции на съюзнически и коалиционни сили.

Интеграционната функция представлява вписване в общата система на военното разузнаване на БА, обмен на разузнавателна информация, сътрудничество и взаимодействие с други военни и национални разузнавателни служби.

Ако се разгледа съдържанието на специалното разузнаване, може да се изведат и няколко негови подзадачи с които то се характеризира.

На първо място, това е разузнаване на зоната на операцията. Тази задача включва добиване на информация за конкретна територия, където следва да се проведе ~~една~~ операция или на която да действат определени войски и сили. Усилията на ССО се насочват за добиване на информация за редица важни характеристики на зоната на операцията като:

– физикогеографски особености на зоната на операцията;

– инфраструктура;

– защитени зони;

– климатични условия;

– местно население;

– съседни страни и други.

На следващо място е разузнаване на силите и средствата на противника/враждебно настроена групировка. Тази задача включва добиване на информация за фактическото състояние, намеренията, структурите и възможните действия на противника или враждебно настроените сили, групировки и структури. С изпълнението на тази задача ССО подпомагат командирите от всички степени да разберат естеството/характера на противника, да определят елементите от войските и силите на противника представляващи основната заплаха за успеха на операцията и действията на собствените сили, техните способности за огнево и тактическо въздействие, както и най-вероятните обекти и елементи от собственото разположение, които ще бъдат назначавани като негови цели.

Специалното разузнаване предоставя и възможности за откриване, наблюдение и следене на важни цели и обекти на противника, като предоставя информация за вероятните намерения и действия на противника, за местното население в зоната на операцията и прилежащите ѝ територии за по-продължителен период от време.

Следващата подзадача е разузнаване и оценка на отделни цели и обекти. Тя включва дейности на ССО, които се провеждат с цел откриване, изучаване, потвърждаване и локализиране на цели и обекти на противника от особена важност, предимно на стратегическо и оперативно ниво. Разузнавателните органи добиват информация за тях и оценяват тяхната тежест в предстоящите действия в зоната на операцията. Докладите за такива цели и обекта, освен подробни данни и характеристики, може да включват и предложения за тяхното унищожаване (елиминиране) или изваждане от строя за определен период от време, за най-подходящия начин за въздействие от собствените войски и сили, както и оценка на потенциални други ефекти или „съпътстващи загуби“ при въздействие върху дадената цел или обект.

Последната подзадача е разузнаване и оценка на резултати от въздействието върху определени цели и обекти. ССО формират органи за добиване на разузнавателна информация за резултати от различни видове въздействие и/или огнево поразяване върху открити и разузнати по-рано важни цели и обекти на противника. Те оценяват тяхното

състояние (боеготовност, загуби, щети), ефективността на използваните оръжия и боеприпаси, както и допълване на цялостна оценка на разузнаването в съответната операция относно резултатите от въздействието на съответните средства, войски и сили.

Основните способи за водене на специално разузнаване са:

– наблюдение/следене;

– подслушване;

– фотографиране;

– поиск;

– налет;

– засада;

– разговор „на тъмно“;

– разпит на пленници, дезертьори и местни жители и др.;

– изучаване на пленени документи, въоръжение и бойна техника;

– добиване на информация при провеждане на бойни операции;

– добиване на разузнавателни сведения от участници в партизански, съпротивителни и др. движения, представители на средства за масово осведомяване и други източници.

Дейността на органите на ССО за добиване на разузнавателна информация не се ограничава от посочените способи. Те са само класическата основа, върху която специалната подготовка, високата мотивация и личната инициатива надграждат в практическото използване на индивидуалните качества, възможностите на техническите средства и уменията за работа с човешки фактор в зоната на операцията.

Силите за специални операции изпълняват задачи за нуждите на собствените операции, в поддръжка на операциите на другите компоненти или в интерес на стратегическия/оперативен командващ/командир. Това се извършва чрез специфичните техники за разузнаване и наблюдение, с използването на технически разузнавателни средства и платформи, специфични методи за добиване на информация, самостоятелно или подпомогнати от други сили и средства.

ЛИТЕРАТУРА

ТАГАРЕВ, П., 2011. *Роля на разузнаването, силите за специални операции и електронна война в поддръжка на информационни операции*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“.

REFERENCES

TAGAREV, P., 2011. *Rolya na razuznavaneto, silite za spetzialni operatsii i elektronna voyna v poddrazhkata na informatsionni operatsii*. Sofia: Voenna akademiya “G. S. Rakovski” [in Bulgarian].

Десета глава

ИСТОРИЯ, СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЪЗДУШНОТО И КОСМИЧЕСКОТО РАЗУЗНАВАНЕ

По-малко от две десетилетия след първият управляем полет с балон са изпълнени и първите полети с въздухоплавателно средство по-леко от въздуха за наблюдение на събитията на бойното поле при победата на Франция при Мобьож и Флорюс през юни 1794 г. Използван е първият сериен военен балон – „Л'Антерпренан", способен да издига двучленен екипаж. Макар кратковременни и на височина едва 300 м, полетите изтъкват предимствата на добиването на информация от „господстваща" височина и предаването по сигнален способ в отговор на исканията на сухопътните командири почти в реално време. В края на лятото по бойните полета активно действат вече четири балона със съответното наземно оборудване и осигуряващи екипи (фиг. 20). С тяхна помощ е постигната победата при Урт край град Лиеж, изпълнени са разузнавателни издигания по време на бойните действия край Аусбург, Щутгарт, Вюрбург, Донаутвьорг и др., осигурявайки информация за движението на противника (Sytin 2011).

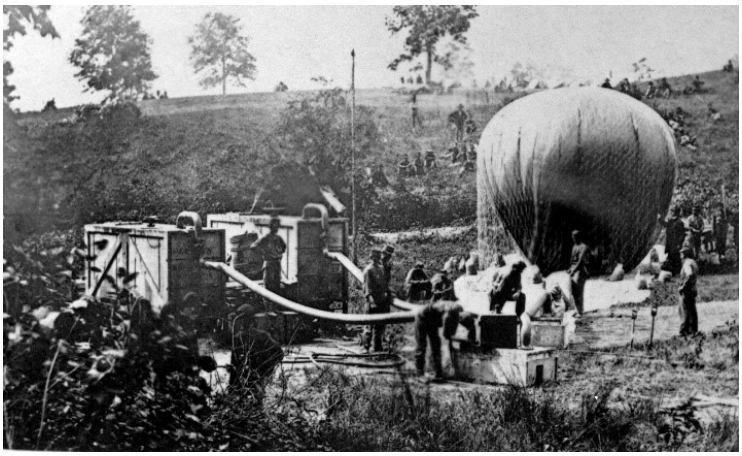

Фиг. 20. Подготовка на разузнавателен балон с горещ въздух за изпълнение на задача

Концепцията на американския въздухоплавател, учен и изобретател професор Тадеуш Лоу за въздушно наблюдение с привързани към земната повърхност аеростати, реализирана по време на Гражданската война в САЩ (1861 – 1865), поддържа операциите на Севера в продължение на почти две години с помощта на наскоро открития телеграф. Към края на 1862 г. войските на Севера разполагат със седем привързани балона, специално създадени за военни цели. Използването им в голяма степен подпомага спасяването на войските на Севера от разгром край Фор Оукс и Джейнс Мил, като и в двата случая аеронавтите предупреждават за проникването на противникови части във фланга на отбраната. Проблеми с финансирането, съпътствано с продължително и тежко съревнование с подкрепящия войските на Юга конкурентен балонист Джон ЛаМаунтън, в крайна сметка довеждат до пълното разформироване на балоните подразделения в сухопътните корпуси.

В хода на бойните действия срещу бурите[15] в Южна Африка, резултатите от наблюденията на балонистите от британската армия са докладвани незабавно, често по мегафон, без въздухоплавателните средства да бъдат сериозно застрашени от стрелковото оръжие на противника.

Появата на аеростатите е факт, но те са твърде нестабилни и „подвластни на вятъра“, за да представляват надеждни платформи за водене на въздушно разузнаване и наблюдение. Бордовото и наземното оборудване са твърде примитивни. Приборите за наблюдение са стандартните армейски далекогледи, на практика безполезни при по-силен вятър. Ето защо действията на офицерите в гондолата се свеждат до визуално наблюдение на противника на бойното поле, чиято дълбочина е ограничена от възможностите на човешкото зрение и условията на метеорологичната обстановка. Система за управление на екипажите от земята на практика липсва, което в определени ситуации обезсмисля използването на новото оръжие.

След напускане на армията генерал Фердинанд фон Цепелин започва разработването на управляем летателен апарат по-лек от въздуха, пригоден да решава по-широк спектър от задачи в хода на бойните действия. Този нов вид оръжие, наречен дирижабъл трябва да повиши мощта на превъоръжаващата се немска армия. Работите по експерименталния образец започват през пролетта на 1899 г., а година по-късно въздушният кораб LZ1 (фиг. 21), разчетен да издигне петчленен екипаж и запас от гориво за 10-часов полет лети 18 минути.

[15] Бури – основната част от европеидното население на Република Южна Африка – нидерландски, френски и немски заселници, предимно протестанти.

Фиг. 21. Дирижабъл LZ1 на граф Цепелин, 1900 г.

Още с появата на първите дирижабли, германският генерален щаб открива в тяхно лице мощно стратегическо средство за водене на война. Основни предимства са голямата далечина на действие и бойният товар, достигащ до 6,5 тона. Предвижда се използването им за решаване на оперативни и стратегически задачи, свързани с нанасяне на удари, водене на въздушно разузнаване и превоз на войски и бойна техника.

Франция, Италия, Русия и Англия също полагат усилия в областта на въздухоплаването, но до началото на Първата световна война Германия остава безспорен лидер.

Летенето с балони и дирижабли постига определено развитие, но демонстрацията на успеха на братята Райт през 1908 г. в полет с летателен апарат по-тежък от въздуха пред американската армия и десетките аплодиращи тълпи в различни европейски градове, ясно подчертават огромния потенциал на самолета за водене на въздушно разузнаване и наблюдение пред военните експерти в глобален мащаб.

Едва няколко години по-късно, през 1911 г. и 1912 г., са изпълнени и първите задачи по въздушно разузнаване в бойни условия в различни места на света – Балканите, Либия и Мексико (Sytin 2011).

Така например изграждането и развитието на българската авиация, включително и на способностите за водене на въздушно разузнаване, е свързано с месеците, предхождащи балканската война (1912 – 1913). На 12 септември 1912 г., когато е обявена обща мобилизация в България, сформираното през юли същата година първо по рода си аеропланно отделение, получава заповед за пребазиране от град София на летище, разположено край град Търново Сеймен (днес Симеоновград).

В хода на военните действия през първия период на войната, осъзнавайки безспорните предимства на въздушната мощ, българската авиация е реорганизирана от едно

в три отделни аеропланни отделения. Първото от тях се разполага на летище Свиленград и е подчинено на щаба на Втора българска армия, която съгласно концепцията на операцията обсажда Одринската крепост. За командир на аеропланното отделение е назначен поручик Радул Милков.

На 16 октомври 1912 г., денят на бойното кръщение на българската военна авиация, екипаж в състав: пилот – поручик Радул Милков и наблюдател – поручик Продан Таракчиев, изпълнява полет със самолет „Албатрос“ над Одринската крепост за разузнаване на разположението на резервите на противника, като двамата дори успяват да хвърлят две ръчни гранати над гара Караагач. Извършен е първият боен полет в историята на българската авиация и не само – това е и първият боен полет в Европа. Освен разузнаване на противника е осъществена и първата за стария континент бомбардировка от въздуха в реална бойна обстановка. Доказано е, че самолетът може да бъде използван ефективно както за разузнаване и наблюдение, така и като нападателно бойно средство.

В следващите дни на войната действията на авиацията стават все по-разнообразни: въздушно разузнаване, фотографиране на укрепителните съоръжения на противника, хвърляне на позиви, бомбардиране на военни обекти, коригиране на огъня на артилерията и др. България разкрива и показва на практика съвършено нови тактически прийоми за многоцелево използване на авиацията, включително изпълнението на единични и групови полети в тактическа и оперативна дълбочина на противника за въздушно разузнаване и фотографиране (Nedyalkov 2003).

Връщайки се към световната история обаче, Първата световна война е и първата арена на широкомащабно използване на летателни апарати както за тактическо, така и за стратегическо разузнаване. Всъщност може да се каже, че двете нива обединяват своите сили и средства за добиване на информация. Първият път – през септември 1914 г., когато своевременното добиване на данни за маньовъра на германските войски води до запазване на боеспособността на британските експедиционни войски и втори път – при победата на Франция при Марн – битка, при която двете противостоящи армии, в стремежа си за вземане на бързо решение, се вкопчват в патовото състояние на позиционната война.

Тези условия обаче се оказват изключително подходящи въздухоплаването да замени кавалерията като „очите на армията“ и да реализира своя най-голям принос за военните операции по онова време. Франция произвежда повече от 4000 привързани аеростати за наблюдение от височини между 400 и 600 м, които при ясно време осигуряват далечина на видимост от порядъка на 25 км (Kaplan 2018).

Летателните апарати с фиксирано крило позволяват непостижимите до този момент височина, обхват и мобилност на действие. Малко след изпълнението на първите разузнавателни полети със самолет се усъвършенстват и похватите за добиване на

информация. Наблюдателите, които вече са неизменна част от летателните екипажи, започват да извършват въздушно фотографиране, навеждайки се отстрани на борда на въздухоплавателното средство, с фотоапарати с късо фокусно разстояние, използвайки стъклени фотографски плочи – мразовита, често опасна работа на височини при ниско съдържание на кислород (фиг. 22).

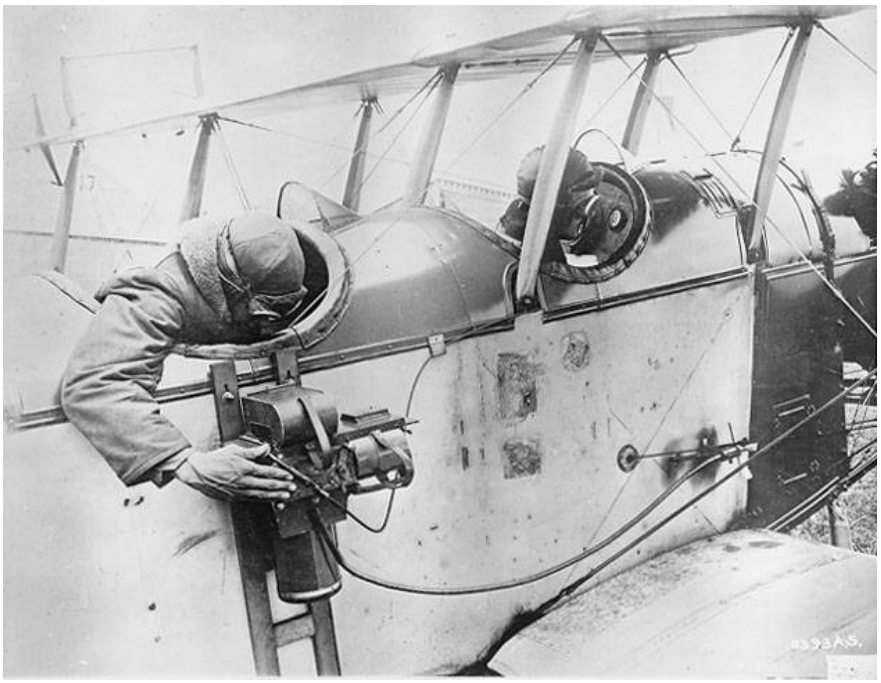

Фиг. 22. Въздушно фотографиране през Първата световна война

Германските дизайнери разработват бързи, голямовисочинни, маневрени двуместни самолети за тези мисии. Някои от тях, като “Rumpler” серия C и “Halberstadt C.V.” (Фиг. 23) са оборудвани със специални створки (отвори, *бел. редактора*) на пода на кабината, осигуряващи удобство при разполагането на оптичната ос на фотографското оборудване вертикално към земната повърхност. Тази особеност на конструкцията се среща и при френския разузнавателен двуплощник “Salmson 2”, и произведените във Великобритания B.E.2 и R.E.8, които обаче не успяват да докажат своите качества в хода на войната.

До 1918 г. германските екипажи правят по около 4000 снимки на денонощие, четири пъти повече от средното за Великобритания. Тяхната дързост е подкрепена от преобладаващия западен вятър, който подпомага завръщането на разузнавателните самолети над собствена територия, дори и в случай на повреда.

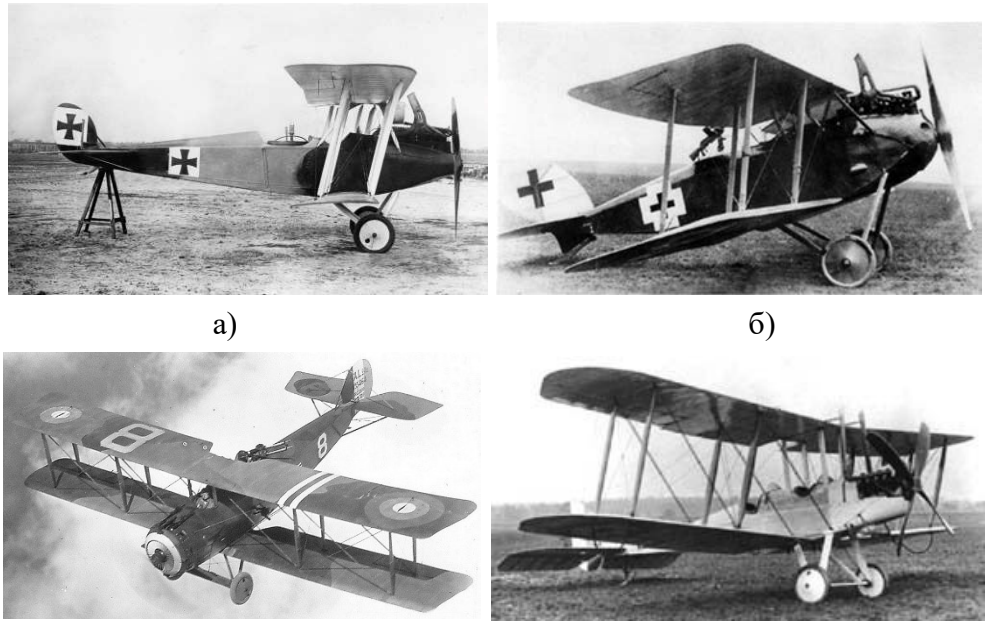

а) б)

в) г)

Фиг. 23. Разузнавателни самолети от времето на Първата световна война:
а) Rumpler C.III; б) Halberstadt C.V; в) Salmson 2; г) B.E.2

Не по-малко значение от въздушното фотографиране започва да се отдава на бързата и разбираема обработка на добитите изображения. Това изисква бързо предаване на информацията след изпълнение на задачите и внимателно боравене с крехките стъклени фотографски плочи. За целта, като част от действията на екипажите във въздуха, е въведено изискването да се отбелязват с точност времето, надморската височина и обстоятелствата, при които е заснето всяко изображение.

Практиката доказва, че подобна процедура значително подобрява работата на интерпретаторите на фотографските изображения, чиято важност непрекъснато нараства (фиг. 24). През 1918 г. например, само за четири денонощия, във въоръжените сили на САЩ са обработени и интерпретирани над 56 000 изображения от въздушно разузнаване в подкрепа на една от последните кампании през Първата световна война – настъплението на Съюзниците при Моузе-Аргон (26 септември – 11 ноември 1918 г.) (Kaplan 2018).

В периода между двете световни войни разузнавателната авиация търпи интензивно технологично развитие. Подобрено е фотографското оборудване за намаляване влиянието на вибрациите от конструкцията на летателния апарат върху качеството на изображенията, започва да се прилага стереоскопичната фотографска техника, инфрачервената, цветната и нощната фотография (последната включва разработване на механизми за фотоелектрично освобождаване на затвора), обективи с по-дълго фокусно разстояние и усъвършенствани камери с по-висока рязкост на изображенията.

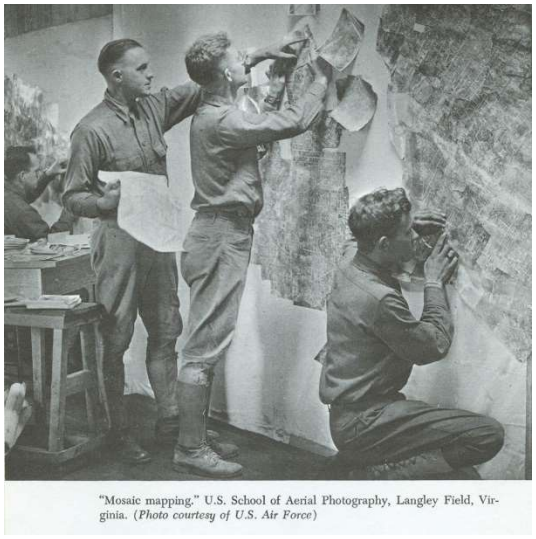

"Mosaic mapping." U.S. School of Aerial Photography, Langley Field, Virginia. (*Photo courtesy of U.S. Air Force*)

а) б)

Фиг. 24. Работа с фотографски изображения: а) „Mosaic mapping“ (Картографиране с помощта на мозайка от фотографски изображения); б) Интерпретиране на изображения

Едно от най-значимите подобрения става факт през 30-те години на миналия век, след откриването на камерата с фотографска лента от пионера във въздушното фотографиране Джордж Уилям Годард (1889 – 1987). Вместо да заснема отделни кадри върху стъклени плочи, тази камера синхронизира преминаването на фотографска лента с отварянето на процепа на затвора. Съпротивата срещу новата технология забавя използването ѝ с години, но в крайна сметка тя става основният способ за въздушно разузнаване с изображения в годините на Студената война.

Нарастващото напрежение в края на 30-те години на миналия век дава тласък на тайните мисии по въздушно фотографиране от страна на германската и британската авиация. За пример може да послужи подполковник Теодор Роуел от Луфтвафе[16], изпълнил такива мисии над три от противниковите за Вермахта държави – Великобритания, Франция и Съветския съюз със самолет “Heinkel He 111” (фиг. 25).

[16] ВВС на Германия.

а)

б)

в)

г)

д)

е)

Фиг. 25. а) Heinkel He 111; б) Lockheed 12 Electra; в) Spitfire PR.XI; г) P-38 Lightning; д) „Туполев“ Ту-2Р; е) „Яковлев“ Як-9Р

От страна на Съюзническите сили австралиецът Сидни Котън придобива солиден опит във въздушното разузнаване в Канада, сътрудничи на британските разузнавателни служби MI6, изпълнявайки полети с модифициран самолет Lockheed 12 Electra над Италия и Германия под прикритието на търговец на аеронавигационни продукти. Неговият самолет е оборудван с три основни камери – една за планово и две за перспективно фотографиране, разположени така, че при припокриване на снимките да бъдат получени триизмерни

изображения. Тази иновативна схема или нейни разновидности се използват на практика през цялата Втора световна война (Sytin 2011).

На практика, успешните разузнавателни самолети през периода са модифицирани невъоръжени изтребители или леки бомбардировачи, оборудвани с няколко камери, със загладена до блясък повърхност на обшивката, намалено тегло и двигатели с повишена мощност, за постигане на по-голяма скорост, височина и продължителност на полета, достатъчни за облитане в един полет на по-голямата част от стария континент.

Известни британските самолети са модификацията PR.XI на "Spitfire" въпреки, че ветераните смятат двумоторния "Mosquito", който е на служба в значителни количества по онова време, като по-подходящ. Най-ефективният американски самолет е P-38 "Lightning", произведен в много по-големи количества от всяка друга разузнавателна платформа. От страна на СССР своите качества за водене на въздушно разузнаване доказват Ту-2Р и Як-9Р – модификации на известните едноименни ударна и изтребителна платформи.

Най-ярък пример за развитието и използването на разузнавателната авиация обаче са Военновъздушните сили на Нацистка Германия. През 1939 г. в самото начало на Втората световна война около 20% от общото количество (около 3750) бойни самолети са разузнавателни за далечно и близко действие и хидроплани, предназначени за водене на въздушно разузнаване и патрулиране. Този висок процент се запазва до 1943 г., когато в големи мащаби започва развръщането на изтребителната авиация (Sytin 2011).

В цялата история на военната авиация никоя друга държава не отделя толкова голяма част от своя авиационен ресурс за изпълнение на задачи по въздушно разузнаване, наблюдение и патрулиране. В първите девет или десет месеца от войната немската разузнавателна авиация успешно изпълнява своите задачи по добиване на данни, необходими за ефективното използване на въздушната мощ. Хидропланите от бреговата охрана водят наблюдение на крайбрежието на Скандинавския полуостров и на Балтийско море. Над Северно море и Западна Европа ежедневно се изпълняват полети за метеорологично и общо разузнаване, и своевременно са разпространявани точни сведения за придвижването на войските на противника. Благодарение на това става възможно бързото използване на пикиращи бомбардировачи срещу най-важните цели.

Почти всяка танкова дивизия на немците разполага с ескадрила тактически разузнавателни самолети. В състава на всяка авиационна част средни или пикиращи бомбардировачи има добре подготвено звено разузнавателни самолети за изпълнение на специални задачи по наблюдение и въздушно фотографиране в интерес на собствената авиационна част.

Никога по-рано в историята на авиацията Военновъздушни сили не са имали такова първокласно въздушно разузнаване, което да е в състояние да осигури използването на минимално количество бомбардировачи с максимална ефективност.

Фотографското заснемане от въздуха няма голяма стойност без добре организирана, централизирана интерпретация на снимките на място. В допълнение към извършваната от тях оценка на нанесените поражения от авиационните удари, фотоинтерпретаторите, сравнявайки снимки, направени на една и съща цел през определени интервали от време, постепенно придобиват опит в откриването на разлики, които биха могли да означават движение на войски в или извън даден географски район; напредък в строителството на плавателен съд, фабрика или военна база; или промени, разкриващи усъвършенствани способности на противника. Техните усилия успешно проследяват развойната дейност по създаването на първите германски реактивни самолети, разполагането на първия германски радар и балистичната ракета V-1. До края на Втората световна война въздушното разузнаване става незаменимо за планирането на операциите и воденето на бойните действия както на тактическо, така и на стратегическо ниво.

През половинвековния период след капитулацията на Германия и Япония, въздушното разузнаване се трансформира от фотографиране в разузнаване чрез изображения (IMINT), всички видове емисии стават обект на разузнаване и все повече природни и човешки дейности – обект на наблюдение.

През първото десетилетие след световните войни, въздушното разузнаване и наблюдение се ръководи от стремежа да се установи заплахата, която крият огромните територии на двата лагера на двуполюсния модел – от една страна държавите, членки на Варшавския договор и „червен“ Китай, а от друга – западният свят, в това число страните от НАТО. Първоначално като разузнавателни самолети са използвани най-вече преоборудвани бомбардировачи, ограничени до облитане на държавните граници на противостоящата страна. Няколко десетки екипажи са убити или пленени при неоповестени публично инциденти. Голяма част от разузнаването се води вече с електронни средства, добиващи информация за емисиите, излъчвани от противниковите радиолокационни и комуникационни системи с цел изграждане и попълване на библиотеки със сигнатури.

Въпреки че визията за усвояване на космоса за разузнавателни цели се развива от края на 40-те години на миналия век, пред реалното използване на изкуствени спътници на Земята по това време все още стоят множество технологични пречки. Междувременно са изпробвани други начини за „пренасяне“ на камера над желаната цел. Така например, около хиляда автоматични дрейфуващи аеростати, по-известни като разузнавателни балони, оборудвани с камери, са изстреляни от Великобритания, Германия и Турция за разузнаване на териториите на държавите от Варшавския договор, включително и на България. По

официални данни едва 55 от тях са възстановени, а другите са унищожени или безвъзвратно загубени (Sytin 2011).

С технологичното усъвършенстване на камерите и фотографските ленти са модифицирани летателните апарати, за да са в състояние да издигат разузнавателното оборудване все по-високо и да добиват данни от все по-голямо разстояние, като същевременно остават извън обсега на земнобазираните средства за противовъздушна отбрана и изтребителната авиация. Създадени са първите сензори за наблюдение в инфрачервения спектър на електромагнитните вълни, както и радари за наблюдение на земната повърхност в късовълновия диапазон.

През 50-те и 60-те години на XX в. американската компания "Lockheed" разработва своите стратосферни разузнавателни самолети U-2 "Dragon Lady" и SR-71 "Black Bird", обявявайки ги за най-ефективните платформи за въздушно стратегическо разузнаване (фиг. 26).

а)

б)

Фиг. 26. а) U-2 "Dragon Lady"; б) SR-71 "Black Bird"

U-2 "Dragon Lady" е дозвуков аеродинамичен летателен апарат с турбореактивен двигател, чиято височина на полета достига до над 21 000 м, има продължителност на полета повече от 10 часа и далечина на полета 9600 км. Това на практика позволява с едно облитане да бъде заснета ивица с дължина, превишаваща територията на СССР, при все по-добра през годините разделителна способност (резолюция) на изображенията.

По ирония на съдбата, САЩ се въздържат от публично оповестяване на информация, като например за тромавото развитие на съветската стратегическа бомбардировъчна авиация, опасявайки се да не демонстрира именно колко добра е фотографската технология на U-2. Обещаващото затопляне на отношенията по време на Студената война е прекратено, когато прелитащ над територията на СССР U-2 е поразен от съветска зенитна ракета през май 1960 г. По това време вече е в процес на разработка SR-71, чиято максимална скорост на полета е 3,3 пъти по-висока от скоростта на звука на височина около 24 000 м. Навлизайки на въоръжение в средата на 60-те години, SR-71 бързо доказва свойствата си да бъде трудно прехващан от противниковите системи за противовъздушна отбрана и да добива

изображения със скорост от почти 260 000 км^2/ч (заснемана площ за единица време) – дори към днешна дата никой друг разузнавателен самолет не е летял толкова бързо и толкова високо (Kaplan 2018).

Източният блок отговаря на предизвикателството с произведените в Съветския съюз самолети за стратегическо и оперативно разузнаване Ту-16Р, Ту-95РЦ, Ил-20 и МиГ-25, от които на въоръжение във Военновъздушните сили на Народна Република България постъпват общо четири машини – три от модификацията МиГ-25РБ (разузнавач-бомбардировач) и един учебен МиГ-25РУ (фиг. 27).

Фиг. 27. МиГ-25РБ

Това е продиктувано от факта, че в началото на 80-те години на миналия век е осъзната необходимостта в българската армия да бъде приет на въоръжение разузнавателен самолет на качествено ново ниво, който е в състояние да осигури надежден информационен поток за оперативната дълбочина на тогавашните вероятни противници – Турция и Гърция. На Миг-25РБ е отредена роля да открива и фотографира цели в дълбочина на противниковото разположение до 500 км, от големи височини (21 – 23 км) и при големи скорости на полета (3000 км/ч), като сравнително лесно преодолява противовъздушната отбрана на противника. Този самолет поема и оперативното въздушно радиотехническо разузнаване в полоса с ширина 800 км, без изпълнението на мисиите да е свързано с нарушаване на държавните граници на съседните държави.

Още при своето създаване МиГ-25 поставя близо 30 световни рекорда за скорост, височина на полета и скороподемност. Те не са достигнати само за слава, а демонстрират усилията на конструкторите за създаването на авиационна платформа с уникални за времето си бойни възможности. В действителност МиГ-25 се оказва ефективна контрамярка срещу проекта на американската “Lockheed” – SR-71 “Black Bird”. Основните постижения при неговото създаване са следните (Yordanov & Hristov 2018):

– създаден е боен комплекс за прехват на всички типове въздушни цели – от ниско летящи крилати ракети до височинни свръхзвукови самолети от класа на SR-71. На негова база е разработена първата разузнавателна модификация МиГ-25Р;

– създадена е конструкция на самолет, осигуряваща възможност за продължителен полет при скорости 2,5 пъти по-високи от скоростта на звука;

– създадена е нова аеродинамична компоновка със странични въздухозаборници, високо разположено крило и два вертикални стабилизатора;

– внедрени са нови авиационни материали, като високоякостни стомани, титан и термоустойчив дуралуминий;

– осигурено е високо аеродинамично качество на самолета, устойчивост и управляемост в широк височинно-скоростен диапазон и др.

Високите летателни характеристики и значителната товароподемност на базовия самолет МиГ-25Р позволяват още през 1970 година да се появи следваща модификация разузнавачи бомбардировача МиГ-25РБ, които са на въоръжение и у нас в периода 1982 – 1991 година.

Въпреки бързото развитие на въздушното разузнаване, следващият технологичен скок в добиването на информация „отгоре“ е вече направен. В деня, в който през август 1960 г., сваленият американски пилот на U-2 Франсис Гари Пауърс е осъден като шпионин в Съветския съюз, САЩ успяват да възстановят и извлекат данните от първата фотографска капсула, изхвърлена към земната повърхност от космически апарат – сателит, движещ се по орбита около Земята (фиг. 28) (Kaplan 2018).

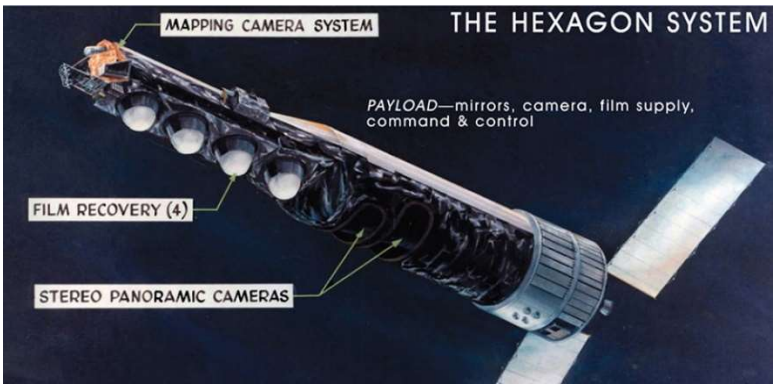

Фиг. 28. Разузнавателен сателит KH-9 “Hexagon”
с две панорамни стерео камери и четири спускаеми филмови капсули

Така, неуязвими за прехват и въздействие от страна на противника, разузнавателните сателити постепенно поемат „лъвския пай“ от добиването на изображения и от

радиоелектронното разузнаване. Първоначално те са ограничени от необходимостта физически да върнат филма към повърхността за обработка. Разработването и внедряването в практиката на съвременните технологии за цифрово заснемане от типа CCD (Charge Coupled Device) и CMOS (Complementary Metal Oxide Semiconductor), позволяващи преобразуване на изображения в цифрови потоци от данни, скоро след това позволява воденето на разузнаване от космоса в почти реален формат на времето и практически над всяка географска точка от света – разбира се в случай, че метеорологичните условия го позволяват.

Анализаторите на разузнавателни данни бързо си дават сметка, че подобно наблюдение може да се използва за укрепване на стабилността в глобален и регионален мащаб, посредством независима проверка за изпълнението на условията по сключен договор – за истинността на сведенията за развитието на нови технологии, или възникването на нови събития в зоната на разузнавателен интерес, както и за скоростта на протичането и развитието на процесите, свързани с тях. Ето защо водещите космически държави САЩ, СССР (Русия) и Китай постепенно изграждат мащабна (и все още непубликувана напълно) инфраструктура, поддържаща изстрелването, изпълнението на мисии, поддръжката и подмяната на разузнавателни спътници.

Не по-малко важно е извеждането в орбита на сателити, които позволяват изготвяне на по-точни метеорологични прогнози, откриване и изследване на залежи на земни богатства, оценка на промени в околната среда и дори дистанционно идентифициране на интересни археологически обекти. Голяма част от изображенията са публикувани под ограниченията, наложени от разузнавателните общности на двата блока – НАТО и Варшавския договор. Този установен ред започва да се разпада през 80-те години на миналия век, когато двуполюсният модел на използване на космическото пространство е успешно оспорен през 1986 г. след изграждането на съзвездие търговски спътници SPOT (от френски „Satellite Pour l'Observation de la Terre“ – сателит за наблюдение на Земята).

SPOT е търговска космическа система, понастоящем включваща седем сателита за оптично наблюдение на земната повърхност с висока резолюция, собственост на търговската компания “Spot Image” със седалище в Тулуза, Франция. Нейната относителна независимост от контрола на държавните органи предлага гъвкав инструмент за независимо разследване на събития, възникващи навсякъде по земното кълбо. Например, експлозията на атомната електроцентрала в Чернобил през април 1986 г. е един от първите случаи, в които изображения от SPOT са използвани от медиите, когато други източници на информация не са на разположение на широката общественост (Penev 2014).

В края на XX в. разузнавателната авиация продължава да се развива. Повечето платформи са всъщност преоборудвани двумоторни или четиримоторни транспортни

самолети. Най-известни са американската серия “Boeing RC-135 Rivet Joint” (фиг. 29), използвана в десетки различни варианта във въоръжените сили на САЩ и Великобритания, серията “Lockheed P-3 Orion” на въоръжение в повече от 15 държави, руският Ил-20 “Coot” и британският “Nimrod”. Фронтовите изтребители често имат разузнавателни аналози, оборудвани с оптико-електронни и термовизионни камери. През този период летателните апарати за въздушно разузнаване отразяват разнообразието от типове и мисии, които все повече се срещат при космическите апарати.

а) б)

Фиг. 29. а) Boeing RC-135 Rivet Joint; б) Lockheed P-3 Orion

Друга тенденция от последните десетилетия, която заслужава внимание, е използването на безпилотни летателни апарати (БЛА). Първоначално използвани в големи количества за поддръжка на въздушните операции на САЩ във Виетнам, тези апарати са оборудвани с газотурбинни двигател и притежават сравнително висока скорост на полета. Впоследствие са разработени няколко проекта за разузнаване на разделителната линия между държавите от НАТО и Варшавския договор в Европа. Миниатюризацията на сензорите и технологиите за управление, до голяма степен дължаща се на използването на микрочипове, води до разработване на по-малки по размер, по-бавни апарати, които намират приложение във все повече държави. В много от съвременните конфликти, БЛА са неразделна част от планирането на операциите, тяхното изпълнение и оценка.

През първото десетилетие на XXI в., при формирането на опозната картина на бойното пространство, преобладава космическото разузнаване чрез изкуствени спътници на Земята. За нейното бързо обновяване обаче, както и за непрекъснато добиване на данни за излъчванията в широкия спектър на електромагнитните вълни, все още са необходими аеродинамични летателни апарати. Подобни апарати, както поуките от практиката показват,

са все по-често безпилотни, вариращи от микромашини, които се побират в дланта на ръката, до RQ-4 “Global Hawk” (фиг. 30) или захранваният със слънчева енергия “Pathfinder” на NASA, който има разпереност на крилото над 75 м и продължителност на полета няколко десетки дни.

а) б)

Фиг. 30. а) RQ-4 Global Hawk; б) Pathfinder

Според военните експерти, в съвременната бойна обстановка разузнавателните безпилотни летателни апарати (БЛА) са по-ефективни в сравнение с пилотируемите самолети-разузнавачи, решават широк спектър от задачи по тактическо въздушно разузнаване, електронна война, целеуказване и коригиране огъня на артилерията, бойно управление и др. без риск за личния състав, в интерес на командванията на всички нива. При това се съкращава времето за разпространяване на получената разузнавателна информация до потребителите (Ministerstvo na otbranata 2021).

БЛА мога да действат както в непосредствена близост до предния край на района на бойните действия, така и над територията на противника. Според резултатите от операция „Пустинна буря“, миротворческите операции в Босна и Херцеговина, операция „Съюзна сила“ в бивша Югославия, антитерористичната операция в Афганистан и операция „Свобода за Ирак“ може уверено да се твърди, че безпилотната авиация е ключова съставляваща на разузнавателната триада във всички държави, членки на НАТО, заедно с космическото разузнаване и разузнаването с пилотируема авиация.

БЛА притежават редица предимства пред пилотируемите разузнавателни самолети. Те нямат пилот на борда и в случай на въздействие от страна на противника не е необходимо провеждането на операция по търсене и спасяване на бедстващия екипаж. Например, за спасяването на екипажа на самолет RF-16, поразен при изпълнение на разузнавателен полет, катапултирал се на територията на Босна, са активирани два бойни вертолета и няколко десетки морски пехотинци на САЩ. Чрез използване на БЛА в този случай, би могло да се

избегне както загубата на бойния самолет RF-16, така и значителните разходи на ресурс за провеждане на мероприятия по спасяване на екипажа (Mosov 2008).

БЛА се използват за водене на разузнаване на противникови обекти в зони с голям риск за пилотируемите самолети, които по правило действат на голямо отдалечение от тези обекти. Това се обяснява с факта, че релефът на местността създава „слепи“ зони за средства за въздушно разузнаване на пилотируемите самолети, в които е вероятно да бъдат разположени търсените обекти. Например, на Балканския театър на операциите 50% от територията, подложена на въздушно разузнаване, попада в такава „сляпа“ зона.

Революцията в развитието на БЛА не се ограничава само до създаване на разузнавателни системи с голяма продължителност на полета. В последните години е актуално ново перспективно направление – безпилотни апарати от клас „мини“ и „микро“ (фиг. 31). Те доказват своята висока ефективност при решаване на задачи по тактическо разузнаване в интерес на бойните подразделения, развърнати на бойното поле, особено в условията на планинска и силно пресечена местност, когато за войските е жизнено необходимо да „виждат“ всичко което се случва около тях във всеки момент.

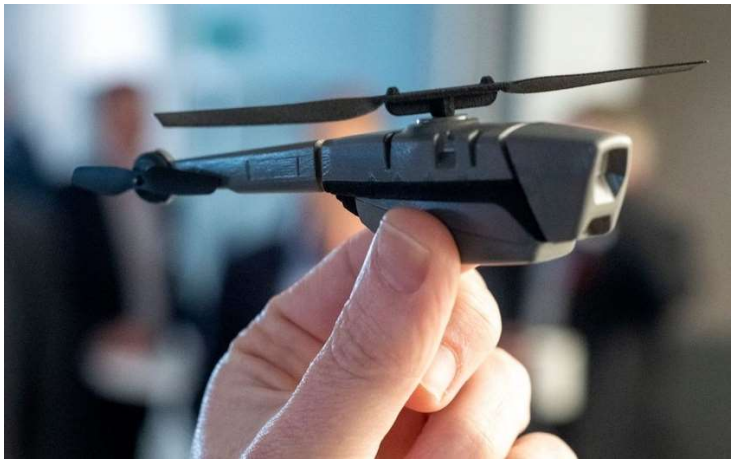

Фиг. 31. Безпилотени летателен апарат, клас „микро“ “Black Hornet Nano”

Съвременните изисквания към БЛА от клас „микро“ са да притежават дължина 6 – 20 см, излетна маса 10 – 100 гр., маса на полезния товар 1 – 18 гр., време за полет 20 – 60 мин, скорост 30 – 65 км/ч и далечина на полета 1 – 10 км (Mosov 2008).

Тенденцията при безпилотните летателни апарати обещава да възпроизведе отново генезиса и развитието на противоборството от и във въздушното пространство, но вече на качествено ново ниво, на което човекът е в ролята на потребител, наблюдател или просто субект, все още притежаващ правото да взема решения.

ЛИТЕРАТУРА

ЙОРДАНОВ, И., ХРИСТОВ, Р., 2018. *Стоманеният красавец. МиГ-25 в небето на България*. София: Албатрос. ISBN 978-954-92426-0-7.

МИНИСТЕСТВО НА ОТБРАНАТА., 2021. Тактическа публикация 2-1 (ТП 2-1), *Ръководство за разузнаване с използване на безпилотни летателни системи*. София, Министерство на отбраната.

МОСОВ, С., 2008. *Беспилотная разведывательная авиация стран мира: история создания, опыт боевого применения, современное состояние, перспективы развития*. Киев: Румб. ISBN 966-965-215-4.

НЕДЯЛКОВ, Д., 2003. *Въздушна мощ*. София: Военно издателство. ISBN 954-509-252-1.

ПЕНЕВ, П., 2014. *Космос и сигурност*. София: Витал. ISBN 978-954-8259-94-1.

СЫТИН, Л., 2011. *Все об авиации*. Москва: Астрель. ISBN 978-527-125-853-4.

KAPLAN, C., 2018. *Aerial Aftermaths: Wartime from Above*. Durham (NC USA): Duke University Press. ISBN 978-0-822-37221-9.

REFERENCES

KAPLAN, C., 2018. *Aerial Aftermaths: Wartime from Above*. Durham (NC USA): Duke University Press. ISBN 978-0-822-37221-9.

MINISTERSTVO NA OTBRANATA., 2021. *Rakovodstvo za razuznavane s izpolzvane na bezpilotni letatelni sistemi*. Takticheska publikatsiya 2-1 (TP 2-1). Sofia, Ministerstvo na otbranata. [in Bulgarian].

MOSOV, S., 2008. *Bespilotnaya razvedyvatel'naya aviatsiya stran mira: istoriya sozdaniya, opyt boevogo primeneniya, sovremennoe sostoyanie, perspektivy razvitiya*. Kiev: Rumb. ISBN 966-965-215-4. [in Russian].

NEDYALKOV, D., 2003. *Vazdushna mosht*. Sofia: Voenno izdatelstvo. ISBN 954-509-252-1. [in Bulgarian].

PENEV, P., 2014. *Kosmos i sigurnost*. Sofia: Vital. ISBN 978-954-8259-94-1. [in Bulgarian].

SYTIN, L., 2011. *Vse ob aviatsii*. Moskva: Astrel'. ISBN 978-527-125-853-4. [in Russian].

YORDANOV, I. & HRISTOV, R., 2018. *Stomaneniyat krasavets. MiG-25 v nebeto na Balgaria*. Sofia: Albatros. ISBN 978-954-92426-0-7. [in Bulgarian].

Единадесета глава

ОСНОВИ НА ВЪЗДУШНОТО И КОСМИЧЕСКОТО РАЗУЗНАВАНЕ В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ

Военните конфликти от последните десетилетия демонстрират, че все по-нарастващото значение и използване на въздушното и космическото пространство за тяхното разрешаване е неоспорим факт. Операциите на САЩ и НАТО в Югославия, Афганистан, Ирак и Сирия, и специалната военна операция на Руската Федерация в Украйна са ясен пример за асиметричното предимство, което предоставят средствата за въздушно и космическо разузнаване в хода на бойните действия, независимо дали те се водят в пустинни райони, планинско-гориста местност или урбанизирана среда.

Важно условие за успеха на съвременните операции, базирани на използването на високи технологии, е наличието на способности за опериране в тези два домейна на бойното пространство с цел създаване на ключови ефекти, водещи към постигане целите на операцията, включително и завоюване на информационно превъзходство над противостоящите сили и използване на високоточно оръжие при минимален риск от съпътстващи загуби.

Разузнаването е комплекс от дейности, организирани в единен централизиран процес, предназначен за своевременно добиване, обработване и разпространение на информация, необходима за вземане на решения, планиране и водене на операции, и въздействие върху противникови цели. В зависимост от средата за действие на средствата за добиване на разузнавателни данни то бива наземно, *въздушно*, морско, *космическо* и разузнаване в киберпространството (Ministerstvo na otbranata 2021).

11.1. Видове и способи за въздушно разузнаване

11.1.1. Видове въздушно разузнаване.

Въздушното разузнаване е *процес на целенасочено добиване на данни за противостоящите сили (ПС), местността и метеорологичната обстановка чрез използване на сензорни системи, разположени на борда на въздухоплавателно средство (ВС)*.

А) В зависимост от мащаба, предназначението и характера на задачите въздушното разузнаване бива три основни категории – стратегическо, оперативно и тактическо (Ministerstvo na otbranata 2021).

– *Тактическо въздушно разузнаване* – процес на добиване на информация, необходима на тактическите формирования в процесите на планиране и изпълнение на заповяданите задачи. Към нея се отнасят: 1) дислокация, състояние, състав, дейности и придвижване на противниковите тактически формирования; 2) оценка на пораженията, нанесени при въздействието върху заповяданите цели; 3) физикогеографски особености на местността; 4) текуща или прогнозируема метеорологична обстановка (МТО) и др.

– *Оперативно въздушно разузнаване* – при него се добива информация, необходима за вземане на решение от командирите на оперативно ниво при планирането, подготовката и провеждането на съвместни или самостоятелни операции.

– *Стратегическо въздушно разузнаване* – води се в интерес на висшето държавно и военно ръководство. Има важно значение при формулирането на националната и/или коалиционната политика, както и при изготвянето на стратегическите планове за действие на въоръжените сили. Стратегическото въздушно разузнаване подпомага тези процеси чрез добиване на информация за икономическия и военния инструмент на мощта на държавни или недържавни субекти, считани за потенциални противници.

Б) В зависимост от времето на провеждане въздушното разузнаване бива: (Ministerstvo na otbranata 2021)

– *Предварително въздушно разузнаване* – провежда се в периода на подготовка за бойни действия. Добива се информация за вземане на решение от командирите за планиране и изпълнение на поставената задача.

– *Въздушно доразузнаване* – провежда се непосредствено преди въздействието върху заповяданите цели. Добива се информация за текущото местоположение на целите, за извършване на прогнозна оценка на съпътстващите загуби, за оценка на риска и др.

– *Въздушно контролно разузнаване* – извършва се след въздействието върху заповяданите цели за оценка на нанесените върху тях щети.

В) В зависимост от обектите за разузнаване въздушното разузнаване се подразделя на (Ministerstvo na otbranata 2021):

– *Разузнаване на противникови обекти и цели за въздействие* – войски, бойна и транспортна техника; елементи от системата за командване и управление; елементи от системата за ПВО и др.

– *Разузнаване на местността* – райони за съсредоточаване; маршрути за изнасяне; инженерно оборудване; състояние на язовири, речни и морски басейни; летища; военноморски бази; складова мрежа; пътна и железопътна мрежа; естествени препятствия и др.

– *Разузнаване на времето* – води се с цел уточняване на метеорологичната обстановка (МТО) и направленията, откъдето се очаква нейното изменение.

Г) В зависимост от други критерии (Ministerstvo na otbranata 2021):

– *Време на денонощието*: денем; нощем; на сумрак (около 30 мин. п:реди изгрева и след залеза на Слънцето).

– *Годишен сезон*: в есенно-зимния период; в пролетно-летния период.

– *Височина на полета*: на пределно малки височини (до 200 м над релефа); на малки височини (200÷1000 м); на средни височини (1000÷4000 м); на големи височини (4000÷12 000 м); на стратосферни височини (над 12 000 м).

– *Метеорологични условия (МТУ)*: в прости МТУ; в сложни МТУ.

11.2. Способи за въздушно разузнаване

11.2.1. В зависимост от използваните сензори

В зависимост от използваните сензори и системи за добиване на информация, способите за въздушно разузнаване биват (Ministerstvo na otbranata 2021):

А) Визуално въздушно разузнаване – изпълнява се от екипажите на военните въздухоплавателни средства целево или едновременно с изпълнението на друга задача. Негово предимство е бързото обследване на обширни райони от местността и незабавното докладване на резултатите от разузнаването чрез средствата за комуникация на ВС. Основен недостатък на способа са големите грешки при определяне на координатите на разузнаваните обекти. Визуалното въздушно разузнаване е неефективно при неблагоприятна МТО и при използване от противника на маскировка и заблуда.

Б) Въздушно разузнаване чрез изображения. Основните типове сензори, използвани при този способ са: електро-оптични, инфрачервени, радарни и лазерни.

– *Електро-оптично въздушно разузнаване* – използват се електро-оптични (ЕО) сензорни системи, съдържащи в конструкцията си масив от светлочувствителни елементи (пиксели) с формата на вектор или матрица, разположени във фокалната равнина на ЕО сензор (фиг. 32). При способа се използват оптични или цифрови носители на информация за запис на добитата информация на борда на ВС и/или излъчването ѝ чрез видео поток в реално време до наземна контролна станция.

Електро-оптичните системи са пасивни средства за добиване на информация, като разчитат на естественото отражение на светлината от разузнавания обект, а разузнаване в тъмната част на денонощието е възможно само при използване на изкуствено осветление. Недостатъци на способа са силното влияние от МТУ, липсата на проникваща способност (под маскировка) и малката площ на покритие, осигурявана с един сензор.

Фиг. 32. БЛА MQ-9 Reaper с мултисензорна жиростабилизарана платформа за въздушно разузнаване (дневна ЕО камера, нощна ЕО камера, ИЧ камера, лазерен далекомер, лазерен подсвет на целта)

– *Инфрачервено (ИЧ) въздушно разузнаване* – системите за въздушно разузнаване с ИЧ сензори се базират на методите за откриване и регистриране на разлика между топлинните емисии на наблюдаваните обекти и заобикалящата ги среда.

Характерно за ИЧ сензори е, че всеки от тях е проектиран да бъде чувствителен в дълговълновия (6 до 14 μm), средновълновия (3 до 6 μm) или късовълновия инфрачервен диапазон (1 до 3 μm), което е основен фактор, определящ качеството на добиваната информация при различни условия на обстановката. Получените при способа изображения се излъчват в реално време към наземен пункт с цел своевременната им интерпретация и разпространение и/или се записват на магнитен, оптичен или електронни носител за анализ след полета.

Инфрачервените сензори са пасивни системи (не излъчват емисии в пространството) и формират изображения с високо качество както през светлата, така и в тъмната част на денонощието, но тяхното качество значително се влошава в условията на гъста облачност или висока атмосферна влажност. Способът е ефективен при разузнаване на обекти, имащи камуфлажна или естествена растителна маскировка.

– *Радиолокационно въздушно разузнаване* – реализира се чрез използване на радиолокационни системи със синтезирана апертура (РССА), монтирани на борда на въздухоплавателни системи (фиг. 33). Способът се базира на принципа на приемане на отразени от обектите и релефа на местността електромагнитни вълни с висока честота, емитирани от излъчвателя на РССА. Съвременните радарни системи за въздушно разузнаване имат сравнително малки размери и позволяват добиване на детайлни изображения на по-големи разстояния и височини на полета извън противниковото разположение.

Фиг. 33. БЛА MQ-9 Reaper с подкачен под крилото радар със синтезирана апертура

Основно предимство на способа е слабото влияние на метеорологичната обстановка и време на денонощието. Това е активен способ поради използването на излъчени от РССА електромагнитни импулси, което предполага възможността за тяхното откриване, локализиране и идентифициране от страна на противника, като това се явява и негово основно оперативно ограничение.

– *Лазерно въздушно разузнаване* – използват се лазерни сензорни системи за картографиране, откриване и определяне на дистанцията до обектите, наречени лазерни детектори (LiDAR). Подобно на радарните системи, те излъчват в пространството електромагнитни импулси, но генерирани от лазер, които се отразяват от разузнаваните обекти и впоследствие се приемат от сензора на системата. Добитите изображения притежават висок контраст и разделителна способност дори и в тъмната част на денонощието, но не и при неблагоприятни метеорологични условия (фиг. 34).

Към недостатъците на този тип сензорни системи се отнасят голямото им тегло, високата консумация на енергия, ниското качество на изображенията при големи височини на полета и възможността за разкриване на използването им при висока задименост, запрашеност и влажност на въздуха.

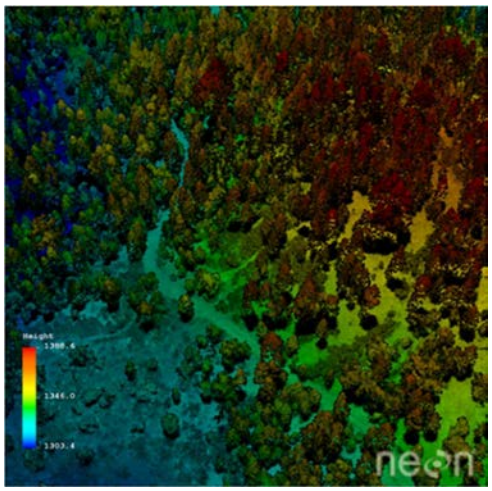

Фиг. 34. Изображение, добито с лазерен сензор

– *Мултиспектрално и хиперспектрално въздушно разузнаване* – способът се реализира чрез използване на пасивни широколентови сензорни системи, добиващи изображения едновременно в няколко диапазона от видимия спектър на електромагнитните вълни. Двата типа системи се различават по количеството на работните честотни диапазони, които при мултиспектралните сензори (МСС) са до 10, а при хиперспектралните (ХСС) достигат до над 100 (фиг. 35). Чрез тях се добиват висококачествени изображения, непостижими за моноспектралните системи.

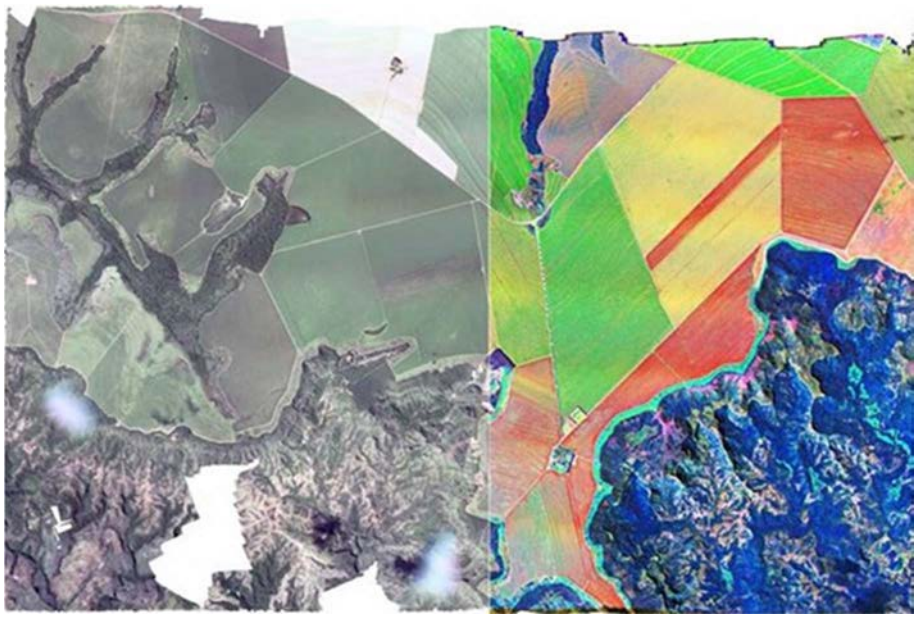

Фиг. 35. Мултиспектрално и хиперспектрално изображение

Недостатък на способа е, че получените изображения са трудни за дешифриране, което налага използване на специализирана апаратура и подготвен състав за извличане на информацията от тях.

В таблица 2 са обобщени основните предимства и недостатъци на способите за въздушно разузнаване с изображения и използваните при тях сензорни системи.

Таблица 2

Предимства и недостатъци на способите за въздушно разузнаване с изображения

Предимства	*Недостатъци*
Електро-оптично въздушно разузнаване	
Лесно дешифриране на изображенията	Неефективен при маскировка на обектите или разполагането им в укрития
Висока разделителна способност	Ограничения при неблагоприятна МТО
Подходящ за детайлен анализ и измервания	Ограничения от релефа и естествената растителност
Възможност за 3D изображения за по-качествен анализ	Само осветени обекти и райони в тъмната част на денонощието
Инфрачервено въздушно разузнаване	
Пасивни сензори, трудни за откриване и противодействие	Неефективен при термално радиометрично пресичане (60÷90 мин след изгрева и залеза)
Проникваща способност през камуфлажна маскировка	Ниско качество на изображенията при неблагоприятна МТО
Добра разделителна способност	
Използване в тъмната част на денонощието	
Радиолокационно въздушно разузнаване	
Не се влияе от МТО и времето от денонощието	Подготвен персонал за дешифриране на изображенията
Детайлни изображения на големи площи от повърхността	Не се предава видео сигнал в реално време (не се поддържат системи OSRVT/ROVER)
Възможност за добиване на изображения, подобни на фотографските	Активни сензорни системи, лесни за откриване и противодействие
	Латентност на изображенията в зависимост от ширината на честотната лента
Лазерно въздушно разузнаване	
Оперативност, точност и висока разделителна способност на 3D изображения	Висока себестойност
Използване по всяко време на денонощието	Неефективен при неблагоприятна МТО
Проникваща способност през естествена растителност	Големи масиви от данни, трудни за дешифриране
Картографиране на големи по размер площи	Понижаване качеството на изображенията при увеличаване височината на полета

Мулти- и хиперспектрално въздушно разузнаване	
Множество работни честотни диапазони	Висока себестойност и комплексност
Висока разделителна способност	Ниска скорост на заснемане (при ХСС до 10 кадъра в секунда)
Подходящ за автономно откриване и опознаване на обектите	Големи масиви от данни за обработване и трудни за дешифриране изображения

В) Въздушно електронно разузнаване. Въздушното електронно разузнаване (ЕР) е съвкупност от дейности, насочени към:

1) търсене, регистриране и добиване на данни за излъчванията на радиоелектронни средства (РЕС) на противника;

2) осигуряване на ранно предупреждение за заплахи за собствените сили;

3) предоставяне на своевременна и точна информация за възможностите, намеренията и действията на ПС на командирите от всички нива.

За изпълнение на задачи по електронно разузнаване, летателните апарати (ЛА) се оборудват с широколентови приемни устройства за откриване и определяне на типа и координатите на РЕС чрез изпълнение на следната последователност от стъпки:

1) обследване на електромагнитния спектър – търсене в определен честотен диапазон на излъчвания на РЕС, представляващи разузнавателен интерес;

2) прехващане – приемане на електронно излъчване;

3) регистриране – запис на приетото електронно излъчване и разпространението му към органите за обработка;

4) идентифициране на излъчвател – определяне на вида на открито РЕС;

5) определяне на местоположението на излъчвателя.

Посредством въздушното електронно разузнаване е възможно да бъдат разкрити съдържанието на предаваната информация, характеристиките на РЕС, интензивността им на работа за определен период от време, съставът на изградената мрежа от РЕС и тяхната плътност в даден район. От анализа на добитите данни впоследствие се определят съставът, състоянието и местоположението на противниковите сили и средства, и характерът на тяхната дейност.

Основните ограничения за водене на ЕР са свързани с тегловите и габаритните характеристики на сензорните системи, както и с невъзможността за откриване на обекти, когато те са изключени или функционират в пасивен режим.

Електронното въздушно разузнаване включва въздушно *комуникационно разузнаване* – за добиване на информация от комуникационни и информационни системи в гласов формат, документи или друг вид данни, и *радиотехническо разузнаване* – за добиване

на информация чрез наблюдение на електромагнитните (ЕМ) излъчвания на некомуникационни системи и средства (радиолокационни и радионавигационни).

Г) Въздушно разузнаване по физико-технически параметри. Това е способ за въздушно разузнаване, при който се добива информация за отличителните физико-технически характеристики на разузнаваните обекти, към които се отнасят: радиационни, химични и биологични свойства; светлинна и звукова енергия; магнитни свойства; състав на материала и структурни свойства и др.

Въздушното разузнаване по физико-технически параметри обединява методите за добиване на информация, които са извън обхвата на ЕР и разузнаването чрез изображения, както следва:

– акустично разузнаване в несвиваеми и свиваеми флуиди;

– радиационно, химическо и биологическо разузнаване;

– магнитометрично разузнаване;

– геофизично разузнаване и др.

Способът се използва за откриване на подводни плавателни съдове, подземни съоръжения, радиационно, химическо и биологическо замърсяване, взривни вещества и устройства и др.

11.2.2. В зависимост от тактическия способ за използване на авиационните формирования от разузнавателната авиация

Тактическият способ за използване на авиационните формирования (АФ) изразява *реда и начина на използване на силите и средствата от разузнавателната авиация при изпълнение на поставените задачи*.

Тактическите способи за използване на АФ се класифицират по следните критерии (Ministerstvo na otbranata 2021):

А) В зависимост от прилаганите усилия:

– едновременен полет на две или повече въздушни средства (ВС) – прилага се в случаите, когато е необходимо в кратки срокове да се добие информация за голямо количество обекти и/или да се обследва район с големи размери;

– отделни полети на единични ВС – основен тактически способ за въздушно разузнаване, осигуряващ непрекъснатост на разузнаването.

Б) В зависимост от пълнотата на априорната информация за обектите на разузнаване:

– действия по предварително определен(и) обект(и) – при наличие на достатъчно предварителна информация за обектите, която може да бъде използвана в процеса на

планиране и изпълнение на мисиите по въздушно разузнаване. Обикновено се използва за потвърждаване на местоположението и статуса на вече разузнати обекти;

– действия по обект(и), открит(и) в хода на операцията – при липса на достатъчна информация за обектите на разузнаване. Прилага се за попълване на базата данни за новооткрити в хода на операцията обекти;

– самостоятелно търсене на обект(и) – при пълна липса на информация за местоположението, характеристиките и състоянието на обект(и), за които се предполага, че са разположени в зоната на операцията.

В) В зависимост от необходимото време за реакция и срочността за изпълнение на задачите – по този критерий, въздушното разузнаване се изпълнява по два метода: по предварителен план или незабавно.

При *въздушно разузнаване по предварителен план*, необходимият за изпълнение на задачата авиационен ресурс е планиран и разпределен за използване в точно определен бъдещ момент или период от време.

Незабавното изпълнение на мисия по въздушно разузнаване – възниква в резултат на създала се критична ситуация, което налага отклоняване на авиационен ресурс, предназначен за други мисии.

Г) В зависимост от изходното положение на силите и средствата на авиационното формирование:

– действия от положение „дежурство на земята“ в определена готовност;

– действия от положение „дежурство във въздуха“.

Д) В зависимост от участващите сили от състава на авиационното формирование:

– действия с целия състав на формированието;

– действия с част от силите и средствата на формированието.

11.3. Основи на космическото разузнаване

Съвременното развитие на космическите системи и средства с военно предназначение произтича от нарастващата им роля за постигане на успех при провеждане на целия спектър от военни операции, а доминиращо положение в развитието и създаването на групировки от космически апарати (КА), предназначени да решават задачи в областта на сигурността и отбраната заемат водещите космически нации – САЩ, Китай и Русия, които ги разглеждат като най-важния елемент за осигуряване на бойни действия и използване на съвременни оръжия.

Активното използване на космическото пространство за военни цели в операциите осигурява (Penev 2014):

– контрол на използването на космическото пространство от други страни, както и на сухопътния, водния и въздушния домейни;

– получаване на пълна и достоверна информация за противника в реален мащаб на времето и бързото разпространение до потребителите;

– развръщане на системи високоточно оръжие (ВТО), допринасящи за постигането целите на операцията с минимални собствени и съпътстващи загуби;

– защита от оръжие за масово унищожаване (ОМУ) и средства за въздушно и космическо нападение, предимно балистични и крилати ракети.

Операциите на космическите сили за осигуряване на бойни действия се подразделят на следните основни групи (фиг. 36): разузнавателни; навигационни; комуникационно-информационни; ранно предупреждение за старт на балистична ракета; контрол на въздушното и космическото пространство.

Операции на космическите сили по осигуряване на бойните действия
Разузнавателни
Откриване на обекти, разположени на или под земната (морската) повърхност и оценка на тяхната важност.
Осигуряване на данни за действията на противника, маршрути на движение, маскировка и др.
Откриване на ядрени взривове и определяне на техните параметри.
Откриване на разузнавателни средства на противника с космическо или други базиране, оперативен анализ на техните действия и възможности и разпространение на резултатите до заинтересованите потребители.
Контрол на въздушното и космическото пространство
Сбор на данни за параметрите на слънчевия вятър, други потоци заредени частици, магнитно поле, радиационен фон в околоземното космическо пространство.
Наблюдение на състоянието на световния океан, атмосферата, сбор на метеорологична информация.
Мулти- и хиперспектрално заснемане на земната повърхност.
Определяне на характеристиките и границите на зони с радиационно или химическо замърсяване.
Осигуряване на данни за състоянието на почвата, леда и снежната покривка по линиите за комуникация или в районите за изпълнение на задачи от собствените сили.
Навигационни
Създаване на единна глобална навигационна мрежа, предаване на сигнали за времева синхронизация.
Осигуряване на системите оръжие с точни данни за текущите координати и параметри на движение на елементите на тези системи и целите за въздействие.
Комукационно-информационни
Разпространение на необработени данни, получени от различни системи за разузнаване и наблюдение към центровете за обработка и анализ.
Разпространение на резултатите от анализа до необходимите потребители.
Предоставяне на комуникационни канали с висока защитеност и надеждност, както в рамките на ТО, така и в глобален мащаб.
Поставяне на задачи и управление на бойните действия.
Ранно предупреждание
Откриване на старта на балистични ракети, определяне на параметрите на траекториите им, предполагаемите точки на попадение на бойните глави и разпространение на съответните данни до потребителите.

Фиг. 36. Класификация на операциите в космическото пространство за осигуряване на бойните действия

Космическите разузнавателни системи се използват за добиване на информация за дейността и районите за съсредоточаване на въоръжени групировки на потенциалния противник, зоните на военни конфликти, идентифициране и определяне на характеристиките на елементи от критичната инфраструктура, наблюдение на тяхното състояние и особености на функциониране, за разкриване работата на радиоелектронни средства и на нейна база – за идентифициране на местоположението на войски и сили. Космическите разузнавателни системи са и в основата на информационното осигуряване при използване на високоточно оръжие.

За разузнаване и наблюдение от космоса се използват космически системи (КС), снабдени със сензори, добиващи данни в различни участъци на електромагнитния (ЕМ) спектър. Най-широко приложение намират КС, работещи в следните диапазони:

– радиовълни (дължина на вълната от 1 мм до 10 км – системи за комуникационно, радиотехническо и радиолокационно разузнаване);

– инфрачервено излъчване (дължина на вълната от 1 мм до 0,78 μм – системи за инфрачервено разузнаване, по-специално за откриване и ранно предупреждение за стартове на балистични ракети);

– видимо и дълговълново ултравиолетово излъчване (дължина на вълната от 0,78 μм до 0,38 μм и от 0,38 μм до 0,18 nм – системи за космическо фотографиране и електро-оптично разузнаване);

– рентгеново и гама лъчение (дължина на вълната от 10 nм до по-малко от 5 pм – системи за разузнаване на източници на йонизиращо електромагнитно излъчване, по-специално за откриване на ядрени експлозии).

От горепосочените системи, най-ограничено приложение днес намират системите за *космическо фотографиране*. Въпреки, че осигуряват изображения с много висока разделителна способност (< 0,3 м), основен техен недостатък е, че заснемането на участъците от земната повърхност, представляващи разузнавателен интерес се записва на фотографска лента на борда на космическия апарат (КА) без възможност за предаване на изображенията в реално време към наземна станция посредством канал за комуникация. При изразходване на определена част от фотографската лента, същата периодично се изхвърля към земята чрез капсула за последваща обработка и извличане на необходимата информация. До 2015 г. Русия периодично използва подобна система от типа „Кобалт-М“ (продължителност на използване 130 дни с изхвърляне на две капсули), а САЩ и Китай се отказват от способа на космическо фотографиране още по-рано.

Към днешна дата най-интензивно се развиват КС за електро-оптично, радиолокационно, радиотехническо, комуникационно разузнаване и откриване на стартове на балистични ракети (Penev 2014).

А) Космически системи за електро-оптично (ЕО) разузнаване – отнася се към способа за разузнаване чрез изображения. Функционират на принципа на регистриране от сензор на отразената от неподвижни обекти, разположени върху земната или морската повърхност слънчева радиация, а интерес представлява получаването на изображения на тези обекти на фона на местността.

Основна характеристика на ЕО разузнаване е пространствената разделителна способност на получените изображения, според която КС се подразделят на: с *много висока* (по-добра от 0,3 м), *висока* (0,3 – 3 м), *средна* (3 – 30 м), *ниска* (30 – 300 м), *много ниска* (0,3 – 3 км) и *ултра ниска* (по-лоша от 3 км) пространствена разделителна способност.

За съвременните КС за ЕО разузнаване са характерни не само несканиращото панхроматично и многоспектрално заснемане, но и възможността за бързо преместване на ЕО сензори към нови обекти, обикновено чрез промяна на пространственото положение на спътника спрямо земната повърхност.

С космически системи за ЕО разузнаване с *много висока резолюция* на ниски орбити разполагат: Русия (2 космически апарата (КА) от серията „Персона“) и САЩ (4 КА от системата Keyhole-11, TacSat-3, ORS, KestrelEye).

С КС за ЕО разузнаване с *висока резолюция* на ниски орбити разполагат значително повече държави, като например: Алжир, Великобритания, Израел, съвместно Италия и Франция, Китай, Република Корея, Русия (КА от серии „БАРС-М“, „Ресурс-П“, „Канопус-В“), САЩ (КА Geoeye-1, Kysat-2, Quickbird-2), Франция, Япония и др.

Системата за ЕО разузнаване *KeyHole* е развърната на височини 298 – 443 км на основата на КА КН-11, оборудвани с дългофокусни оптични телескопи, позволяващи добиване на информация през светлата част на денонощието във видимия диапазон на вълните (с получаване на стерео изображения), както и през нощта в инфрачервения диапазон. Система КН-11 осигурява плътно обследване на цялата земна повърхност в продължение на едно денонощие в полоса на обзор с ширина 1250 – 3600 км и разделителна способност до 0,15 м в панхроматичен режим. Орбиталната групировка включва 2 до 4 КА КН-11.

Съвместно с нея се използват и КА *TacSat-3*, оборудван с хиперспектрална камера за заснемане във видимия и инфрачервения диапазон, и *ORS (Operationally Responsive Space)* – за създаване на изображения в панхроматичен и мултиспектрален режим с разделителна способност под 1 м. С цел увеличаване на възможностите на орбиталната групировка за ЕО разузнаване, през 2013 г. САЩ извеждат в орбита и КА *KestrelEye*, притежаващ възможности за заснемане с резолюция под 1,5 м в панхроматичен режим, като очакванията са броят на тези КА да нарасне в близко бъдеще до 30.

В допълнение към системите с военно назначение на САЩ, разузнаването от космоса се извършва и с помощта на КА, като например: *WorldView, GeoEye* и *LandSat*, чиято

апаратура позволява получаването на панхроматични (с резолюция 0,4 – 0,3 м) и мултиспектрални (1,6 – 1,8 м) изображения.

Б) Космически системи за радиолокационно разузнаване – източник на разузнаване са:

1) отразено радиолокационно (РЛ) излъчване от неподвижни обекти, разположени основно върху земната (морската) повърхност. Интерес представлява получаването на РЛ изображение на обекти на фона на местността (разузнаване чрез изображения);

2) отразено РЛ излъчване от подвижни обекти, разположени върху земната (морската) повърхност, въздушното пространство или в околоземна орбита. Интерес представлява получаването на данни за местоположението на обектите (селекция на движещи се цели).

Космическите системи за РЛ разузнаване се оборудват с радари със синтезирана апертура на антената (РСА), които осигуряват създаване на изображения на земната повърхност с висока резолюция (при относително малки размери на сензора). РСА имат значително предимство в сравнение с ЕО сензори по отношение на добиването на изображения през нощта, тъй като не се изисква естествено или изкуствено осветяване на обследваната повърхност, както и при неблагоприятни МТУ, свързани с наличието на облачна покривка над нея.

Освен това, благодарение на работата с кохерентни излъчвания, чрез РСА е възможно (в сравнение с некохерентните ЕО сензори) да се получат интерферометрични изображения, необходими за създаване на триизмерни карти на подстилащата повърхност. Въпреки това, най-добрата азимутална разделителна способност на РСА обикновено е три до четири пъти по-лоша от панхроматичните ЕО системи.

Към момента КС за радиолокационно разузнаване с висока резолюция (по-малка от 3 м) на ниски орбитални нива притежават Германия, Израел, Индия, Италия, Китай, Русия (КА „Кондор-1“), САЩ (3 КА “Lacrosse”, 4 КА “Ferret-D”, 20 SSU, “Shale”, “Vortex”) и др.

Системата за РЛ разузнаване на САЩ функционира на основата на КА “Lacrosse”, развърнати на височина 680 км, които са оборудвани с еднопозиционни, многолъчеви РСА, излъчващи електромагнитни вълни в сантиметровия диапазон и с еднопозиционни, еднолъчеви РСА за страничен обзор – в дециметровия диапазон. Те осигуряват наблюдение в полоса с ширина 4000 км с разделителна способност между 1 и 6 м. Максималната разделителна способност на “Lacrosse” е 0,3 – 0,9 м. Добитите данни от тях се предават към наземни центрове за сбор, обработка и анализ на информацията по радиоканали в реален мащаб на времето чрез космическите апарати ретранслатори на системата от типа SDS (3 броя) и TDRS (4 броя).

В) Космически системи за радиотехническо разузнаване – източник на разузнаване са излъчените от противника електромагнитни емисии. Интерес представлява местоположението на обектите, на които са разположени източниците на емисиите, както и техните параметри с цел разпознаване на вида на източника (обикновено радиолокационни станции).

С космически средства за радиотехническо разузнаване разполагат: Китай, Русия (система „Лиана“), САЩ (“Ferret-D”, SSU, SSU-2, SSU-3, SSU-4) и Франция.

Системата за космическо радиотехническо разузнаване на САЩ е изградена на базата на КА “Ferret-D” и SSU.

Космическите апарати “Ferret-D” позволяват разузнаване на радиоелектронни системи в диапазона от честоти от 30 MHz до 80 GHz с точност на определяне на техните координати 5-10 км в полоса на сканиране с ширина около 5800 км. Тези КА осигуряват разкриване на местоположението и режимите на работа на РЕС на противника, като в състава на орбиталната групировка на системата се използват не по-малко от 2 активни и 1 – 2 резервни КА. Система от 2 КА “Ferret-D” позволява едновременно обследване на район на средни географски ширини от различни ракурси с минимален интервал за повторно разузнаване на района на екватора 5,5 часа. Също толкова време е необходимо за обследване на цялата повърхност на Земята.

Системата за морско радиотехническо разузнаване на САЩ (NOSS – Naval Ocean Surveillance System) е изградена на базата на КА SSU-1, SSU-2 и “Intruder” е предназначена за откриване, опознаване, определяне на местоположението и курса на движение на кораби и подводни лодки по излъчванията на техните РЕС. Орбиталното построение и възможностите на тези КА осигуряват откриването на корабни РЕС в диапазон от честоти от 50 MHz до 40 GHz в полоса на обзор с ширина около 7000 км и позволяват да се определят координатите на кораби и подводни лодки по интерферометричен метод с точност до 1 – 5 км. Възможностите на орбиталната групировка позволяват безпрепятствено обследване на акваторията на Световния океан за време 1,5 – 2,5 часа.

В орбиталната групировка на NOSS са предвидени 3 – 6 групи КА SSU-1 и SSU-2 (по 3 КА във всяка група), развърнати на височина 830 – 1200 км.

Г) Космически системи за комуникационно разузнаване – източник на разузнаване са радиоизлъчванията от средства за предаване на данни и речеви съобщения по радиоканали. Интерес представлява информацията, предавана чрез тези средства.

Основната част от системата за космическо комуникационно разузнаване на САЩ е изградена на основата на КА “Vortex”, “Mercury” (в някои източници се споменават като “Advanced Vortex”), “Magnum“, “Orion” и “Mentor” (в някои източници се споменават като “Advanced Orion”). Тя е предназначена за прехват на информация от наземни средства за комуникация на ултракъси вълни (УКВ) в честотен диапазон от 45 MHz до 20 GHz. Построението на орбиталната групировка позволява непрекъснато денонощно разузнаване.

Данните от спътниците се предават чрез КА за ретранслация към наземни пунктове за сбор, обработка и последващ анализ.

В бъдеще е планирано разширяване на възможностите на космическата системата с цел осигуряване на прехват на съобщения в каналите за комуникация на правителствени и военни органи за управление, какъвто пример са КА TacSat-4.

Друга част от съществуващата към момента система е развърната на високоелипични орбити над северното полукълбо на базата на КА Jumpseat-2 и Jumpseat-3, осигуряващи откриване, определяне на местоположението на РЕС и техните характеристики, прехват на разговори по комуникационни канали на УКВ в диапазона 50 MHz до 40 GHz. Тази орбитална групировка включва до 6 КА в оперативно използване.

Д) Космически системи за откриване на стартове на балистични ракети – източник на разузнаване е инфрачервеното излъчване на ракетните двигатели на балистичните ракети на активната част от траекторията на техния полет.

Системата е предназначена за откриване на пускове на междуконтинентални балистични ракети (МБР) на противника и предупреждение за тях, откриване на ядрени експлозии на повърхността на Земята, в атмосферата и в космическото пространство.

С подобни космически системи разполагат Русия („Тундра“ и „Око“) и САЩ (система DSP и постепенно заменящите я система SBIRS-GEO и космическите апарати STSS и SBSS-1).

Орбиталната групировка на системата DSP на САЩ включва от 6 до 8 КА от типа IMEWS (Integrated Missile Early Warning Satellite), IMEWS-2 и SEWS. Тяхното оборудване работи в два инфрачервени диапазона, което позволява по-точно класифициране на типа и характеристиките на изстрелваните ракети, включително и определяне на параметрите на тяхното движение. Системата осигурява непрекъснато глобално наблюдение на земната (морската) повърхност от 83° северна ширина до 83° южна ширина и време за получаване на добитата информация до оперативния център на NORAD (North American Aerospace Defense Command) в рамките на 1 до 4 минути от откриването на старта на МБР от спътниците на системата. При това максималната грешка при определяне на координатите на старта на МБР е около 3 км, а грешката при определяне на районите на попадение на бойните глави – до 1000 км.

Е) Перспективни системи за космическо разузнаване

При традиционните способи на използване, космическите разузнавателни апарати не е възможно да притежават малко тегло поради масовите и габаритните характеристики на полезния товар (сензорните системи). В момента обаче интензивно се разработват нови перспективни решения в тази област, базиращи се на сателити от клас „мини“ и „микро“.

*Първото направление е мултиспектралното разузнаване***.** Телескоп с малък диаметър е в състояние да направи изображение с ниска разделителна способност. Ако

обаче при тези условия се създаде мултиспектрален портрет на целта, то с помощта на бордовия компютър на КА може да се получи висококачествено изображение в реален мащаб на времето. Такава система за разузнаване без използване на голям телескоп е достатъчно компактна, а скоростта на обработка на сигнала със съвременни средства е висока.

*Второто направление е развитието на радиотехническото разузнаване***.** Извършените изследвания с разузнавателни сателити от клас „мини“ показват, че при интервал от 10 до 50 км между КА, разделителната способност на подобна разпределена космическа система се увеличава стотици пъти. По този начин система от 3 – 4 мини-КА е в състояние да осигури мониторинг на транспортните средства и целите на противника в ограничен район на бойните действия.

Специалистите в областта на *радиолокационното разузнаване*, като *трето перспективно направление*, провеждат изследвания на възможностите за подсвет на целите с помощта на КА. Те демонстрират възможността за създаване на орбитална групировка, в която един от апаратите, оборудван с достатъчно мощен предавател, облъчва земната повърхност, а намиращите се в непосредствена близост до него мини-КА (без излъчватели и мощни системи за захранване) приемат отразения сигнал от целите, чрез който се създават и съответните радарни изображения. Така групировката формира не едно, а едновременно няколко изображения, което изключва възможността за смущения и предоставя нови способности за откриване на маскирани цели.

Четвърто направление е *усъвършенстването на космическия компонент* на *системите за наблюдение на космическото пространство* (СНКП). За целта в орбита се разполагат множество КА с кръстосани полета за наблюдение. Симулациите показват, че само 8 КА в групировка позволяват да се определи предназначението на всеки нов космически обект в рамките на 30 минути, в сравнение с наземните електро-оптични и радиолокационни системи, при които са нужни няколко часа. Предимството от създаването на подобен космически ешелон се състои и в това, че към момента не съществуват наземни средства за наблюдение на КА на орбити с наклон по-малък от 30°. Освен това се счита, че с него би било възможно наблюдението на хиперзвукови летателни апарати (ЛА) на височина 20 – 40 км при скорости над 5 пъти по-големи от скоростта на звука.

Разширяване на способностите на космическия ешелон на СНКП е възможно и чрез разполагане на допълнителни средства за радиотехническо разузнаване, базирани на малки КА с цел глобален мониторинг на всички геостационарни комуникационни сателити, които към момента са недостъпни за контрол, както и с цел проследяване на КА-инспектори и КА-прехващачи.

Към момента, перспективите за използване на системи, базирани на малки КА непрекъснато се разширяват, което води до възникването на концептуално нови проекти,

свързани с намаляване на финансовите загуби и повишаване на оперативността при извеждането им в орбита. Така, испанската фирма Celestia Aerospace обявява началото на своя проект SALS (Sagitarius Airborne Launch System – Въздушна система за стартиране „Стрелец“), чиято цел е да осигури достъпно и евтино извеждане на микросателити в околоземна орбита. В състава на комплекса SALS влизат два типа самолети и ракети-носители, чиито полезен товар са микросателити с тегло до 10 кг. В зависимост от вида на използваната ракета-носител едновременно в орбита могат да бъдат извеждани от 4 до 16 сателита. Най-големият компонент на комплекса SALS трябва да бъде самолет Archer-1, в качеството на който се предлага да се използва изтребител МиГ-29УБ. Непосредствената доставка на полезния товар в орбита ще се осъществява с помощта на ракети Space Arrow SM, способни да носят 4 КА и Space Arrow CM – 16 КА. Предполага се, че системата ще позволи извеждане на микросателити на орбити с височина до 600 км.

ЛИТЕРАТУРА

МИНИСТЕСТВО НА ОТБРАНАТА., 2021. Тактическа публикация 2-1 (ТП 2-1), *Ръководство за разузнаване с използване на безпилотни летателни системи*. София, Министерство на отбраната.

ПЕНЕВ, П., 2014. *Космос и сигурност*. София: Витал. ISBN 978-954-8259-94-1.

REFERENCES

MINISTERSTVO NA OTBRANATA., 2021. Takticheska publikatsiya 2-1 (TP 2-1), *Rakovodstvo za razuznavane s izpolzvane na bezpilotni letatelni sistemi*. Sofia, Ministerstvo na otbranata. [in Bulgarian].

PENEV, P., 2014. *Kosmos i sigurnost*. Sofia: Vital. ISBN 978-954-8259-94-1. [in Bulgarian].

Заключение

В актуалната среда за сигурност разузнаването е толкова сложна и динамична дейност, колкото е самата среда. В съвременни условия това изисква от разузнавателните структури, агенции и формирования, да притежават всестранно познание за конкретната обстановка, базирано на подробен анализ на получените сведения, данни и информация, добити и потвърдени от два и повече различни по тип и характер източника. Това, от своя страна, изисква целенасочен подход, ресурсна осигуреност, отлично подготвен и високо мотивиран личен състав.

Отчитайки, че като основна превантивна дейност разузнаването в голяма степен допринася за разкриването на потенциална заплаха, е необходимо постоянното добиване на сведения, отнасящи се не само до въоръжените сили на дадени държави, но така също и обхващащи целия обществен сектор на предполагаемите участници в конфликта, като по този начин се подпомагат лицата, отговорни за вземането на решения на стратегическо, на оперативно и тактическо ниво да реагират адекватно на вероятната заплаха.

Ефективното разузнаване има ключова роля в съвременните и бъдещите операции и затова са необходими сили и средства с определени характеристики и способности, за да бъдат покрити всички сфери на бойното пространство. За целта са необходими организационни усилия за използване не само на национални, но и на съюзни средства и способности. Формирането на своевременна и пълна картина на ситуацията на бойното пространство и като цяло – на театъра на която и да е операция, е основна предпоставка за планиране и водене на ефективни операции от привлечените военни сили.

Необходимо е да се създадат и развиват разузнавателни способности в съответствие с изискванията на съвременните условия и на тези, поставени от НАТО и ЕС. Като страна членка на НАТО и ЕС Република България не може да бъде само потребител на сигурността, генерирана на базата на приноса на останалите страни участнички.

България също има роля в генерирането на сигурност както на Балканите, така и в други части на света, където се отстояват националните интереси и тези на Европа (ЕС) и Алианса.

Опитът от съвременните военни конфликти показва, че съвременната война е въплащение на прилагането на технологии, на обосновани политически и оперативни решения, на гъвкаво реагиране на ситуацията и в условия на непрекъснато увеличаване на информационния поток. Всяка държава може да бъде на висотата на съвременните изисквания, ако нейната разузнавателна система притежава способност за своевременна адаптация към обстановката, което възможно само когато е налична актуална и достоверна информация.

Изграждането на съвременно разузнаване е възможно, ако се прилага целият опит от използването на разузнавателен ресурс в минали войни, в съвременните военни конфликти, както и придобитият при действията в съюзни условия. В основата на националното разузнаване стоят националните интереси и цели, приоритетите в политиката и развитието на обществото. За усилване на способностите е необходимо създаване на възможности за използване на партньорски и приятелски източници и системи за добиване на разузнавателна информация, което позволява да се използват по-малко национални ресурси в някои военни операции и да се повишава ефективността на изградената система.

Система за разузнаване
Българска, първо издание, 2023 г.

Автори: полк. доц. д-р Светослав Велев (глава 8), кап. I ранг доц. д-р Тодор Димитров (глава 7), подп. д-р Андон Андонов (глави 10 и 11), подп. д-р Христо Георгиев (увод, заключение, глави 1, 4, 5 и 9), подп. д-р Данаил Петев (глава 6), подп. д-р Йордан Петков (глави 2 и 3), 2023 г.
под общата редакция на подп. д-р Йордан Петков и подп. д-р Христо Георгиев, 2023 г.
Рецензенти: подп. доц. д-р Георги Георгиев, полк. доц. д-р Росен Геров, 2023 г.

Издател: Военна академия „Георги Стойков Раковски“, 2023 г.
Редактор: Иван Павлов, 2023 г.
Дизайн: Георги Кирилов, 2023 г.
Предпечат и печат: Издателство „Г. С. Раковски“, 2023 г.
София 1504, бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ № 82;
htpc://rndc.bg/publishing/
Формат: A4

ISBN: 978-619-7711-26-4

Настоящето пособие е предназначено за студентите от бакалавърските и магистърските програми на Военна академия „Г. С. Раковски“. То би подпомогнало тяхната подготовка не само по дисциплината „Система за разузнаване“, но и по дисциплините, включващи изучаването на въпроси, отнасящи се до същността и значението на разузнаването.

Разработено е от авторски колектив в състав: полковникдоц. д-р Светослав Велев (осма глава), капитан I ранг доц. д-р Тодор Димитров (седма глава), подполковник д-р Андон Андонов (десета и единадесета глава), подполковник д-р Христо Георгиев (увод, заключение, първа, четвърта, пета и девета глава), подполковник д-р Данаил Петев (шеста глава), подполковник д-р Йордан Петков (втора и трета глава), под научната редакция на подполковник доц. д-р Йордан Петков и подполковник д-р Христо Георгиев.

ISBN 978-619-7711-26-4